

Οι Νευρώσεις μας: Από τη θεωρία στην κλινική πράξη

Σεπτέμβριος 2014

Σάββας Μπακιρτζόγλου

Ψυχολόγος- ψυχαναλυτής

Περιεχόμενα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη κατά Freud (σύννοψις)

1.1.1. Σαδιστικό/Στοματικό (ή κανιβαλικό) στάδιο

1.1.2. Σαδιστικό/Πρωκτικό στάδιο

1.1.3. Φαλλικό στάδιο: φάση του οιδιποδείου ψυχοσυμπλέγματος

1.1.3.1 Η φωτιά και οι σημειολογικές προεκτάσεις της: ο Προμηθέας Δεσμώτης

2. ΤΟ ΝΕΥΡΩΤΙΚΟ ΣΥΜΠΤΩΜΑ: Η διαδικασία σχηματισμού του

3. ΤΟ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΨΥΧΟΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ

ΕΞΕΛΙΞΗΣ: ο χώρος των νευρωτικών συγκρούσεων

3.1 Ο μύθος και οι προεκτάσεις του

3.2 Το οιδιπόδειο ψυχοσύμπλεγμα

3.2.1 Το αγόρι στο οιδιπόδειο

3.2.1.1 Μια διαβολική νεύρωση (δαιμονική νεύρωση) στον 17^ο αιώνα

3.2.2 Το κορίτσι στο οιδιπόδειο

3.3 Οι συνέπειες των οιδιπόδειων (νευρωτικών) καθηλώσεων στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις.

4. Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΝΕΥΡΩΣΗ

5. Η ΥΣΤΕΡΙΑ

5.1 Ιστορική ανασκόπηση

5.2 Η υστερία και ο Freud (1888-1893)

5.3 Η σημειολογία

5.3.1 Η υστερία μετατροπής ή σωματοτροπική υστερία

5.3.1.1 Ο Dostoevsky, η πατροκτονία και οι κρίσεις επιληψίας

5.3.3 Η υστερία άγχους ή φοβική νεύρωση

5.3.4 Η υστερική προσωπικότητα

5.4 Επίμετρον

6. Η ΦΟΒΙΑ: το φοβικό σύμπτωμα

7. Η ΙΔΕΟΨΥΧΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΝΕΥΡΩΣΗ

7.1 Συμπτωματολογία-Αμυντικοί μηχανισμοί

7.2 Ιδεοψυχαναγκαστική νευρώση και Ιουδαϊσμός-Χριστιανισμός

7.3 Ο ιδεοψυχαναγκαστικός χαρακτήρας

8. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΥΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΩΣΗΣ

9.ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΥΡΩΣΗΣ, ΨΥΧΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΡΟΦΗΣ

10. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ (Freud)

10.1 Οι σύγχρονες ή ενεστώσες νευρώσεις

10.2 Οι νευρώσεις του πολέμου

10.3 Οι νευρώσεις του πεπρωμένου

11. Η ΝΕΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ

12. Η ΝΕΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

13. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΝΕΥΡΩΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη (κατά Freud)- σύνοψις

1.1.1 Σαδιστικό - Στοματικό (ή κανιβαλικό) στάδιο. Από τη γέννηση έως το τέλος του πρώτου έτους. Ο σεξουαλικός σκοπός είναι η **ενσωμάτωση** του **αντικειμένου** (ταύτιση με αυτό και καταστροφή του). Εδώ σε πρωτοκαθεδρία είναι ο στοματικός ηδονισμός: η ερογόνος (ή ερωτογενής) ζώνη είναι ο στοματικός βλεννογόνος.

- **Πρώτο Στοματικό Στάδιο:** η ικανοποίηση προκύπτει μέσω του θηλασμού.
- **Στάδιο Σαδιστικό - Στοματικό (ή κανιβαλικό):** δεύτερο εξάμηνο της ζωής με προεξάρχουσα την έναρξη της οδοντοφυΐας. Κυριαρχεί η επιθυμία του μωρού να δαγκώσει και να **ενσωματώσει** το αντικείμενο καταστρέφοντας το. Έχουμε εδώ την εμφάνιση της **επιθετικότητας**, της αμφιθυμίας, της αγωνίας του βρέφους να καταστρέψει το αγαπημένο αντικείμενο (σαδισμός) και να καταβροχθιστεί απ' αυτό.

1.1.2 Σαδιστικό – Πρωκτικό στάδιο. Μέχρι του τέλους του 3^{ου} ή του 4^{ου} έτους. Εδώ λαμβάνει χώρα η απαρχή του **φλοιώδους ελέγχου των σφιγκτήρων**, η έναρξη /τελειοποίηση της λειτουργίας του **Λόγου** μαζί με την απόπειρα του ατόμου προς την **κοινωνική προσαρμογή** καθώς και προς την οργάνωση του ορίου ανάμεσα στον εσωτερικό και τον εξωτερικό κόσμο. Η πρωτοκαθεδρία είναι στην **πρωκτική** ερογόνο ζώνη.

-**Πρώτο Σαδιστικό Πρωκτικό Στάδιο:** ο αυτοερωτισμός σχετίζεται με την αφόδευση (εξώθηση, αποβολή των κοπράνων, ευάρεστο αίσθημα ανακούφισης της εσωτερικής εντάσεως. Σαδισμός σχετιζόμενος με την καταστροφή του αντικειμένου).

-**Δεύτερο Πρωκτικό Στάδιο:** συγκράτηση/αναστολή της εξωθήσεως των κοπράνων κατά βούληση. Αυτό προξενεί έντονο αίσθημα ηδονής για το παιδί.

Στην **προοιδιπόδεια (αυτοερωτική-προγεννητική) περίοδο**, κατά το στοματικό στάδιο και πρωκτικό στάδιο ήτοι από της γεννήσεως έως τη συμπλήρωση του φλοιώδους ελέγχου των σφιγκτήρων, οι ενορμήσεις είναι **μερικές** και στοχεύουν στα **μερικά αντικείμενα** ή προγεννητικά αντικείμενα (πριν το οιδιπόδειο στάδιο) σε αντιδιαστολή με το **αντικείμενο αγάπης** (επιθυμίας) που είναι ολόκληρο (σε μεθυστρες φάσεις της ψυχολογικής εξέλιξης). Τα μερικά αντικείμενα είναι κυρίως μέρη του σώματος

πραγματικά ή φανταστικά (π.χ. στήθος, κόπρανα, πέος). Οι περισσότερες **μερικές ενορμήσεις** αναφέρονται και είναι συνδεδεμένες με μια ερωτογενή ζώνη (π.χ. η **πρωκτική** μερική ενόρμηση δηλαδή η ευχαρίστηση από τη δυσάρεστη οσμή και τα κόπρανα αναφέρεται στην πρωκτική ερωτογενή ζώνη). Οι μερικές ενορμήσεις ικανοποιούνται μέσω των **μερικών αντικειμένων**. Λειτουργούν αυτόνομα (*άναρχα*) πριν τη συγκρότηση του Εγώ, είναι ασυγκρότητες. Εδώ το αντικείμενο είναι το ίδιο το σώμα του βρέφους (αυτοερωτισμός). Πρώιμη Σεξουαλικότητα: πρόκειται για **αυτοερωτική σεξουαλικότητα**. Βρισκόμαστε στο στάδιο του **πρωτογενούς ναρκισσισμού** (δακτυλολειξία, αυτοψηλάφιση, αυνανισμός κλπ.).

Κλινικό παράδειγμα

Γυναίκα πάσχουσα από χρόνιο σωματικό νόσημα. Στα πλαίσια **αντιστάσεως** στη θεραπεία εκφράζει επιθυμία διακοπή της καθώς, όπως λέει, η κατάσταση του ποδιού της επιδεινώθηκε και πρέπει να ασχοληθεί με αυτό. Φαίνεται ν'αποεπενδύει το αντικείμενο θεραπευτής και στη θέση του να βάζει το σώμα (πόδι). Πρόκειται για **παλινδρόμηση** (καθήλωση) στο στάδιο του ναρκισσισμού.

Τω όντι, αρχικά η **λιβιδώς** ικανοποιείται (λύση της έντασης) μέσω των **ερωτογενών ζωνών**. Ερωτογενής ζώνη: Πρόκειται για ευαίσθητες περιοχές του σώματος (γεννητικά όργανα στόμα, στήθος, πρωκτός) οι οποίες ερεθιζόμενες προκαλούν ερωτική διέγερση (στοματική ζώνη, πρωκτική ζώνη, ουρηθρογεννητήσια ζώνη κλπ). Κατά τον Freud οι βιολογικές πηγές των σεξουαλικών ενστίκτων ερείδονται επί της διεγερσιμότητας των ερωτογενών ζωνών.

Παράδειγμα **μερικού αντικειμένου**: Μια γυναίκα περνάει -μέσω της ωρίμανσης -από την επιθυμία του πέους, στην οποία το αντικείμενο ταυτίζεται με το πέος (ο άλλος είναι το **μερικό** αντικείμενο πέος, κατά την εξίσωση *άνδρας = πέος*) στην επιθυμία του ανδρός, όπου ο άλλος αναγνωρίζεται ως ολόκληρο πρόσωπο (αντικείμενο επιθυμίας και αγάπης).

Το μερικό αντικείμενο μολονότι είναι μερικό-π.χ. στήθος ή κάποιο άλλο μέρος του σώματος οπότε διαφέρει από το ολόκληρο πρόσωπο- εντούτοις μπορεί να έχει, στην φαντασία του υποκειμένου, τα χαρακτηριστικά ενός προσώπου π.χ. δικτυικό στήθος, καθησυχαστικό, **τροφοδοτικό** στήθος κ.λ.π.

1.1.3. Φαλλικό στάδιο (φάση του οιδιπόδειου ψυχοσυμπλέγματος).

Διαδέχεται το πρωκτικό. Από το τέλος του 2^{ου} ή 3^{ου} μέχρι του τέλους του 5^{ου} ή 6^{ου} έτους. Η ερογόνος ζώνη μεταφέρεται από την πρωκτική περιοχή στην περιοχή των γεννητικών οργάνων. Εδώ έχουμε ενοποίηση των **μερικών ενορμήσεων** υπό την πρωτοκαθεδρία των γεννητικών οργάνων. Εμφάνιση της παιδικής σεξουαλικής περιέργειας, συνειδητοποίηση της ανατομικής διαφοράς των φύλων (παρουσία ή απουσία του πέους).

Ο Freud κάνει λόγο για **ουρηθρικό ερωτισμό** στο φαλλικό στάδιο, στην αρχή του οιδιπόδειου ψυχοσυμπλέγματος, κατά το 3^ο έτος της ηλικίας. Εδώ προεξάρχει η ιδέα της ουρήσεως και της αυτοερωτικής (αυνανιστικής) ικανοποίησης απ' αυτήν. Στην ανάλυση της Ντόρας (φροϋδική ανάλυση του 1901) παρουσιάζεται η περίπτωση μιας νεαρής γυναίκας η οποία μεταξύ άλλων εμφάνισε το σύμπτωμα της ενούρησης: *«η διαταραχή δεν είχε μόνο συνεχιστεί πέρα από το χρόνο που θεωρείται φυσιολογική, αλλά, σύμφωνα με τη δική της σαφή δήλωση είχε αρχικά εξαφανιστεί και επανεμφανίστηκε αργότερα όταν έγινε επτά ετών. Μια τέτοια περίπτωση ενούρησης έχει από όσα ξέρω ως πιθανότερη αιτία του τον αυνανισμό, ο οποίος στην αιτιολογία της ενούρησης παίζει ένα ρόλο που ακόμα εκτιμάται πολύ λίγο»* (ελλην. μετφρ. σελ. 78) και πιο κάτω *«...η λευκόρροια των νεαρών κοριτσιών αποτελεί τις περισσότερες φορές, κατά τη δική μου άποψη, ένδειξη αυνανισμού»* (σελ.79). Η ούρηση του μικρού αγοριού αντιστοιχεί στη στύση και εκσπερμάτιση του ενήλικου. Το νήπιο πριν κατακτήσει τον έλεγχο των σφιγκτήρων του αντλεί ηδονική ευχαρίστηση καθώς η ζεστή πλημμυρίδα των ούρων του διατρέχει το σώμα του και κυλάει πάνω σ' αυτό: από την ουρήθρα κατά μήκος των μπουτιών του κ.ο.κ. Στον «άνθρωπο με τους λύκους» ο Freud (1914) αναλύει την περίπτωση ενός ανδρός ο οποίος στην παιδική του ηλικία κατουρήθηκε, άλλως ειπείν ερεθίστηκε, όταν είδε τη νεαρά οικιακή βοηθό πεσμένη στα τέσσερα καθώς σφουγγάριζε το πάτωμα. Η σκηνή αυτή συνδέθηκε συνειρμικά με τη ανάμνηση της θέασης των γονιών του καθώς έκαναν έρωτα: η μαμά καθόταν στα τέσσερα (όπως η υπηρέτρια) και ο μπαμπάς «έπαιρνε» από πίσω (*coitus a tergo*). Η οικιακή βοηθός πεσμένη στα τέσσερα ενεργοποίησε τη παλιά σκηνή και μαζί μ' αυτήν τη σεξουαλική του διέγερση. Σε αυτήν την περίπτωση το παιδί έπραξε αρρενωπά προς την οικιακή βοηθό όπως ο πατέρας του (μέχρι τότε καταλάβαινε ότι ο πατέρας του κατουρούσε τη μαμά του), η ενούρησή του αποσκοπούσε στην αποπλάνησή της.

Στη συνέχεια της ζωής του υποκειμένου η σχέση του με τα ούρα μετατίθεται στα δάκρυα κατά την συμβολική εξίσωση **δάκρυα = ούρα**. Ο Freud συνδέει συμβολικά την ούρηση με τη φωτιά: και τα δυό καίνε. Στον «Άνθρωπο των Λύκων» (1914) σημειώνει η ακράτεια των ούρων στο παιδί του προξενεί ντροπή, όσο δεν του προξενεί, όπως εύλογα θα περίμενε κάποιος, η ακράτεια των κοπράνων. Αυτό εξηγείται λόγω της συμβολικής εξίσωσης των ούρων με τη φωτιά. Επίσης,

καθιλωσεις στον ουρηθρικό ερωτισμό προδιαθέτουν το υποκείμενο προς μια εξαιρετική φιλοδοξία: πρόκειται για άτομα καυτά, με *φλογερή φιλοδοξία*. Κατά τον Karl Abraham (μαθητής και συνεργάτης του Freud) η πράξη της ουρήσεως μπορεί να συνοδεύεται από λανθάνουσες φαντασίες παντοδυναμίας. Πρόκειται για το αίσθημα του υποκειμένου ότι κατέχει μια μεγάλη δύναμη, απεριόριστη ικανή ακόμα και να δημιουργήσει ή και να καταστρέψει το αντικείμενο. Η Klein υπογραμμίζει τη σημασία φαντασιών, πρωτίστως επιθετικών, στον ουρηθρικό ερωτισμό (ουρηθρικός σαδισμός). Εδώ τα ούρα φαντασιώνονται ως δηλητηριώδη και διαβρωτικά.

1.1.3.1 Η φωτιά και οι σημειολογικές προεκτάσεις της: ο «Προμηθέας Δεσμώτης»

Ο Αισχύλος ορμώμενος από τον μύθο του **πυροφόρου** Προμηθέα έγραψε την Τραγωδία «**Προμηθέας Δεσμώτης**» μεταξύ 475 και 468 Π.Χ. Πρόκειται για μια τριλογία της οποίας όμως γνωρίζουμε μόνο το πρώτο μέρος.

Ο Δίας είναι γιος του Κρόνου δηλαδή ενός πρωτόγονου. Είναι τύραννος μεθυσμένος από την εξουσία, σκληρός και άκαμπτος δυνάστης και κριτής όπως κάθε νέος αφέντης. Ασκει μια **αχαλίνωτη εξουσία**, δίχως κανόνες, στρεφόμενος ενίοτε κατά των χθονίων θεοτήτων (Κύκλωπες, Γίγαντες κ.λ.π.) και ενίοτε κατά των Ολυμπίων θεών και των θνητών. Ωστόσο δε θέλει να παραμείνει αρχαϊκός, πρωτόγονος και άναρχος. Θέλει να εξελιχθεί οπότε παρατηρούμε μια βραδεία βελτίωση του χαρακτήρα του. Επιθυμεί να υποτάξει τους αγροίκους Τιτάνες την ίδια στιγμή όμως το βασίλειό του δεν είναι προετοιμασμένο για κάτι τέτοιο. Τω όντι, αντιδρούν οι ξάδερφοι του οι Κουρήτες, οι Γίγαντες, οι Τιτάνες, οι Κύκλωπες, οντότητες πρωτόγονες της Θεογονίας οι οποίες δεν τον αναγνωρίζουν ως κυρίαρχο, ενώ εκεί κάτω οι άνθρωποι είναι πρωτόγονοι και βασιλεύει η **ωμοφαγία**. Η συμπεριφορά τους είναι **παρορμητική** χωρίς τη δυνατότητα της μετάθεσης της (δια) πράξης μέσα στο χρόνο η οποία περιλαμβάνεται στη διαδικασία της σκέψης. Το Υπερεγώ τους είναι αρχαϊκό, δεν υπάρχουν ούτε νόμοι ούτε απαγορεύσεις, η αίσθηση του μέτρου

και της ενοχής είναι ανύπαρκτη. Ο ψυχαναλυτής εδώ θα έβλεπε όλα τα χαρακτηριστικά τα οποία συνιστούν τις αρχαϊκές πρωτόγονες, προοιδιπόδειες ψυχικές οργανώσεις καθηλωμένες σε στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης «*πριν το οιδιπόδειο*». Ο Δίας όμως θέλει να προχωρήσει, να εξελιχτεί ψυχικά, οπότε σκαρφίζεται το εξής καταπληκτικό εγχείρημα : αφήνει τον Προμηθέα να του κλέψει τη φωτιά του κεραυνού, την οποία μέχρι τώρα μόνο αυτός κατέχει, και μαζί μ' αυτήν το αλφάβητο και τους αριθμούς, και να τα δώσει στους θνητούς. Έτσι έδωσε την ευκαιρία στους ανθρώπους να εξανθρωπιστούν και να εκπολιτιστούν προωθώντας το εγχείρημα μιας ανθρωπολογικής μετάλλαξης στο βασίλειό του. Υποστηρίζεται ότι όλες τις τέχνες τις χρωστούν οι άνθρωποι στον Προμηθέα και πως ο Ζευσ το πυρ και ο Προμηθέας συνιστούν μια **πολιτιστική διάπραξη**.

Η κίνηση του Δία είναι μια **συμβολική** χειρονομία αφού έτσι βάζει τους ανθρώπους να συμμετέχουν στην εξουσία η οποία αναπαρίσταται από τον κεραυνό. Εδώ ο σκοπός του Ολύμπιου Διός δεν ήταν μόνο να τιμωρήσει την αξιόποινη πράξη (την υφαρπαγή της φωτιάς) και τον δράστη αλλά να μεταχειριστεί το γεγονός της άνομης επιθυμίας για να εισαγάγει την ώριμη **τιμωρία** ως νέο σύστημα της καινούργιας ηθικής τάξης των Ολυμπίων. Ιδού γιατί ο Δίας άφησε τον Προμηθέα να πραγματοποιήσει μια παράνομη πράξη: του την επέτρεψε ώστε να μπορέσει να εισαγάγει στους ανθρώπους την έννοια της τιμωρίας της αξιόποινης πράξης. Έτσι γεννήθηκε το **Υπερεγώ** ως σύστημα. Το αμάρτημα είναι η βάση της διαδικασίας της ανθρωποποίησης. Ακολουθεί ο *ευνουχισμός* (τιμωρία), ως συνέπεια της ενοχής. Με αυτήν την έννοια ο Δίας είχε ως ισχυρό σύμμαχο τον Προμηθέα. Θα μπορούσαμε ακόμα να ισχυριστούμε ότι τον μεταχειρίστηκε για να προωθήσει τα σχέδιά του. Πρόκειται τελικά για δύο αντιτιθέμενες μορφές ως προς τα χαρακτηριστικά τους: **τύραννος** ανηλεής ο ένας, **αγαθοεργός** ο άλλος. Στην πραγματικότητα όμως είναι αυτή η συμπληρωματικότητα που τους ενώνει. Ο Δίας εισάγει, εξελισσόμενος, μια προηγμένη (γενετήσια) μορφή εξουσίας. Άλλως ειπείν μια κυριαρχία που εκείνος κατακτά ώριμα, αντρίκια ύστερα από πάλη, μέσα από σύγκρουση ενάντια στους Τιτάνες, τους Γίγαντες, τους Κύκλωπες οι οποίοι, αντίθετα, ήταν διαποτισμένοι από τους πρωτόγονους νόμους της **στοματικής-καταβρωχθιστικής αναρχίας** αυτής που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Κρόνου (καταβρόχθιζε τα παιδιά του για ν' απολαμβάνει μόνος του την εξουσία του). Με την έλευση του Δία αυτές οι αρχέγονες επιθυμίες εξέλιπαν. Ο βασιλιάς του Ολύμπου έγινε δίκαιος πατέρας και με

την ψυχαναλυτική έννοια του όρου, εγκαθιστώντας το «νόμο του πατρός», ένα νόμο ήπιο και συμβολικό σε σχέση με τους παλιούς χθόνιους πρωτογενείς και αρχαϊκούς νόμους που προέρχονταν από τη μητρική εξουσία και επιθυμία (ο πρωτόγονος Κρόνος ευνούχισε τον πατέρα του Ουρανό «στο όνομα της μητρός», καθ' υπόδειξιν της μαμάς του).

Κατά τον Freud (στη Γιαννουλάκη 2009), η επιμονή σε **ηθικές αξίες** αποτελεί σημείο ισχυρότερης αίσθησης ηθικής, κάτι το οποίο παραχωρεί την ηθική υπεροχή στους άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες: για τις γυναίκες το τι είναι ηθικά φυσιολογικό διαφέρει από αυτό των ανδρών. Το Υπερεγώ των γυναικών δεν είναι ποτέ τόσο αποκομμένο από συναισθηματικές επιρροές όσο απαιτούμε να είναι από τους άνδρες. Έχουν μικρότερη αίσθηση δικαιοσύνης από τους άνδρες, είναι πιο ανέτοιμες να δεχτούν αδιαμαρτύρητα τις μεγάλες απαιτήσεις της ζωής, επηρεάζονται περισσότερο στις κρίσεις τους από αισθήματα στοργικά ή εχθρικά, λόγω του διαφορετικού σχηματισμού του Υπερεγώ τους.

Η μυθολογία συμπυκνώνει την ψυχολογική/πολιτιστική προαγωγή του ανθρωπίνου είδους η οποία συμβαδίζει με τα στάδια της φροϋδικής ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης και έχει να κάνει με το πέρασμα από τη μητριαρχία στην πατριαρχία. Αφορά στην τελική επικράτηση της πατριαρχίας, στη νίκη του κανονιστικού εσωτερικού πατρικού νόμου μέσα μας, στο θρίαμβο του πνεύματος και της σκέψης. Άλλως ειπείν από την πρωτόγονη αισθησιακή **ωμή** ενορμητική αμεσότητα περνάμε στη συγκράτηση και την πειθαρχία των νόμων. Πρόκειται για την εφαρμογή των νόμων στο «*όνομα του πατρός*». Αυτού του είδους η πειθαρχία, δηλαδή το Υπερεγώ του ψυχικού μας οργάνου, θα είναι το υπόβαθρο της γενετήσιας οιδιπόδειας δομής. Συμπίπτει με το ξεπέρασμα της ωμότητας και της επιθετικότητας του παρελθόντος και την καταγγελία της αυθαιρεσίας της εξουσίας προς όφελος των νόμων οι οποίοι εισαγάγουν την απαγόρευση και την τιμωρία των παραβάσεων.

Μολονότι ο προηγμένος Ολύμπιος Δίας επικράτησε κατά των άναρχων Τιτάνων επιβάλλοντας νόμους και την καθεστηκυία τάξη, οι πρωτόγονοι θεοί εξακολουθούσαν να υπάρχουν στο βασίλειό του, υπό δυσμένεια φυσικά, αλλά τελικά υφίσταντο ως ενορμητικές δυνάμεις αυτόνομες, αρνούμενες την εξουσία του. Στο ελληνικό πάνθεον βλέπουμε όλες τις διαστρωματώσεις της επιθυμίας από τις αρχαϊκές/πρωτογενείς μέχρι τις δευτερογενείς εξελιγμένες και πολιτισμένες οι οποίες

παραπέμπουν στην πορεία της διαχρονικής εξέλιξης του ψυχικού μας οργάνου. Έχουμε, ενδοψυχικά, συνύπαρξη τόσο του αρχαϊκού όσο και του εξελιγμένου με επικράτηση όμως του προηγμένου μέσα στην ανιούσα πορεία της ψυχοσεξουαλικής μας εξέλιξης. Πορευόμαστε από την προοιδιπόδεια αταξία στην γενετήσια/οιδιπόδεια τάξη και οργάνωση.

Η τραγωδία του Αισχύλου προβάλλει επίσης την ιδέα ότι κανένας νόμος, ακόμα και ο θεϊκός, είναι αλάθητος και ότι όλοι οι νόμοι μηδενός εξαιρουμένου, καθώς έρχονται στα χέρια των ανθρώπων, επιδέχονται αμφισβήτησης. Εδώ συμπυκνώνεται η αντιπαράθεση ανάμεσα σ'έναν αγαθοποιό Προμηθέα και έναν Δία, πατέρα επιθετικό και ευνουχιστικό. Έτσι ο μύθος μας εισάγει, επιπροσθέτως, στη διαμάχη της σχέσης με τον πατέρα, στην επανάσταση εναντίον της **πατρικής εξουσίας**. Ωστόσο, η επιθυμία του Προμηθέα να αμφισβητήσει τους νόμους του άρχοντα των θεών, δεν αφορά σε μια ευχή να εκμηδενίσει τον οιδιπόδειο ανταγωνιστή αφού ο Δίας ήταν για αυτόν πρωτίστως ένα αντικείμενο αγάπης. Βλέπουμε αυτήν την αγάπη να μεταφέρεται (μετατίθεται) στους ανθρώπους, ενώ προς το Δία στρέφεται στο αντίθετό της και γίνεται μίσος μέσα από μια σχέση καταδίωξης: ο Προμηθέας βάζει κάτω το Δία με τον ίδιο τρόπο που ο Ζευς αρχικά είχε αλώσει/τιμωρήσει τον Προμηθέα επειδή του έκλεψε τη φωτιά. Παρόλα αυτά ο Προμηθέας προλέγει: *«Θάρθει μια μέρα όπου τη συμμαχία και την αγάπη που ποθώ εγώ, θα την ποθεί κι εκείνος»*. Η αγάπη αυτή ξαναβρέθηκε στην τελική **συμφιλίωση** ανάμεσα στο Δία και τον Προμηθέα.

Και σ'αυτόν τον αισχύλειο μύθο προεξάρχει η **υπερεγωτική μετάλλαξη**, ο συμβιβασμός τελικά. Τόσο στην «Ορέστεια» όσο και στον «Προμηθέα Δεσμώτη» μας εντυπωσιάζει το νεωτεριστικό πνεύμα του Αισχύλου. Ο λεγόμενος δυτικός πολιτισμός, ο ελληνοχριστιανικός, έχοντας έναν φιλεύσπλαχνο μεγαλόθυμο και συγχωρητικό Θεό βασίζεται στις δύο αυτές τραγωδίες. Κατά τον Freud ο μύθος του Προμηθέα πραγματεύεται την αναγκαιότητα της ήττας της στοματικής βίας, δηλαδή τον αποτροπιασμό της χαοτικής ζωής των πρωτόγονων Τιτάνων και γενικότερα της ωμής ενστικτώδους ενορμητικής ζωής προς όφελος των **μετουσιωμένων** πολιτιστικών σκοπών. Αυτό επιτυγχάνεται με την εγκατάσταση μιας τάξης η οποία εισάγει τα **όρια/περιορισμούς** στο *«όνομα του πατρός»*. Η οποιαδήποτε υπέρβαση αυτών των ορίων συνιστά **Ύβρη** η οποία είναι τιμωρητέα από την εποχή της

βασιλείας του Ολυμπίου Διός και εντεύθεν. Ύβρις λοιπόν είναι ό,τι διασπά τα όρια και καταργεί την καθεστηκυία τάξη. Ακολουθείται από τη **Δίκη** (δικαιοσύνη) η οποία εγκαθιστά εκ νέου την τάξη. Ορίζουμε την Ύβρη ως κάθε υπέρβαση μιας ορισμένης ισορροπίας δυνάμεων κοσμικών, κοινωνικών ή ψυχικών το δε σφάλμα που γεννά την ανισορροπία γεννά και την τιμωρία του. Κατά τη Μ. Klein μια από τις εντονότερες ύβρεις είναι η **απληστία** με την έννοια της λαιμαργίας, ένα από τα πρώτα βιώματα της σχέσης με τη μητέρα. Επομένως η απληστία μπορεί ν'αποτελεί τη βάση του υπέρμετρου, δηλαδή της Ύβρεως. Η έννοια της Ύβρεως έθρεψε και δόμησε το ελληνικό Υπερεγώ της εποχής του 5ου π.χ. αιώνα. Τη συναντάμε στην Ορέστεια αλλά επίσης θα τη βρούμε στη φιλοσοφία του Ηρακλείτου, του Πλάτωνος και του Αριστοτέλη. Η αρχαία τέχνη επίσης εμπνεύστηκε από το «μέτρον» δηλαδή από την αποφυγή του υπέρμετρου, της απληστίας, της αυθάδειας. Το περίφημο «*Μηδέν Άγαν*» είναι στενά συνδεδεμένο με την αποφυγή της Ύβρεως, ενδεικτικό του βαθμού στον οποίον οι Έλληνες του Χρυσού Αιώνα ήταν ικανοί να είναι κοντά στην ενόρμηση παίρνοντας ταυτόχρονα τη σωστή απόσταση από τις αρχέγονες ενστικτώδεις διεγέρσεις. Αυτό εξηγεί τον υψηλό βαθμό **ψυχοποίησης** (έννοια του P.Marty) και την καλή ψυχοσωματική τους υγεία (*«νούς υγιής εν σώματι υγείη»*).

Για τον ψυχαναλυτή ο πυροφόρος Προμηθέας, μολονότι είναι ευεργέτης των ανθρώπων, εντούτοις η πράξη του συνιστά Ύβρη. Ο Προμηθέας διάλεξε τον δρόμο της **πρόκλησης** μέσα στη μέθη της φαντασίωσης της παντοδυναμίας του. Υπερέβη την απαγόρευση του «έχειν» με την προσφορά της φωτιάς, εντούτοις από μόνο του το γεγονός ότι έδωσε φωτιά στους ανθρώπους δεν συνιστά Ύβρη. Υποστηρίχθηκε ότι το πραγματικό σφάλμα/φταιξιμο του Προμηθέα είναι ότι χάρισε στους ανθρώπους κάτι το οποίο αυτοί οι ίδιοι θα είχαν να κατακτήσουν, δηλαδή τους έδωσε αμέσως όλα όσα πρέπει να κερδίζονται και να κατακτώνται αφήνοντάς τους καθηλωμένους σε συνθήκες παιδικής ηλικίας. Τω όντι, είναι το νήπιο το οποίο γυρεύει άμεση «*εδώ και τώρα*» ικανοποίηση των αναγκών του διεπόμενο από την **αρχή** της **ηδονής**: κάνει μόνο ό,τι το ευχαριστεί και είναι φυγόπονο. Ο Προμηθέας αφείρεσε έτσι από τους ανθρώπους τη δυνατότητα να χαράξουν μόνοι τους το μακρύ μα αναπόφευκτο δρόμο των δοκιμασιών που οδηγούν στις αλλαγές και στη Γνώση και μ'αυτόν τον τρόπο υπερέβη και την απαγόρευση του «*γνωρίζειν*». Δίνοντάς τους τη φωτιά ως «*έτοιμη τροφή*» καταργεί την απρόβλεπτη έκβαση της πορείας για να την κατακτήσουν μόνοι τους. Υπό αυτές τις συνθήκες αυτοί γίνονται προβλέψιμοι και επομένως αυτός

δύναται να ελέγχει το μέλλον τους: ιδού ακόμα μια Ύβρις. Είναι πρωτίστως γι αυτές τις ύβρεις που ο Προμηθέας υφίσταται τη δοκιμασία της τιμωρίας από τον Δία.

Στον «Προμηθέα Δεσμώτη» η χρήση του **κεραυνού** από τον Δία - μέχρι ο ήρωας να κλέψει την φωτιά - ήταν μόνο τιμωρητική, να όμως τώρα που δίνοντάς την στους ανθρώπους η **φωτιά** γίνεται παραγωγική αφού επιτρέπει μεταξύ άλλων το **ψήσιμο** του φαγητού: ο Winnicott θα μίλαγε εδώ για μετατροπή του **κακού** αντικειμένου – του κεραυνού- σε **καλό** δηλαδή σε φωτιά για ψήσιμο. Πρόκειται για την ανατροπή της αρχικής/αρχαϊκής τάξης των πραγμάτων την οποία εγκαθίδρυσε ένας πατέρας, μέσα από την αρπαγή της εξουσίας. Είναι αυτή η οποία οδήγησε στη γέννηση ενός ανθρωπίνου γένους ισχυρού που μεγαλώνεται μέσα από τα επιτεύγματά του.

Η **ανακάλυψη** της **φωτιάς** ήταν ένα αποφασιστικό γεγονός στην ιστορία της εξέλιξης της ανθρωπότητας. Κατ' αρχάς επιτρέπει το ψήσιμο του φαγητού. Είναι πολλαπλή η σημασία του **ψημένου φαγητού** διότι προωθεί την απόθεση της ωμοφαγικής επιθυμίας η οποία εμπεριέχεται στην ευχαρίστηση του αίματος. Το ψημένο φαί μας απομακρύνει από την ανθρωποφαγική φαντασίωση. Οι τελετουργίες του ψησίματος του κρέατος παραπέμπουν στο όχι άμεσο φάγωμα του ζώου δηλαδή στη συγκράτηση της άμεσης στοματικής επιθυμίας. Κατά τον ανθρωπολόγο Levi-Strauss η προετοιμασία του γεύματος έχει τη συμβολική έννοια μιας **ενδιάμεσης δραστηριότητας** μεταξύ του Ουρανού και της Γης, μεταξύ της ζωής και του θανάτου, μεταξύ της φύσης και της κοινωνίας. Επίσης το ψημένο φαί έδωσε τη δυνατότητα της συντήρησης της τροφής και επομένως άνοιξε δρόμο στην εγκατάσταση της **αποταμίευσης** (πρωκτικότητα). Πρόκειται για τον έλεγχο του στοματικού στοιχείου δηλαδή της απληστίας με την επικράτηση του πρωκτικού στοιχείου δηλαδή της συγκράτησης. Η φωτιά έδωσε ακόμα τη δυνατότητα ανταλλαγής της ψημένης /διατηρημένης τροφής με άλλα τρόφιμα η πράγματα. Με το ψήσιμο διοχετεύεται η επιθετικότητα (μνησικάκη επίθεση κατά της αρχής, εναντίον της εξουσίας) με συμβολικό τρόπο, μέσα από τις **θυσίες** ζώων. Η φωτιά δηλώνει τη σύγκρουση, δηλαδή ό,τι είναι ζωντανό μέσα στον άνθρωπο. Τέλος έρχεται με το ψήσιμο η διάκριση μεταξύ ανθρώπων και θεών: *για τους ανθρώπους η σάρκα, για τους θεούς η κνίσα*, αυτή που ενώνει τους ανθρώπους με το θεό και ταυτόχρονα τους διαχωρίζει. Είναι ακόμα η κνίσα σύμβολο της **μετουσιωσικής** λειτουργίας. Η σάρκα που γίνεται καπνός και ανυψούται, η σεξουαλική ορμή που γίνεται υψηλή

δημιουργία, που μετουσιώνεται σε υψηλό έργο Τέχνης. Ακόμα ας δούμε τη φωτιά ως μέσον κάθαρσης.

Ο Freud, στο έργο του «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας» (1927) αναγνωρίζει στο δαμασμό της φωτιάς ένα εντελώς εξαιρετικό χωρίς προηγούμενο επίτευγμα. Βλέπει τη φωτιά ως σύμβολο της λιβιδούς. Είναι η λιβιδινική φωτιά, η επιθυμία των ανθρώπων, η φλόγα που αναλώνει την ψυχή. Γίνεται λόγος για την αντίθεση νερού και φωτιάς. Ωστόσο, σημειώνει ο Freud (1905, ελλην. μετάφραση 1991) , *«η φωτιά δε χρησιμοποιείται μόνο σαν το αντίθετο του νερού, χρησιμοποιείται και για την άμεση υποκατάσταση του έρωτα, του να είσαι ερωτευμένος, να καίγεται από έρωτα»* (σελ.75)

Η ζέστη που ακτινοβολεί η φωτιά προκαλεί την ίδια διέγερση που συνοδεύει τη σεξουαλική διέγερση. Η μορφή και η κίνηση της φλόγας θυμίζουν στο Freud την ιδέα ενός πέους εν ενεργεία: η φλόγα μας θυμίζει τη μορφή των δονήσεων του ενδράσει φαλλού. Όμως αυτό το πέος εμπεριέχει εξίσου και την ικανότητα απόσβεσης της φλόγας, ουρώντας στη στάχτη. Ο άνθρωπος είχε δήθεν τη συνήθεια, όταν συναντούσε τη φωτιά να ικανοποιεί έναν παιδικό του πόθο, να την σβήνει κατουρώντας την *«Δεν υπάρχει αμφιβολία, σύμφωνα με παραδομένους θρύλους, για την αρχική φαλλική σημασία της φωτιάς, που λείχει και ορθώνεται προς τα πάνω. Το (ομαδικό) σβήσιμο της φωτιάς με κατούρημα... ήταν δηλαδή σαν μια σεξουαλική πράξη με έναν άνδρα, μια απόλαυση της ανδρικής ικανότητας σε ομοφυλοφιλική άμιλλα. Αυτός που παραιτήθηκε πρώτος από αυτήν την απόλαυση προφύλαξε τη φωτιά, μπόρεσε να την πάρει μαζί του και να την θέσει στην υπηρεσία του. Καταπνίγοντας τη φωτιά της δικής του σεξουαλικής διέγερσης, δάμασε τη φυσική δύναμη της φωτιάς. Αυτή η μεγάλη πολιτισμική κατάκτηση θα ήταν λοιπόν η αμοιβή για την παραίτηση από τις ορμές. Και ακόμη είναι σα να οριζόταν η γυναίκα ως ο φύλακας της αιχμαλωτισμένης στην εστία του σπιτιού φωτιάς, αφού η ανατομική της κατασκευή δεν της επιτρέπει να επιδοθεί σε μια τέτοια απόλαυση (το σβήσιμό της). Είναι επίσης αξιοσημείωτο πόσο συχνά οι κλινικές εμπειρίες του αναλυτού επιβεβαιώνουν τη συσχέτιση ανάμεσα στη φιλοδοξία, τη φωτιά και τον ουροερωτισμό»* (σελ.46-47).

Κατά τον συγγραφέα Αλέξη Σταμάτη (2004) απ'όλα τα φαινόμενα στη Φύση δεν υπάρχει άλλο που να είναι τόσο στενά συνδεδεμένο με το καλό όσο και με το κακό, όσο η **φωτιά**. Η φωτιά καίει αλλά και λάμπει. Λάμπει στον Παράδεισο και καίει στην

Κόλαση. Ζεσταίνει και καταστρέφει. Μεγαλώνει το ανθρώπινο πεπρωμένο, συνδέει το μικρό με το μεγάλο, το τζάκι με το ηφαίστειο, τη ζωή ενός κούτσουρου, με τη ζωή του κόσμου. Η φωτιά είναι η βασικότερη μορφή ενέργειας που γνώρισε ο άνθρωπος από την αρχή που ήρθε στον κόσμο. Ας σκεφτούμε πώς ένοιωσε μπροστά στη λαμπρή μεταμόρφωση, την τρομερή αλλαγή μιας στερεής ύλης, ενός ξύλου ας πούμε, σε μια ρευστή, όχι υλική, μια άλλη μάζα η οποία παρήγαγε τόσο μεγάλο όγκο ενέργειας. Η φωτιά ξαφνικά του έδειξε την ενέργεια που υπήρχε μέσα στα πράγματα, τον *δαίμονα των υλικών πραγμάτων*. Μια φοβερή εικόνα, και με αυτήν σα βάση, ο άνθρωπος άρχισε σιγά σιγά να φαντασιώνει: «...το θέμα είναι βαθύτερο με τη φωτιά και τις φαντασιώσεις...η εικόνα του καμένου ανθρώπου, του ολοκαυτώματος, είναι μια από τις δυνατότερες και βιαιότερες εικόνες που μπορεί να φτιάξει με το μυαλό του ο άνθρωπος. Δεν είναι τυχαίο ότι ικανοποίησε αυτήν τη σαδομαζοχιστική φαντασίωση μέσα από ιεροτελεστίες, ώστε να πετύχει ακριβώς αυτό: τη μεταμόρφωση αυτής της βίαιας ηδονής... Η φωτιά υπάρχει, ο άνθρωπος υπάρχει, κι όταν καίγεται, η εικόνα αυτή βγάζει τρόμο και ηδονή. Οι φαντασιώσεις αυτές λοιπόν είναι τόσο δυνατές, ώστε όταν πάνε εναντίον του ανθρώπινου είδους, μπορούν να οδηγήσουν τον πολιτισμό σε τραγικά πράγματα. Κάτι που άλλωστε έχει δυστυχώς αποδειχτεί... Έχει μια φοβερή δύναμη η φωτιά... Είναι η βάση, το πρότυπο για όλα τα ένστικτα» (σελ. 242-243).

2.ΤΟ ΝΕΥΡΩΤΙΚΟ ΣΥΜΠΤΩΜΑ: Η διαδικασία σχηματισμού του.

Ο Freud ονομάζει τις Νευρώσεις και αμυντικές ψυχονευρώσεις επειδή προεξάρχει σε αυτές ο ψυχικός αμυντικός μηχανισμός της **απόθησης**. Η συμπτωματολογία έχει να κάνει με μια *ενδοψυχική σύγκρουση* ανάμεσα σε δύο **αντιφατικές** ψυχικές κινήσεις:

- Η μία **κίνηση** είναι μια ασυνείδητη επιθυμία.
- Η άλλη **κίνηση** αντιβαίνει, αντιτίθεται στην πραγμάτωση αυτής της επιθυμίας.

Κατά τον Freud (1924) οι πραγματικές Νευρώσεις είναι :

- . Η φοβική νεύρωση
- . Η υστερία μετατροπής
- . Η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση

Βρισκόμαστε στην **οιδιπόδεια φάση**¹: το μικρό αγόρι **επιθυμεί** λιβιδινικά (ερωτικά, σεξουαλικά) τη μητέρα του και ως εκ τούτου εχθρεύεται τον πατέρα, ενώ η αντιζηλία του κοριτσιού για τη μητέρα του δεν είναι παρά συνέπεια της λιβιδινικής του επιθυμίας για τον πατέρα². Λέμε ότι το κορίτσι τείνει προς «φαλλικές διεκδικήσεις». Επομένως οι επιθυμίες είναι δύο ποιοτήτων: λιβιδινικές και επιθετικές. Πρόκειται για τους δύο ενδοψυχικούς άξονες (ενορμητικές ώσεις) της ψυχικής μας υπόστασης. Πηγάζουν /αναδύονται από το *Εκείνο* (*ID*) κατά Freud (χωροταξία και «χαρτογράφηση» του ψυχικού οργάνου)³. Το ID είναι ο **ενορμητικός πόλος** της προσωπικότητας μας, η πηγή της ψυχικής μας ενέργειας. Οι ενορμητικές ώσεις «πιέζουν» ζητώντας αέναα την ικανοποίησή τους, την εκτόνωσή τους. Έως ότου με κάποιον τρόπο αυτές εκφορτιστούν, αισθανόμαστε ένταση, δυσφορία, διέγερση, αναστάτωση: το **Εκείνο** είναι μια συνεχής **πηγή έντασης**.

Οι Freud (1901,1915, 1933) και Bonaparte όπως αναφέρονται στον Χαρτοκόλλη (2006) σημειώνουν ότι, σε αντίθεση με το Εγώ, το **Εκείνο** ξεκινά εντελώς **άχρονο**. Κατά τη θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων, η αρχική αχρονικότητα του Εκείνου αντιστοιχεί σ' ένα πρώιμο στάδιο της ψυχικής ανάπτυξης κατά τη διάρκεια του οποίου η ματαιωτική μητέρα βιώνεται σαν απόλυτα «κακή» ή σαν αναπαράσταση ενός **συγχωνευμένου** «κακού» εαυτού-κακιάς μητέρας. Βαθμιαία όμως αναπτύσσεται μια αίσθηση του χρόνου και στο Εκείνο καθώς διαδοχικά στρώματα απωθημένων **σχέσεων αντικειμένου** εγκαθιδρύουν την ιστορία του ατόμου. Παρόλα αυτά το ασυνείδητο για αμυντικούς σκοπούς εξαλείφει ή παραμορφώνει το χρόνο όπως μπορούμε να δούμε στο όνειρο ή σε οριακές ή ψυχωτικές καταστάσεις έτσι ώστε η τελική αχρονικότητα του **ασυνείδητου** να μην είναι παρά μια παλινδρόμηση στο επίπεδο της αρχικής απόλυτης αχρονικότητας. Το Εκείνο, σε αντιδιαστολή με το Εγώ, αδιαφορεί για την προστασία από τους κινδύνους και το **άγχος**, δεν

¹ Σε αυτό το στάδιο έχουμε την **προτοκαθεδρία** των **γεννητικών οργάνων**, δηλαδή αυτά τα όργανα είναι η ερωτογενής ζώνη απ' όπου το μικρό παιδί αντλεί ικανοποίηση και ως εκ τούτου μέσω αυτών εκφορτίζει την έντασή του (ασυνείδητα σεξουαλικά σενάρια).

² Γίνεται λόγος για μια τέτοια έκβαση των πραγμάτων – τόσο για το αγόρι, όσο και για το κορίτσι – στα πλαίσια του **θετικού οιδιπόδειου**. Αντιθέτως στην περίπτωση καθήλωσης στο **αρνητικό οιδιπόδειο** το γονεϊκό αντικείμενο σεξουαλικής επιθυμίας είναι ομόφυλο έχοντας ως «αντίπαλον δέος» τον ετερόφυλο γονέα.

³ Δεύτερη τοπική θεωρία του ψυχικού οργάνου (θεωρία του Εκείνου – Εγώ – Υπερεγώ) κατά Freud (1923 – 1925) ή «δομική θεωρία για την προσωπικότητα». Η Janet Malcolm όρισε ως εξής τη δομική θεωρία του Freud (περιοδικό New Yorker, 24 Νοεμβρίου 1980, σ.87): «*Σύλληψη του ψυχοσυστήματος: Εγώ, Εκείνο, Υπερεγώ, που αντιπροσωπεύουν τη λογική, το πάθος και τη συνείδηση, και των οποίων η μοίρα είναι να είναι σφιχταγκυλωμένα σε μια αέναη σύγκρουση*».

ασχολείται καν με την επιβίωση. Αν τυχόν η προϊούσα ψυχική κίνηση (ψυχοσεξουαλική εξέλιξη) είναι φραγμένη, τότε το Εκείνο παραμένει στο βάθος του ανοιχτό στο σώμα (σωματοποίηση) καθώς οι πηγές **ενέργειας** είναι σωματικές.

Η τάση για ικανοποίηση των οιδιπόδειων ώσεων προσκρούει σε «αναχώματα» στο μέτρο κατά το οποίο σε αυτό το στάδιο (3 – 5 πρώτα χρόνια της ζωής)⁴ μια άλλη ψυχική υπόσταση εντός μας αντιτίθεται. Πρόκειται για την εσωτερικευμένη λογοκρισία την οποία υφιστάμεθα από το Υπερεγώ το οποίο έχει ήδη δημιουργηθεί⁵ και θα τιμωρήσει το «άλογον» των επιθυμιών του Εκείνου. Είναι τότε που αναβλύζει το **άγχος ευνουχισμού** (άγχος τιμωρίας, φόβος απώλειας). Οι οιδιπόδειες επιθυμίες νοηματοδοτούνται ως απαγορευμένες υπό την απειλητική επιρροή του Υπερεγώ και γίνονται ταμπού (taboo) π. χ αιμομικτικές επιθυμίες, πατροκτονικές, μητροκτονικές, αδελφοκτονικές, φονικές κ.λ.π. Ως λογοκριμένες (αντίθετη ψυχική κίνηση) οι παιδικές σεξουαλικές ή επιθετικές επιθυμίες γίνονται ανυπόφορες, πηγή εκσεσημασμένου *άγχους* (φόβος, πανικός, πραγμάτωσης μια αποτρόπαιης επιθυμίας. Προκύπτει έτσι μια **σύγκρουση** ανάμεσα στα δύο πεδία αντιθέτων προσήμων. Είναι ένα εσωτερικευμένο πεδίο «μάχης», ένας διαγκωνισμός ανάμεσα αφενός στα ενορμητικά ωστικά εκτοπίσματα και αφετέρου στην απαγορεύουσα, αναχαιτίζουσα αρχή: το Εκείνο, δηλαδή η ενόρμηση ζητά διαρκώς ικανοποίηση, το Υπερεγώ απαγορεύει και δεν υποχωρεί κανένα. Ισχυρή η ενόρμηση, ισχυρό και το Υπερεγώ.

Η έννοια της **σύγκρουσης** είναι προεξάρχουσα στην οιδιπόδεια φάση : η παιδική επιθυμία και η απαγόρευση της.

Το **Υπερεγώ** είναι το αξιακό σύστημα, οι ηθικοί κανόνες μέσα μας και προκύπτει μέσω *ταυτίσεων* με τα γονεϊκά πρότυπα και κυρίως με εκείνο του πατέρα. Πρόκειται για μια εσωτερική του πατρικού νόμου: τον έχω κάνει δικό μου, η κανονιστική λειτουργία του έρχεται έσωθεν ώστε να μην απαιτείται η εξωγενής περιοριστική, κατασταλτική παρέμβαση (αστυνόμηση, σωφρονισμός). Γίνεται λόγος για τη

⁴ Ας σημειωθεί πως τα στάδια ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης δεν νοούνται σαν αυστηρά όρια εξελικτικών φάσεων που το ένα διαδέχεται το άλλο χρονικά και αμετάκλητα. Το υποκείμενο σε όλη τη διάρκεια της ψυχικής του ζωής πορεύεται ή παλινδρομεί, θα λέγαμε, σε κάποιο από αυτά.

⁵ Κατά τη Melanie **Klein** το Υπερεγώ σχηματίζεται ήδη από τον 3^ο μήνα της ζωής ως τον 6^ο μήνα . Ο σχηματισμός του λαμβάνει χώρα ήδη στη **σχιζοειδή – παρανοειδή** θέση.

δυνατότητα του ψυχικού οργάνου – όχι αυτονόητη για όλες τις ψυχικές δομές – να οργανώνει εσωτερικευμένες, **ενδοψυχικές συγκρούσεις**. Όπου υπάρχει λειτουργικό Υπερεγώ προκύπτει εσωτερικευμένη σύγκρουση μεταξύ του Εκείνου (τάση για ικανοποίηση της επιθυμίας) και του Υπερεγώ (**λογοκρισία**). Στο μέτρο που η σύγκρουση λαμβάνει χώρα ανάμεσα στα δύο συστήματα (εκείνο και υπερεγώ) του ψυχικού οργάνου την ονομάζουμε **διασυστημική σύγκρουση** ⁶.

Κατά τον Χαρτοκόλλη (2006) η ανάπτυξη του **Υπερεγώ** συντείνει στην ανάπτυξη της εμπειρίας του **χρόνου** ως προοπτικής. Κανονικά κάθε ενήλικη εμπειρία είναι προσανατολισμένη στο χρόνο και υπάρχει πάντα αναφορά στο παρελθόν στο παρόν ή στο μέλλον σε αναλογίες που ποικίλλουν οι οποίες όμως αλληλοεπηρεάζονται. Η αίσθηση ότι **ο χρόνος περνάει πολύ γρήγορα** είναι συνήθως ενδεικτική εσωτερικών συγκρούσεων, ενός ενδοσυστημικού αγώνα που αντιτάσσει το Εγώ με το Εκείνο ή το Υπερεγώ. Διαταραχές της αίσθησης του χρόνου ανιχνεύονται στην ψυχαναγκαστική, απαγορευτική ή τιμωρητική φύση του Υπερεγώ: ο χρόνος θα βιώνεται σαν κινούμενος ταχύτερα, καθώς οι πρωτογενείς ενστικτώδεις ενορμήσεις και οι απορρέουσες εξ'αυτών επιθυμίες εξασθενούν με το **Υπερεγώ** να παίρνει το πάνω χέρι. Προειδοποιώντας το Εγώ για τις οδυνηρές συνέπειες των ενστικτωδών παρορμητικών επιθυμιών μας, το Υπερεγώ βοηθά στην ανάπτυξη της ικανότητας του Εγώ ν'αντισταθεί σε τέτοιες επιθυμίες (πρόβλεψη του μέλλοντος) καταδικάζοντας την πιθανή αποτυχία του να τα βγάλει πέρα με την ενορμητικότητα του Εκείνο. Το **Υπερεγώ** είναι ο φορέας των εσωτερικών κριτηρίων (απαιτήσεων, ιδανικών, ελπίδων και ανησυχιών), των εσωτερικών ανταμοιβών και τιμωριών σε σχέση με τις οποίες το Εγώ βιώνει ικανοποίηση ή ενοχή. Έχει υπογραμμιστεί η σχέση της **προκτικής φάσης της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης** με το **Υπερεγώ** και η εμπλοκή της σε νευρωτικά συμπτώματα, χαρακτηριστικά γνωρίσματα και κοινωνικοπολιτισμικούς τρόπους ζωής.

Κατά τον Loewald (1962) το Υπερεγώ είναι το μελλοντικό Εγώ, αυτό στο οποίο πρέπει να φτάσει, ή που αποτυγχάνει και εγκαταλείπεται από το Εγώ. Γονεϊκές και άλλες εξουσίες καθώς εσωτερικεύονται στο φορέα του Υπερεγώ, συνδέονται με το παιδί ως αναπαραστάσεις ενός μέλλοντος και απαιτήσεων, ελπίδων, αμφιβολιών ή απελπισίας οι οποίες προσιδιάζουν σ'ένα μέλλον του παιδιού που προβλέπεται ως πιθανό. Το Υπερεγώ παρακολουθεί, διατάζει, απειλεί, προειδοποιεί, επιπλήττει και αμείβει το Εγώ, αγαπά και μισεί το Εγώ.

Ο Harnick (όπως αναφέρεται από τους Schilder 1942 και Dobb 1971) υπέθεσε ότι η **επίγνωση** της ροής του **χρόνου** εμπλέκεται με την εμπειρία της πείνας: η έννοια της ροής του χρόνου στο ασυνείδητο αντιπροσωπεύει τον ενδοβληθέντα «καταβροχθισμένο» πατέρα που έχει γίνει κοπρώδης ύλη. Η κριτική **συνείδηση** μας μιλά από την σκοπιά ενός **εσωτερικού μέλλοντος**: είτε μας λέει τι θα

⁶ Πρόκειται για τη **δυναμική** υπόθεση του ψυχικού οργάνου (Freud). Η υπόθεση αυτή μας μιλά για το πώς γίνονται οι συγκρούσεις των ενορμήσεων.

έπρεπε να κάνουμε ή πώς να συμπεριφερθούμε στο μέλλον, είτε κρίνει παλιές και τωρινές πράξεις, σκέψεις και συναισθήματα.

Ο Freud (1930) είδε το συναίσθημα της **ενοχής**-συναίσθημα κεντρικής σημασίας για την ψυχανάλυση- ως την αντίληψη που έχει το Εγώ ότι παρακολουθείται αμείλικτα από το Υπερεγώ. Η Anna Freud (1936) περιέγραψε την **ενοχή** ως **άγχος** του **Υπερεγώ** ως το συναίσθημα που βιώνεται όταν κάποιος απειλείται από τη συνείδησή του.

Ο Fenichel (1945) αναγνώρισε ένα χρονικό στοιχείο διάκρισης ανάμεσα σε **συναισθήματα συνείδησης** που κρίνουν το παρελθόν και **συναισθήματα ενοχής** που προειδοποιούν για το μέλλον. Το συναίσθημα «*έσφαλα*» συνιστά μια οδυνηρή κρίση για κάποιο περασμένο συμβάν έχει το γνώρισμα των **τύψεων**, μοιάζει με την κατάθλιψη και πρέπει να διαχωρίζεται από τα **αισθήματα συνείδησης** (ενοχές) που δεν κρίνουν το παρελθόν αλλά το μέλλον (προειδοποιητική λειτουργία που καθοδηγεί μελλοντικές ενέργειες της προσωπικότητας) και μοιάζουν με το **άγχος**.

Κατά τον Freud (1930) θα έπρεπε να ονομάζουμε **τύψεις** το συναίσθημα ενοχής που προκύπτει όταν έχουμε διαπράξει ένα παράπτωμα: ο όρος «**τύψεις**» σχετίζεται με μια **πράξη επιθετικότητας** η οποία έχει ήδη πραγματοποιηθεί. Σχετίζεται μόνο με την πράξη που έχει γίνει και, φυσικά, προϋποθέτει ότι η συνείδηση-η ετοιμότητα να νοιώσουμε ένοχοι-υπήρχε ήδη πριν από την πράξη. Συνέδεσε το Υπερεγώ με την **ενόρμηση θανάτου** όταν μίλούσε για ένα Υπερεγώ που έχει χάσει τον προστατευτικό του ρόλο ακόμα και ως σαδιστικό Υπερεγώ. Το σαδιστικό Υπερεγώ είναι υπέρ της ζωής, αφού έχουμε δέσιμο με ένα αντικείμενο, έστω κι αν το αντικείμενο μπορεί να είναι το ίδιο το Εγώ. Όταν το Υπερεγώ χάσει αυτήν του τη λειτουργία, τότε μπορεί να γίνει καθαρή καλλιέργεια της **ενόρμησης του θανάτου** (δε μπορεί ν' απορροφήσει την καταστροφικότητα, η οποία ελεύθερη οδηγεί στις αποσυνδέσεις και στη *σιγή*, στην αφάνιση εν τέλει).

Οι Money-Kyrle (1955) και Grinberg (1964)-μαθητές της M.Klein- διακρίνουν δύο είδη ενοχής: την **καταθλιπτική** η οποία ταυτίζεται με συναισθήματα θλίψης και μεταμέλειας, και την **διωκτική** η οποία ταυτίζεται με συναισθήματα μνησικακίας, φόβου και άγχους.

Κάτω από αυτές τις «εμπόλεμες» ενδοψυχικές συνθήκες (Εκείνο vs Υπερεγώ) το ψυχικό όργανο καλείται ν' αντιδράσει. Πιο συγκεκριμένα χρειάζεται να βρει μια λύση από πλευράς ψυχικής οικονομίας, διότι τέτοια διάχυτη, υφέρπουσα ενδοψυχική διαμάχη είναι ενεργειακά (λιβιδινικά) άκρως ασύμφορη και δαπανηρή και επομένως συνιστά μια διαταρακτική κατάσταση : ξοδεύονται τέτοιες ποσότητες ενέργειας στο «μέτωπο», ώστε να χωλαίνει συνολικότερα η λειτουργικότητα του ατόμου, όπως ακριβώς σε μια χώρα που βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση εκπίπτει η λειτουργία νευραλγικών τομέων για την ευημερία των πολιτών της π. χ η παιδεία, οι τέχνες και τα γράμματα, ο αθλητισμός, η οικονομική ανάπτυξη κ.λ.π .

Ας σημειωθεί ότι η λειτουργία του ψυχικού μας οργάνου είναι να βρίσκει τρόπους να τα βγάζει πέρα με τις εντάσεις (διεγέρσεις), με οτιδήποτε είναι διαταρακτικό, ώστε τελικά να ησυχάζει (φυσιολογική ψυχική ροπή του οργανισμού προς το ιδεατό/ουτοπικό σημείο 0/μηδέν των διεγέρσεων, προς την «ησυχία των αισθήσεων»). Η αποτελεσματικότητα του ψυχισμού μας, ο βαθμός λειτουργικότητας του, εξαρτάται από τις διαθέσιμες δυνατότητες του να διαχειρίζεται λυσιτελώς τις εντάσεις από όπου και αν προέρχονται. Είναι το **Εγώ**⁷ που αναλαμβάνει αυτό το δύσκολο έργο της διευθέτησης των διεγέρσεων με τον κατά δύναμη οικονομικότερο τρόπο για την γενικότερη λειτουργικότητα του ατόμου (αυτοσυντήρηση, αναπαραγωγή, δημιουργικότητα κ.λ.π) εάν και εφόσον- πρόκειται για μια «μάχιμη» ψυχική οντότητα (όχι προφανές για όλες τις ψυχικές οργανώσεις).

Στην οιδιπόδεια φάση εκτός από το Υπερεγώ , έχει σχηματιστεί και το **Εγώ**⁸ και η δουλειά του είναι, μπρος στη σύρραξη **Εκείνου** (αρχή της ηδονής) – **Υπερεγώ** (λογοκρισία) , «άλογον» versus «απαγορευμένο», ν' αναλάβει ένα συντονιστικό ρόλο ώστε να προτείνει μια λύση της **σύγκρουσης**. Πιο συγκεκριμένα το Εγώ , επηρεασμένο από το Υπερεγώ τίθεται στην υπηρεσία της **αρχής** της **πραγματικότητας**⁹ (ό,τι μου είναι ευχάριστο δεν μου είναι κατ'ανάγκη και ωφέλιμο) απομακρυνόμενο έτσι από την αρχή της ευχαρίστησης (κρατώ και κάνω μόνο ό,τι μου είναι ευχάριστο ενώ «φτύνω» το δυσάρεστο). Το Εγώ δίσταται κάτω από τις πιεστικές απαιτήσεις του Εκείνου: καλείται να διαχειριστεί μια συγκρουσιακή κατάσταση η οποία προκύπτει ανάμεσα στις αρχαιότερες και βίαιες (ωστικές) ενορμητικές απαιτήσεις από τη μια, και στις υπερεγωτικές απαιτήσεις του ψυχικού οργάνου από την άλλη (ηθική κ.λ.π).

Εν κατακλείδι, το Εγώ τίθεται στη υπηρεσία του Υπερεγώ και της πραγματικότητας έτσι ώστε να αντιμετωπίζει το Εκείνο.

⁷ Δεύτερη τοπική θεωρία Freud.

⁸ Η Klein υποστηρίζει ότι το Εγώ υπάρχει «άμα τη γενέσει».

⁹ Η πραγματικότητα από τη φύση της στερεί, περιορίζει, ματαιώνει (απώλειες) ή οριοθετεί στο όνομα της κοινωνικής συνοχής και συνέχειας.

Εν τέλει το **Εγώ** καλείται ν' αντιμετωπίσει τις σεξουαλικές και επιθετικές ενορμήσεις που δεν αποσκοπούν παρά στην ικανοποίηση τους, συνιστώντας έτσι «παρεκτροπές» από κάθε σύστημα διαπαιδαγώγησης. Αυτό το ρυθμιστικό έργο μας γίνεται εύκολα κατανοητό αν σκεφτούμε ότι διακατέχεται από την έγνοια της ασφάλειας μας και είναι υποταγμένο στις ανάγκες του πραγματικού κόσμου (πίεση των γονέων, πολιτισμικές και κοινωνικές απαιτήσεις κ. α.) οι οποίες του επιβάλλουν ιδεώδη. Το Εγώ είναι βγαλμένο από τη **σύγκρουση**. Περιλαμβάνει τις **αμυντικές λειτουργίες** (διαδικασία προσαρμογής) καθώς και τις εσωτερικευμένες αντικειμενοτρόπες σχέσεις. Ως αμυντικός σχηματισμός έχει μια **αυτοσυντηρητική** λειτουργία που προστατεύει την ύφασή του από τις ενορμητικές διαρρήξεις και τις εξωτερικές εισβολές. Κινητοποιεί άμυνες εναντίον των παρορμήσεων που μας κατοικούν, προστατεύοντας τον ψυχισμό κατά της πραγματοποίησης των επιθυμιών του **συμπεριλαμβανομένης της επιθυμίας της μη επιθυμίας**. Ο Freud στην *Επιτομή* του (τελευταίο στάδιο της φροϋδικής θεωρίας) βλέπει την καταγωγή του **Εγώ** σε μια προοδευτική διαφοροποίηση από το Εκείνο, κάτω από την επίδραση της εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά το κρατά πάντα κάτω από την εξάρτηση του ενορμητικού που το τρέφει και το κινεί, ακόμα κι αν το Εγώ δουλεύει στην προσπάθεια να θέσει υπό την επήρειά του τα πιο βαθιά στρώματα του Εκείνου. Το Εγώ των **αρχών της ζωής**, ως Εγώ ευχαρίστηση παραμένει πολύ κοντά σ'ότι αφορά τη λειτουργία του προς αυτές τις ώσεις που επιζητούν να πετύχουν ικανοποίηση μέσω των πιο σύντομων διαδρομών (εκφορτίσεις). Βέβαια, θα παραχωρήσει προοδευτικά έδαφος όταν θα αντιμετωπίσει τη δοκιμασία της πραγματικότητας. Εν τέλει το Εγώ οργανώνεται επί της **συγκρουσιακής** βάσης : επιθυμία/εμπόδιο πραγματοποίησής της. Είναι ένα σύστημα λειτουργιών το οποίο, μαζί με το Υπερεγώ και το Εκείνο, ανήκει σε μια ευρύτερη δομή του ψυχικού οργάνου. Παρουσιάζεται ως μεσολαβητής μεταξύ του Εκείνου και του εξωτερικού κόσμου, και οδηγεί τις ενορμητικές απαιτήσεις προς **μεταμφιεσμένες ικανοποιήσεις**. Από κάθε άποψη οδηγείται από τις προσταγές μιας αρχής μετριασμένης ευχαρίστησης. Αγρυπνώντας για την αυτοσυντήρησή του το Εγώ υψώνει εμπόδια στις υπερβολικές ενορμητικές απαιτήσεις που αναδύονται από το εσωτερικό, όπως προστατεύεται και από τις πολύ σκληρές επιταγές που προέρχονται, κυρίως μετά το πέρας της πρώτης παιδικής ηλικίας, από τον εξωτερικό κόσμο (σκληρό και άκαμπτο Υπερεγώ). Παίρνοντας μέσα του (εσωτερικεύσεις) τα αντικείμενα των ερώτων του, τα παιδικά αιμομικτικά αντικείμενα αγάπης που λίγο λίγο εγκαταλείπει, (πένθος), το Εγώ τροποποιείται μέσω των ταυτίσεων χτίζοντας το Υπερεγώ του. Αυτό το τελευταίο εγκαθίσταται στο πεδίο του Εγώ ως **αναπόσπαστο μέρος του** φορέα του πολιτισμικο-εκπαιδευτικού παρελθόντος του υποκειμένου και σύστημα επίβλεψης. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σ'ένα Εγώ που διαχειρίζεται, που διαπραγματεύεται, που είναι ικανό να μεταβάλλει σκέψεις και επιθυμίες με την ανασταλτική δράση του, που δύναται να δώσει λύσεις σε ό,τι το απασχολεί μέσω συμπτωμάτων ονείρων, φαντασιώσεων και μετουσιώσεων. Κατά τον Freud (1914, 1920,1933) όπως αναφέρεται στον Χαρτικόλλη (2006) η **έννοια του χρόνου** και η γένεσή της είναι έμφυτες στην οργάνωση και τη λειτουργία του **Εγώ**. Όπως με τη διάσταση «ευχαρίστηση-δυσαρέσκεια» ο χρόνος **προβάλλεται** προς τα έξω και γίνεται αισθητός σαν μια αντικειμενική ιδιότητα του κόσμου. Στο Εγώ τα **στοιχεία του χρόνου** υπάρχουν ως πρόδρομοι βασικών λειτουργιών όπως η αντίληψη, η κινητικότητα και η μνήμη. Το Εγώ δεν είναι άχρονο. Καθώς εξελίσσεται ψυχοσεξουαλικά η επιθυμία του παιδιού να ελέγχει το χρόνο γίνεται μια αυτόνομη λειτουργία του Εγώ.

Κατά τη θεωρία των **αντικειμενοτρόπων σχέσεων** το **Εγώ** δεν αναδύεται ως μια ξεχωριστή συναισθηματική δομή ξέχωρη από το Εκείνο, ως τη στιγμή που εδραιώνεται ο **μηχανισμός της απόθησης** περίπου στον δεύτερο χρόνο της ζωής (Kernberg 1976). Καθώς το Εγώ και το Εκείνο διαφοροποιούνται από την κοινή τους μήτρα, η απόθηση εγκαθιδρύεται ως η κύρια αμυντική λειτουργία του πρώτου αντικαθιστώντας πρωτόγονους (παρόμοιους με ψυχωτικούς) μηχανισμούς όπως η **σχάση**, η **προβλητική ταύτιση**, ή **άρνηση** και η **μόνωση**. Συνιστά επίτευγμα και μέτρο της δύναμης του Εγώ το να μπορεί να βιώνει ένα αντικείμενο με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές στιγμές και να εξακολουθεί να παραμένει το ίδιο. Κατά τον Gifford (1960) η **εμφάνιση** του **Εγώ** ως οργανωμένης δομής και η απόκτηση της αίσθησης του χρόνου επέρχονται καθώς το βρέφος μαθαίνει να προσαρμόζει τον τρόπο του ύπνου-εγρήγορσής του στην ημερήσια περιοδικότητα της μητρικής προσοχής στις ανάγκες του. Αυτή η πρώιμη προσαρμογή στον εξωτερικό κόσμο μεταδίδεται στο βρέφος ως μια λειτουργία του χρόνου.

Οι Fairbrain, Winnicott, Balint, Erikson, Jacobson Kernberg είναι θεωρητικοί των **«σχέσεων αντικειμένου»**: Αυτοί κάνουν λόγο για την έννοια του **εαυτού (self)**. Ο Heidegger (φιλόσοφος) ξεχώρισε τον «αυθεντικό εαυτό» αναφερόμενος στον εαυτό μας όπως πράγματι είναι, και τον «αναυθεντικό εαυτό» αναφερόμενος στον εαυτό όπως τον βλέπουν οι άλλοι. Ο αυθεντικός εαυτός είναι ανοιχτός σε επιδράσεις στην συναλλαγή με τον κόσμο αλλά αυτό σημαίνει ότι βιώνει άγχος ή φόβο (τρόμο). Ο Winnicott (1958) έκανε λόγο για «αληθινό» και τον «ψεύτικο» εαυτό. Η επίγνωση του **εαυτού** μας ως εσωτερική εικόνα ή αναπαράσταση ξεχωριστή από εικόνες ή αναπαραστάσεις αντικειμένων συγκροτεί την έννοια της **συνείδησης**. Η συνείδηση του εαυτού μας γεννιέται από την ένταση που προκαλούν εσωτερικές αναπαραστάσεις αντικειμένων οι οποίες απειλούν την ακεραιότητα του εαυτού μας και δίνουν την αίσθηση των ορίων που διαφοροποιούν την εικόνα του εαυτού μας από την εικόνα ενός αντικειμένου. Ένα ισορροπημένο σύστημα εαυτού βιώνεται ως **αυτοεκτίμηση**: αφορά στην ακεραιότητα του εαυτού μας ως εσωτερική εικόνα ή αναπαράσταση. Η αυτοεκτίμηση έχει να κάνει με την αποτίμηση της ικανότητας του Εγώ να αντιμετωπίσει μια επικρατούσα οργανισμική ανισοροπία (συγκεκριμένο συναίσθημα όπως η μοναξιά, η λαχτάρα, η θλίψη, η ανία κ.λ.π) μέσα σε μια χρονική προοπτική. Επίσης, την **έννοια** του **εαυτού** καθόρισαν νεότεροι ψυχαναλυτές ως μια ειδική οντότητα μέσα στο Εγώ ή πέρα από το Εγώ, (Hartmann 1950, Jacobson 1964, Kohut 1971). Είναι ο **εαυτός μέσα** στο **Εγώ**, η έδρα του των συναισθημάτων. Κατά τον Bergson (1907) το **Εγώ** ή ο **εαυτός** μας περνά από κατάσταση σε κατάσταση, αλλάζοντας χωρίς διακοπή (ιδού η έννοια του **χρόνου**). Κατά τον Bergson (στον Χαρτοκόλλη 2006) παντού όπου ζει κάτι, υπάρχει κάπου ένα ανοιχτό κατάστιχο όπου εγγράφεται ο **χρόνος**. Αυτό που κάνουμε εξαρτάται από εκείνο που είμαστε. Είμαστε επίσης αυτό που κάνουμε. Δημιουργούμε διαρκώς τον εαυτό μας. *Ο χρόνος είναι τόσο καταστροφικός (εικόνα του ως σκελετού με δρεπάνι) όσο και δημιουργικός: « η πραγματική διάρκεια είναι αυτή που δαγκώνει τα πράγματα και αφήνει πάνω τους το αποτύπωμα των δοντιών της»* (σελ.96). Ο εαυτός μας ως τμήμα του κόσμου των αντικειμένων (Dasein) είναι ένα με το χρόνο. Η αναγνώριση του ενδιαφέροντος για το **παρόν** ή το **παρελθόν** είναι αμυντική και αποσκοπεί στην προστασία του εαυτού μας από την επίγνωση της τρομακτικής πιθανότητας του **μη**

είναι, την επίγνωση του θανάτου (Χαρτοκόλλη 2006). Κατά τον Piaget η ικανότητα νοηματοδότησης του χρόνου είναι μια γνωστική λειτουργία που ωριμάζει με την ανάπτυξη και την εμπειρία.

Εν κατακλείδι, ο τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνει το Εγώ, εφόσον είναι μάχιμο, στην ενδοψυχική (ενδοσυστημική) σύγκρουση είναι μέσω αμυνών: αντιδρά αμυνόμενο, οργανώνει **άμυνες**. Πρόκειται για τις **άμυνες του Εγώ** που αποσκοπούν στην προστασία του εαυτού μας από το *υπερβολικό άγχος* στο οποίο θα μας εξέθετε η ανάδυση μιας μη επιτρεπτής επιθυμίας. Χωρίς την ενεργοποίηση του Εγώ θα ήμασταν έρμαιο της απαγορευμένης επιθυμίας π.χ. μιας μητροκτονίας: εκσεσημασμένος φόβος του περάσματος στην πράξη.

Κλινικό Παράδειγμα: άνδρας γύρω στα 35, παντρεμένος, πατέρας δύο παιδιών. Παρουσίασε το σύμπτωμα ενός τρομακτικό άγχος επειδή φοβόταν (έμμονη ιδέα, ιδεασμός) ότι θα σκοτώσει τα παιδιά του. Πρόκειται για έναν άνδρα εκτεθειμένο απροκάλυπτα στην έσωθεν «άλογη» ενορμητική ώση με συνέπεια τον πανικό, μια ψυχική κατάσταση εκτός ελέγχου. Το Εγώ του άνδρα δεν είναι μάχιμο, δεν είναι λειτουργικό στο μέτρο που δεν κινητοποιεί αμυντικούς μηχανισμούς (Εγώ ανώριμο, ελλειμματικό).

Εφόσον το Εγώ είναι επαρκώς λειτουργικό, μπρος στον υπερεγωτικό κίνδυνο (*τι πας να κάνεις εκεί;*) θα κινητοποιήσει, θα ενεργοποιήσει ένα **άγχος σήμα** (ego anxiety κατά Freud)¹⁰, το «καμπανάκι» συναγερμού θα λέγαμε, το οποίο με τη σειρά του θα «βάλει μπροστά» θα ενεργοποιήσει τον αμυντικό μηχανισμό της **απόθησης**: στην οιδιπόδεια τάξη ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός είναι η απόθεση. Πρόκειται για μια ψυχική διαδικασία μέσω της οποίας το Εγώ προωθεί στο **ασυνείδητο**¹¹ τις ανυπόφορες για τη συνείδηση **αναπαραστάσεις** των εννομήσεων.

Αν ο μηχανισμός δεν αποτύγχανε στον άνδρα του προηγούμενου παραδείγματος δεν θα γνώριζε τίποτα για την παιδοκτόνο επιθυμία του, στο μέτρο που τα ενοχλητικά, διαταρακτικά για το Εγώ του νοήματα, οι συνδηλώσεις της εννομητικής του προδιάθεσης θα οδηγούνταν στο χώρο (τόπο) του ψυχικού οργάνου τον οποίο ο Freud ονόμασε ασυνείδητο.

¹⁰ Πρόκειται για ένα ενωτικό άγχος (βλέπε θεωρία του άγχους).

¹¹ Πρώτη τοπική θεωρία Freud.

Το **ασυνείδητο** είναι ο χώρος (τόπος) απωθημένου υλικού (αναπαραστάσεις ιδέες, νοήματα ανυπόφορα για το Εγώ). Αποτελείται από στοιχεία ωθούμενα σε αυτό μέσω του μηχανισμού της **απόθησης**.

Το **ασυνείδητο** λειτουργεί με την αρχή της ευχαρίστησης (εδώ όλα επιτρέπονται). Το περιεχόμενο του ασυνειδήτου είναι αναπαραστάσεις («εκπρόσωποι» των ενορμήσεων). Η ψυχική ενέργεια εδώ ρέει ελεύθερα, πάει όπου θέλει από τη μια αναπαράσταση στη άλλη χωρίς εμπόδια, περνάει χωρίς προσκόμματα από τη μια αναπαράσταση στην άλλη. Η ελεύθερη ροή της ενέργειας μαζί με την αρχή της ευχαρίστησης (κρατώ ό,τι μου είναι ευχάριστο) αποτελούν τους μηχανισμούς της **πρωτογενούς διαδικασίας** (Freud). Το **ασυνείδητο** μοιάζει να εκτείνει αισθητήριες κεραίες διαμέσου του συστήματος «αντίληψη-συνείδηση» προς τον εξωτερικό κόσμο και βιαστικά τις αποσύρει αμέσως μόλις δοκιμάσουν τη διέγερση που προέρχεται απ' αυτόν. Σε αντίθεση με το Εγώ το **δυναμικό ασυνείδητο** ξεκινά εντελώς άχρονο (Χαρτοκόλλης 2006). Οι διαδικασίες του ασυνειδήτου είναι **αχρονικές** δηλαδή δεν έχουν διάταξη στο χρόνο, δεν τροποποιούνται από τη ροή του χρόνου, δεν έχουν απολύτως καμία σχέση με το χρόνο (Freud 1933, «Δοκίμια Μεταψυχολογίας»), δεν υπάρχει αναγνώριση της παρόδου του χρόνου. Η πάροδος του χρόνου δεν επιφέρει καμία μεταβολή στις ψυχικές διαδικασίες. Παρορμήσεις αλλά και εντυπώσεις που απωθήθηκαν είναι αθάνατες, συμπεριφέρονται λες και συνέβησαν πρόσφατα. Μόνο όταν γίνουν συνειδητές με τη βοήθεια της ανάλυσης μπορούν ν' αναγνωρισθούν ως ανήκουσες στο παρελθόν. **Εν κατακλείδι**, στο ασυνείδητο χώρος και χρόνος, αγάπη και μίσος, ομοιότητα και διαφορά συνυπάρχουν. Σε αυτήν την αχρονικότητα που χαρακτηρίζει τις ασυνείδητες διαδικασίες μας οφείλεται και η βραδύτητα με την οποία πραγματοποιούνται οι ριζικές ψυχικές μεταβολές στην ανάλυση των ασθενών.

Στην οιδιπόδεια τάξη των πραγμάτων οι συγκρούσεις Εκείνο-Υπερεγώ παραμένουν ασυνείδητες εφόσον το Εγώ μπορεί ν' απωθεί. Υπό την αιγίδα της απόθησης δεν γνωρίζουμε τίποτα για τις αποτρόπαιες επιθυμίες μας (έλεγχος του κατακλυσμικού άγχους) π.χ. αιμομικτικές. Εκεί όπου η απόθηση αποτυγχάνει να «σπρώξει» στο ασυνείδητο, όπως στις περιπτώσεις των εφιαλτικών ή ωμών ονείρων, τότε έχουμε ανάδυση μη λογοκριμένου ενορμητικού υλικού. Λόγου χάρη ένα τέτοιο όνειρο θα μπορούσε να έχει ως περιεχόμενο ότι το υποκείμενο βλέπτει τον πατέρα του ή πως έχει σεξουαλικές περιπτώξεις με την αδελφή του με αποτέλεσμα να ξυπνά από την αγωνία του επειδή βρίσκεται υπό το καθεστώς μιας διάπραξης.

Το Εγώ, μη βρίσκοντας άλλο τρόπο να ελέγξει ευθέως τις άλογες ενορμήσεις, οι οποίες ζητούν ικανοποίηση, αποστρέφει το πρόσωπό του από αυτές. Δεν θέλει να ξέρει τίποτα για αυτές, κάτι το

οποίο επιτυγχάνει μέσω του μηχανισμού της απόθησης: μεροληπτει προς όφελος του εξωτερικού κόσμου (κοινωνικές επιταγές) σε σχέση με τον εσωτερικό.

Ωστόσο το απωθημένο υλικό στο ασυνείδητο δεν ησυχάζει, θέλει να επιστρέψει: τα απωθημένα στοιχεία πιέζουν, τείνουν πάντα προς μια **επιστροφή** στο **συνειδητό** και τείνουν προς την πράξη. Ένδειξη αυτού αποτελούν π.χ τα **αιμομικτικά όνειρα** κατά τη διάρκεια των οποίων προφανώς σε στιγμές κάμψης της απόθησης, το απωθημένο υλικό, η απωθημένη επιθυμία αναδύεται ατόφια. Έχουμε έτσι το «πέρασμα στην πράξη» εντός του ονείρου. Όμως, καλώς εχόντων των πραγμάτων εφόσον το Εγώ είναι μάχιμο, ό,τι επιστρέφει στο συνειδητό, όποια επιθυμία επανέρχεται, δεν έχει πρόσβαση παρά μόνο **μεταμφιεσμένη**, ποτέ ατόφια: πρόκειται για τη διαδικασία που ονομάζουμε **επιστροφή του απωθημένου**. Η μεταμφίεση του απωθημένου υλικού οδηγεί στο **νευρωτικό σύμπτωμα**.

Το ασυνείδητο, όταν είναι **δυναμικό**, δίνει παράγωγα, εκβλαστήσεις. Το **δυναμικό ασυνείδητο** ξαναστέλνει πίσω το απωθημένο (επιστροφή του απωθημένου) μεταμφιεσμένο (θα μπορούσαμε να πούμε «μακιγιαρισμένο»).

Κλινικό παράδειγμα: νεαρός άνδρας σε ανάλυση, παντρεμένος, πατέρας ενός μωρού κοριτσιού. Ζητά ανάλυση γιατί υποφέρει από κρίσεις πανικού κάθε φορά που πρόκειται να ταξιδέψει. Οι σχέσεις του με τη γυναίκα του δεν είναι καλές, υπάρχουν συνεχείς αδιέξοδες εντάσεις. Κάποια στιγμή συνάπτει μια εξωσυζυγική σχέση, την οποία σύντομα διακόπτει διακατεχόμενος από φόβο (φοβία) ότι έχει πάθει ή θα πάθει aids και τότε θα «κολλήσει» και το μωρό. Το επί μέρους νευρωτικό σύμπτωμα είναι η **φοβία** μήπως το μωρό του κολλήσει aids αν αυτός μολυνθεί από τον ιό. Το εν γένει υλικό της περίπτωσης μας ώθησε να υποθέσουμε την ασυνείδητη (απωθημένη) παιδόφιλη επιθυμία του ανδρός (ασυνείδητη επιθυμία σεξουαλικών περιπτώξεων με το μωρό του) η οποία επιστρέφει στο συνειδητό, μεταμφιεσμένη ως φοβία. Το φοβικό σύμπτωμα εδώ συμπυκνώνει, συμβολίζει την επιθυμία συνεύρεσης με το μωρό, ελλοχεύει ο κίνδυνος να «κολλήσει» aids το μωρό του από το «κόλλημα» του ασθενούς μαζί του το οποίο επιτελείται στη φαντασία του.

Το νευρωτικό σύμπτωμα είναι **συμβολικό**: Στο παράδειγμα, λογοκριμένη επιθυμία του πατέρα **επιστρέφει** μεταμφιεσμένη, έτσι ώστε ο συνειδητός εαυτός (το συνειδητό μέρος του Εγώ) αφενός να μην καταλάβει κάτι για την άλογη επιθυμία, και αφετέρου ταυτόχρονα αυτή να ικανοποιείται όχι άμεσα και επί του πραγματικού (αυτό θα σήμαινε πανικό), αλλά έμμεσα, συμβολικά. Πρόκειται για την φαντασιακή,

ψευδαισθητική ικανοποίηση της **επιθυμίας** συνεύρεσης με την κόρη του, για μια «ως εάν» ικανοποίηση.

Το Εγώ του νευρωτικού λειτουργεί με την *αρχή της πραγματικότητας*. Εκεί όπου η πραγματικότητα δεν επιτρέπει ευχαρίστηση, ο νευρωτικός θα ψάξει να ευχαριστηθεί μέσα του (στροφή επί εαυτού), φαντασιακά. Ένα μέρος της πραγματικότητας αποσπάται τότε και γίνεται φαντασίωση: βρίσκω μέσα μου ¹² αυτό που η πραγματικότητα μου απαγορεύει. Η **επιστροφή** του **απωθημένου**, άλλως ειπείν το νευρωτικό, συμβολικό σύμπτωμα συνιστά την ψευδαισθητική ικανοποίηση της ασυνείδητης επιθυμίας. Ο άνδρας του παραδείγματος φοβάται μήπως το μωρό κολλήσει aids γιατί στη ασυνείδητη φαντασία του συνευρίσκεται μαζί του.

Το σύμπτωμα του παραδείγματος, όπως και κάθε νευρωτικό σύμπτωμα, έχει ενδιαφέρον από πλευράς *ψυχικής οικονομίας* εφόσον εξυπηρετεί και τα τρία διαπλεκόμενα στη σύγκρουση ενδοψυχικά συστήματα :

-**Εκείνο**: ικανοποιείται η ενόρμηση ψευδαισθητικά (φαντασιακά)

-**Υπερεγώ**: ικανοποιείται σαδιστικά, τιμωρεί για αυτήν την «ως εάν» (φαντασιακή) ικανοποίηση στο μέτρο που ο άντρας υποφέρει και ταλαιπωρείται από τη φοβία.

-**Εγώ**: κατάφερε μέσω της **οργάνωσης** του **συμπτώματος** δύο πράγματα: α) να μη φτάσει, επιστρέψει ατόφια και ωμή η «επαίσχυντη» επιθυμία και β) να μη λάβει χώρα το πέρασμα στην πράξη.

Εν κατακλείδι: το νευρωτικό σύμπτωμα είναι η ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας (ενόρμησης).

Αυτός ακριβώς είναι ο ορισμός του **συμβολικού ονείρου**, με την διαφορά ότι η εργασία του ονείρου διέπεται από το μηχανισμό της **εικονοποίησης**. Άλλως ειπείν το νευρωτικό σύμπτωμα και το συμβολικό όνειρο είναι ανάλογα φαινόμενα. Το νευρωτικό σύμπτωμα οδηγεί σε κάποιου τύπου λειτουργική διαταραχή φερ'ειπείν διαταραχή σωματικής λειτουργίας όπως τα φαινόμενα σωματοτροπικής υστερίας ή διαταραχή σεξουαλικής λειτουργίας, φοβίες, άγχος, ψυχαναγκασμοί, ιδεοληψίες κ.λ.π. . Ονομάζουμε **σύνδρομο** ένα σύνολο συμπτωμάτων. Ορισμένες συνθήκες της ζωής εννοούν την εμφάνιση τους εκεί που άλλες συνθήκες μπορεί να συντείνουν στη μείωση του «όγκου» τους.

¹² Αυτοερωτική διαδικασία.

Γίνεται κατανοητό το νόημα της **επιμονής** του νευρωτικού συμπτώματος, αυτό που μας κάνει να λέμε ότι με τη λογική μας κατανοούμε το «άτοπον», το παράλογο π.χ μιας φοβίας, όμως παρόλα αυτά δεν μπορούμε ν' απαλλαγούμε από αυτήν. Φερ' ειπείν ο άνδρας του κλινικού παραδείγματος μπορεί να έχει επίγνωση ότι με τη λογική δεν στέκει η αγωνία του, εντούτοις δεν μπορεί να ησυχάσει από αυτήν. Το νευρωτικό σύμπτωμα επιμένει, στο μέτρο κατά το οποίο μέσω αυτού ικανοποιείται το εκείνο. Το σύμπτωμα στο παράδειγμα (φοβία) συμβολίζει – συμπυκνώνει την αιμομικτική επιθυμία του πατέρα και την φαντασιακή ικανοποίηση της, καθορίζοντας έτσι την οργάνωση μιας ολόκληρης ψυχικής ομοιόστασης (ψυχική ισορροπία ή ψυχική οικονομία). Άρα, μολονότι υποφέρει, γιατί να «παραιτηθεί» εύκολα από αυτό αφού την ίδια στιγμή ευχαριστιέται (ασυνείδητα) φαντασιακά;

Κατά αυτήν την έννοια στην περίπτωση της *νευρωτικής αρρώστιας* μιλάμε για **πρωτογενή** και **δευτερογενή** κέρδη (οφέλη) τα οποία αποκομίζει ο άρρωστος μέσα από αυτήν.

Πρωτογενή κέρδη: αφορούν τη λύση του κατακλυσμικού άγχους, το οποίο θα προέκυπτε αν η «απαγορευμένη» επιθυμία έφτανε στη συνείδηση. Έχουν να κάνουν με την ασυνείδητη διευθέτηση, η οποία οδηγεί στο σύμπτωμα. Ο σχηματισμός του συμπτώματος ανακουφίζει το υποκείμενο, το οποίο βρίσκει μια *minimum* ισορροπία, συνεπώς το **πρωτογενές όφελος** συμπίπτει με τον **μηχανισμό σχηματισμού του συμπτώματος** : ο ψυχισμός δημιουργεί το σύμπτωμα για να τα βγάλει πέρα από την επέλαση ενός καταγιστικού άγχους.

Δευτερογενή κέρδη: αφορούν τη χρήση του συμπτώματος, το πώς δηλαδή χρησιμοποιώ την αρρώστια μου: π.χ για να αποσπώ την προσοχή ή την επιείκεια του περιβάλλοντος (ενδιαφέρον, τρυφερότητα κ.λπ.).

Εν κατακλείδι, τα νευρωτικά συμπτώματα αφορούν σε διαταραχές των συναισθημάτων και σκέψεων και σημαίνουν άμυνα ενάντια στο κατακλυσμικό άγχος. Από αυτά τα συμπτώματα το άτομο αντλεί κάποια πλεονεκτήματα.

Μέσα από τη διαδικασία σχηματισμού του νευρωτικού συμπτώματος προκύπτει ότι το σύμπτωμα είναι ένας **συμβιβασμός** ανάμεσα σε δύο αντίθετα ψυχικά ρεύματα, ανάμεσα στο Εκείνο και το Υπερεγώ και αφορά στην **μεταμφιεσμένη** ικανοποίηση της επιθυμίας. Έτσι, με τη βοήθεια της ανάλυσης, αν το υποκείμενο δει τη σύγκρουση

η οποία κρύβεται πίσω από το σύμπτωμα, προοδευτικά αυτό παύει να υφίσταται, τουλάχιστον στην ένταση του, γιατί δεν εξυπηρετεί τίποτα. Το σύμπτωμα έρχεται να καλύψει μια σύγκρουση και να ικανοποιήσει **μεταμφιεσμένα** μια επιθυμία. Από τη στιγμή που το «κρυμμένο» αποκαλυφθεί δεν χρειάζεται η μεταμφίεση (camouflage) .

Η ψυχανάλυση είναι η διαδικασία αποκάλυψης της κρυμμένης επιθυμίας.

Η διαδικασία σχηματισμού του νευρωτικού συμπτώματος περιλαμβάνει δύο στάδια: **Πρώτο στάδιο.** Είναι η *πρωτογενής διαδικασία* στο σχηματισμό του συμπτώματος: πρόκειται για την αντίδραση του Εγώ μπρος στον κίνδυνο της απαγορευμένης ενόρμησης μέσω της ενεργοποίησης του **άγχους- σήματος**.

Δεύτερο στάδιο. Είναι η *δευτερογενής διαδικασία* στο σχηματισμό του συμπτώματος κατά την οποία ο ψυχισμός προχωρά στον **συμβιβασμό** και το σχηματισμό του συμπτώματος.

Εν κατακλείδι, κατά τον Freud τα νευρωτικά συμπτώματα έχουν ένα νόημα, μια σημασία μολονότι αυτή αγνοείται από τους ασθενείς. Άλλως ειπείν, τα νευρωτικά συμπτώματα έχουν συμβολισμό, συμπυκνώνουν σημαίνουσες για το υποκείμενο ψυχικές πραγματικότητες. Εκφράζουν υποκειμενικές, εσωτερικές πραγματικότητες , ανικανοποίητους πόθους και επιθυμίες με τρόπο κωδικοποιημένο. Είναι κωδικοποιημένα μηνύματα μέσω των οποίων εκφράζονται με λανθάνοντα, κρυφό, μεταμφιεσμένο τρόπο οι επιθυμίες του υποκειμένου.

Είδαμε ότι το Εγώ έχει *φιλική* σχέση με το σύμπτωμα, συμμαχεί με το σύμπτωμα, στο μέτρο κατά το οποίο είναι ο **οργανωτής** του (ο «αθύνων» νους του): πρόκειται για το ασυνείδητο μέρος του Εγώ το οποίο σε συνεργασία με την απωθημένη αναπαράσταση της ενόρμησης συντηρεί το σύμπτωμα και ανεξαρτητοποιείται από το άθικτο (υγιές) μέρος του Εγώ. Από την άλλη μεριά όμως, το Εγώ είναι υποχρεωμένο να «πολεμάει» το σύμπτωμα, γιατί αυτό είναι υποκατάστατο της ενόρμησης και έτσι- ψευδαισθητικά-ικανοποιείται η ενόρμηση μέσα από τον σχηματισμό του (ζητά διαρκώς ικανοποίηση). Αυτήν ακριβώς την ικανοποίηση-μολονότι είναι ψευδαισθητική- το Εγώ οφείλει να αντιμάχεται γιατί είναι σα να του λέει το Υπερεγώ του λέει : « για αυτό σ' έχω εδώ». Άλλως ειπείν το Εγώ του νευρωτικού κάνει δύο *αντιφατικές* δουλειές. Υπάρχει λοιπόν **διχοτόμηση** του **Εγώ** και στη νεύρωση, μολονότι πρόκειται για ένα προεξάρχοντα αμυντικό μηχανισμό στις μη νευρωτικές οργανώσεις.

Κλινικά παραδείγματα

1. Νεαρός άνδρας που βλέπω σε ανάλυση. Από 14 ετών ανησυχεί για την υγεία του , συγκεκριμένα για την καρδιά του και εκφράζει ένα φόβο λιποθυμίας, σε σημείο που να μην πηγαίνει γυμναστήριο για να μην πάθει κάτι. Στη δεύτερη (προκαταρκτική) συνεδρία στην ερώτηση του αναλυτή για το αν βλέπει όνειρα , μιλά για ένα **επαναλαμβανόμενο όνειρο** ότι έπεφτε από ταράτσα. Επίσης μίλησε και για ένα όνειρο στο οποίο κυκλοφορούσε με τα εσώρουχα. Μπορούμε να διερευνήσουμε το φόβο λιποθυμίας του ασθενούς από δύο οπτικές γωνίες:

-φόβος λιποθυμίας επειδή *δεν έχει περιεχόμενο*: είναι «άδειο σακί» και πέφτει. Εδώ, ενδεχομένως, θα ταίριαζε το όνειρο στο οποίο *έπεφτε από την ταράτσα*. Όταν το υποκείμενο δεν έχει (ψυχικό) χώρο μιλάμε για *άδειο* : το ενορμητικό υλικό δεν νοηματοδοτείται μέσα του, δεν αναπαρίσταται, μένει ωμό ανεπεξέργαστο, σαν να μη χωρά, να μην «πιάνει τόπο».

-λιποθυμία για να *μη βλέπει την επιθυμία*. Εδώ βρισκόμαστε στο νευρωτικό μοντέλο. Υπάρχει μια επιθυμία απωθημένη και για να αποφύγει ο οργανισμός την αυτούσια αμεταμφίεστη /«αμακιγιάριστη» επιστροφή της (επειδή η απώθηση δεν κρατά), το υποκείμενο χάνεται, κλείνει τα μάτια. Λιποθυμεί και έτσι δεν γνωρίζει τίποτα, σταματάει να γνωρίζει την επιθυμία, την συσκοτίζει. Ο φόβος λιποθυμίας του ασθενούς μπροστά σε κόσμο θα μπορούσε να σημαίνει να μη δει ο κόσμος τις επιθυμίες του (σεξουαλικές ή επιθετικές). Αυτή η λιποθυμία- σε αντιδιαστολή με την προηγούμενη οπτική γωνία ¹³προϋποθέτει έναν **ψυχισμό γεμάτο**, όχι άδειο. Είναι μια λιποθυμία με λανθάνον/ασυνείδητο νόημα (περιεχόμενο). Εδώ θα ταίριαζε το όνειρο του ασθενούς σύμφωνα με το οποίο αισθάνθηκε *άσημα*, επειδή είδε τον εαυτό του με τα εσώρουχα : φοβάται να δει τον εαυτό του γυμνό, την επιθυμία γυμνή. Κατανοούμε τότε, ενδεχομένως, γιατί ο ασθενής ανησυχεί για την καρδιά του (πονάει) : η καρδιά συμβολίζει τον χώρο των επιθυμιών. Μερικούς μήνες αργότερα ο αναλυόμενος είδε ένα όνειρο κατά το οποίο δύο *άλογα* τρέχουν με αναβάτες. Κάποιος μπαίνει ανάμεσά τους και τα *άλογα συγκρούονται*. Κατά την αφήγηση του ονείρου είναι αναστατωμένος. Οι επιθυμίες του είναι *άλογες*, εξ'ού και ο φόβος της λιποθυμίας. Μπρος στο «άλογο» των επιθυμιών του ο άνδρας ζητά «κράτημα» από τον αναλυτή του. Ζητά το «χαλινάρι» στο «άλογο» των επιθυμιών του. Εργάζεται στη δουλειά του πατέρα του ο οποίος είναι έμπορος. Η σχέση τους διακυμαίνεται, διαταράσσεται: « *ο πατέρας μου κάτι έχει τελευταία, επιστρέφει τα βράδια και είναι οζύθιμος. με το παραμικρό φωνάζει. δεν ξέρω αν περνάει κλιμακτήριο*». Το όνειρο λοιπόν θα μπορούσε να μας πληροφορεί για τη **σύγκρουση** με τον πατέρα: εκείνος είναι το ένα άλογο, και ο πατέρας το άλλο. Είναι ως εάν λανθανόντως να ζητά από τον αναλυτή του *άδεια* για να κάνει αυτήν τη σύγκρουση. Το «ξεπέρασμα» του πατέρα προϋποθέτει σύγκρουση (νευρωτικό μοντέλο) για να τον υπερσκελίσει. Επιπροσθέτως ο αναλυόμενος μιλά συχνά για το «*μπλοκάρισμα*» του μυαλού του , για επαναλαμβανόμενες στιγμές «*βαρεμάρας*». Κοντά στις εορτές των Χριστουγέννων είδε ένα εναγώνιο όνειρο κατά το περιεχόμενο του οποίου φοβόταν μήπως δεν προλάβαινε την αλλαγή του χρόνου. Φαίνεται να υπάρχει μια ατμόσφαιρα φόβου με τον πατέρα, δυσκολεύεται να *ταυτιστεί* μαζί του διαδικασία η οποία θα προϋπέθετε τη σύγκρουση μαζί του. Θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε το περιεχόμενο του ονείρου ως την αγωνία του μήπως δεν προλάβει να μπει στη διαδικασία συγκρούσεων και ταυτίσεων εξαιτίας του

¹³ Η μια διαγνωστική οπτική δεν αποκλείει κατ' ανάγκην την άλλη. Η σημειολογία του ασθενούς μπορεί να περιλαμβάνει και τις δύο οπτικές.

άγχους ευνουχισμού. Αφορά στο φόβο του πως αποτέλεσμα της σύγκρουσης θα ήταν να τιμωρηθεί, να χάσει το πέος του ¹⁴ οπότε μπλοκάρει το μυαλό του, βαριέται, λιποθυμά για να μην έρθει σε σύγκρουση.

2. Νεαρή γυναίκα με συστηματικό ερυθριματώδη λύκο σε θεραπεία. Σε μια συζήτηση που κάναμε σχετικά με τη συχνότητα των συνεδριών η θεραπευόμενη είπε «να μην σας κλέβω τον χρόνο σας». Σε μια μεθύτερη συνεδρία είπε ότι θα ήθελε να μην έχει «πάθη» στη ζωή της, να μην επιθυμεί. Συχνά κατά τη διάρκεια των συνεδριών «φιλοσοφεί» : «ποιο είναι το νόημα της ζωής, γιατί ερχόμαστε στη ζωή»; κ.λ.π. Η θεραπευόμενη επιθυμεί να κλέψει, έτσι, η επιθυμία της να είναι πιο συχνά με τον θεραπευτή της (μεγαλύτερη συχνότητα) φαίνεται ν' αναστέλλεται από το φόβο της μήπως του κάνει κακό (το πάθος της). Από τη στιγμή που της πρότεινα συχνότερες συναντήσεις είναι σαν να της είπα : «εγώ μπορώ να ακούσω και να είμαι εδώ για το πάθος σου». Είναι ένα μήνυμα σε εκείνην ότι η επιθυμία της (πάθος, εμπάθεια, κακία) δεν με βλάπτει και επομένως εκείνη μπορεί καλύτερα να συναλλάσσεται με τις επιθυμίες της. Το άνοιγμά μου για πιο συχνή επαφή αφορά στην αποδοχή της επιθυμίας της, των «παθών» της. Είναι μια κίνηση δυνατότητας μεταλλαγής, από την πλευρά του ψυχοθεραπευτή, των ενστικτωδών της διεγέρσεων («πάθη» της). Το «φιλοσοφείν» της ασθενούς θα είχε αμυντικό χαρακτήρα μπρος στις επιθυμίες της : διανοητικοποιεί τα πάθη της φιλοσοφώντας τα, εύχεται να μην έχει πάθη. Πρόκειται για την **επιθυμία** της να μην έχει **επιθυμία**. Έχουμε εδώ την **κατεξοχόν νευρωτική κίνηση : η επιθυμία της μη επιθυμίας**. Η επιθυμία όμως παραμένει ζωντανή, δεν καταστέλλεται ¹⁵, δεν σβήνει όπως στις **οριακές οργανώσεις** στις οποίες ισχύει «δεν έχω τίποτα, δεν αισθάνομαι τίποτα». Η θεραπευόμενη **έχει**, δεν είναι «στεγνή» και αυτό μπορούμε να της το πούμε (παρέμβαση του θεραπευτή) : «...έχετε, αλλά δεν θέλετε να έχετε». Σε μια μεθύτερη συνεδρία η ασθενής φέρνει δύο όνειρα. **Πρώτο όνειρο**: «...είχαμε πάει να δούμε ένα σπίτι ...ήταν εκεί και ο Βασίλης...ωραίο σπίτι αλλά παραμελημένο. Μπορούσες να το φτιάξεις, είχε μια όμορφη σκάλα. και τότε είδαμε στο μπαλκόνι ένα κεφάλι...ένα κεφάλι με ανοιχτόχρωμα σχετικά μαλλιά και αρκετά μακριά μέχρι τον ώμο. Και ξαφνικά το κεφάλι άνοιξε τα μάτια και απόκτησε σώμα γυναίκας και ήθελε να φύγει τρέχοντας. Εμείς προσπαθήσαμε να την εμποδίσουμε αλλά αυτή έφυγε τρέχοντας και μπήκε στο αυτοκίνητο και πήγε και τράκαρε επίτηδες σαν να ήθελε να δείξει πώς έγινε το ατύχημα (με ποιόν τρόπο) και της κόπηκε το κεφάλι». **Δεύτερο όνειρο**: «...βλέπω συχνά ότι είμαι σκύλος ...όπως εκείνο το όνειρο το οποίο είχα δει στο οποίο ένας σκύλος με κοιτούσε με κόκκινα μάτια, και όταν τα μάτια του άναβαν, σήμαινε ότι με επιθυμούσε ερωτικά. Όταν όμως του έλεγα, εκείνος σταματούσε». Στο δεύτερο όνειρο βλέπουμε ένα επικίνδυνο/ καυτό ενορμητικό, πρόκειται για το επιθετικό. Η ασθενής ηρεμεί τον σκύλο, μπορεί να τον κατευνάξει (ή να **καταστέλλει** ; εδώ διατηρούμε μια αμφιβολία για το αν πρόκειται για **καταστολή** ή αντίθετα, νευρωτικού τύπου διαχείριση). Δεν αφήνει το εκρηκτικό να την

¹⁴ Είναι ακριβώς ο φόβος της απώλειας που κάνει το αγόρι να βρει άλλο αντικείμενο (μετάθεση από το παιδικό, αιμομικτικό αντικείμενο αγάπης σε άλλο). Διαφορετικά θα έμενε εκεί., δηλαδή στο πρωταρχικό αντικείμενο.

¹⁵ Η **καταστολή** -αμυντικός μηχανισμός προεξάρχων στις **μη** νευρωτικές οργανώσεις- μπορεί να φτάσει μέχρι την εξαφάνιση της επιθυμίας, και της ίδιας της σκέψης.

διαλύσει, ιδού η αναστολή (απόθεση) των παθών της. Υποθέτουμε ότι η επιθυμία την οποία η θεραπευόμενη δεν θέλει να έχει, εκφράζεται μέσα από τα μάτια: τα μάτια παραπέμπουν στην επιθυμία. Έχουμε τα *μάτια* και στα δύο της όνειρα, μολοντί στο όνειρο η επιθυμία είναι ναρκισσιστική: όπως αργότερα τη συνεδρία μετέδωσε η ίδια, τα μάτια του σκύλου αναπαριστούν αυτήν την ίδια, τον ενορμητικά εκρηκτικό της εαυτό. Και ιδού η **αντίφαση (σύγκρουση)**: από τη μια μας λέει ότι δεν έχει επιθυμίες και από την άλλη μας λέει ότι «είμαι σκύλος», άλλως ειπείν, έχει επιθυμίες, αλλά δεν θέλει να τις έχει οπότε κόβει το κεφάλι για να αποκόψει τις επιθυμίες : κόβει το κεφάλι για να μην έχει σχέση με την ενόρμηση¹⁶. Στη συνέχεια όμως προχωρεί, μπορεί ακόμα, έχει (απόθεμα) για να κάνει: «...το κεφάλι άνοιξε τα μάτια...ήθελε να φύγει τρέχοντας...πήγε και τράκαρε». Το «τρακάρισμα» προφανώς σημαίνει τη σύγκρουση με τον ψυχοθεραπευτή (μεταβίβαση). Από τη στιγμή που κάνει (μετατρέπει) τη σύγκρουση όνειρο, έχουμε μπει στην τάξη του **συμβολικού**, η σύγκρουση *εσωτερικεύεται*. Την ίδια στιγμή το «τρακάρισμα» μάλλον παραπέμπει στην ανεπεξέργαστη χειμαρρώδη καυτή επιθυμία της¹⁷ Αφορά μάλλον σε μια ανεπεξέργαστη *ενστικτώδη* διέγερση παρά σε

¹⁶ **Μύθος της Μέδουσας και του Περσέα**: Κοντά στην περιοχή των Εσπερίδων ζούσε ένα φοβερό τέρας που λεγόταν Γοργώ – Μέδουσα . Είχε ένα απαίσιο κεφάλι πάντα θυμωμένο και φίδια στα μαλλιά της. Είχε κοφτερά δόντια και έβγαζε απειλητικές κραυγές και ουρλιαχτά. Είχε φτερά και ήταν κατάμαυρη. Όποιος συναντούσε το ανελέητο βλέμμα της πέτρωνε αμέσως. Όλοι , θνητοί και αθάνατοι, την αποστρέφονταν. Μόνον ο Ποσειδών ζευγάρωσε μαζί της και έκαναν τον Χρυσάωρ και τον Πήγασο. Ο πανελλήνιος μύθος θέλει τον Περσέα να την αντιμετωπίζει και μάλιστα να αποκεφαλίζει το φοβερό Γοργόνειο κεφάλι της. Η Αθηνά του έδειξε τον τρόπο λέγοντας του να μην κοιτάξει την ίδια , αλλά την εικόνα της στη χάλκινη ασπίδα του, και κατηύθυνε το χέρι του. Οι αδελφές της τον κατεδίωξαν μα εκείνος είχε στα χέρια του το κομμένο κεφάλι που διατηρούσε όλη τη δύναμη και απολιθωνε όσους το αντίκριζαν. Ο Περσέας με αυτό εξουδετέρωσε τον κακό Πολύευκτη που επιβουλεύτηκε τη μάνα του Δανάη και την αγαπημένη του Ανδρομέδα. Κατόπιν ο Περσέας το χάρισε στην Αθηνά να το βάλει στην αιγίδα της και να εξουδετερώνει τους αντιπάλους της. Μια άλλη παράδοση θέλει την Αθηνά να σκοτώνει τη Μέδουσα και να βάζει το κεφάλι της στην αιγίδα της, όχι επειδή της το χάρισε ο Περσέας, αλλά επειδή μόνη της κατάφερε να το πάρει (αττικός μύθος). Έτσι και αλλιώς έχει ενδιαφέρον πως όλη η φοβερή δύναμη και ο φόβος που συγκέντρωνε το κεφάλι δεσμεύτηκε στην αιγίδα της Αθηνάς. Κλείστηκαν εκεί όλα τα δαιμονικά στοιχεία και έγιναν αποτρόπαια, δηλ. έδωχαν το κακό. Ο μύθος αυτός έγινε αντικείμενο και πρότυπο ψυχαναλυτικής ερμηνείας των μύθων. Ο ίδιος ο **Freud** το 1922 έγραφε για την κεφαλή της Μέδουσας. Σύμφωνα με την ερμηνεία του το αποτροπιαστικό κεφάλι είναι το μητρικό αιδοίο, στη θεά του οποίου «παγώνει», απολιθώνεται ο νεαρός άνδρας. Στην αιγίδα της Αθηνάς η κεφαλή της Μέδουσας κάνει την θεά απρόσιτη , δηλαδή καταπνίγει κάθε ανδρική επιθυμία ερωτικής ένωσης και πάθους. (Ελληνική Μυθολογία, Ι. Θ. Κακριδής, Ε. Ν. Ρούσσο, Α. Σκιαδάς, Αικ. Καμαρέττα, Εκδοτική Αθηνών).

¹⁷ Η **ενστικτώδης διέγερση** ως πρωτόλεια έσωθεν ώση εκφορτίζεται ασυγκράτητα εκεί που η ενόρμηση ως μια ψυχικά επεξεργασμένη, «πολιτισμένη» μορφή του ενστίκτου είναι «φιλτραρισμένη» ενδοψυχικά και έτσι να βρίσκει άλλους συμβολικούς (εσωτερικευμένους), συμβιβαστικούς, «συγκρατημένους» τρόπους ικανοποίησης.

ψυχοποιημένη /επεξεργασμένη ενόρμηση. Σε όλες τις περιπτώσεις, είναι προτιμότερη η σύγκρουση ¹⁸ παρά το κομμένο κεφάλι (κόψιμο), αποκοπή των επιθυμιών).

Περί της τεχνικής στις νευρώσεις: με τους νευρωτικούς αναλυόμενους (ή θεραπευόμενους) δεν χρειάζεται να ρωτάμε πολλές πληροφορίες π.χ στις προκαταρκτικές συνεδρίες δε χρειάζεται να ρωτάμε «είστε παντρεμένος;» «έχετε παιδιά;» κ.λ.π. Οι **προκαταρκτικές συνεδρίες** (συνήθως δύο με τρείς) αποσκοπούν στο να καταλάβει ο αναλυτής το νόημα, το περιεχόμενο του αιτήματος του ασθενούς. Είναι σημαντικό να δούμε τι ακριβώς επενδύει ο ασθενής στην θεραπεία, επί παραδείγματι το «έρχομαι να μου βγάλετε τη φοβία» είναι διαφορετικό από το «τι μπορώ να κάνω με τη φοβία;» Η δεύτερη τοποθέτηση είναι πιο κοντά στις δυνατότητες της θεραπείας (ή της ανάλυσης), ενώ η πρώτη είναι έξω από το «κλίμα» της εργασίας μας. Επίσης οι προκαταρκτικές συνεδρίες αποσκοπούν στο να βάλει ο αναλυτής τον νευρωτικό να σκεφτεί και να διευκρινίσει, ν' αναρωτηθεί και ο ίδιος : «γιατί πάω στον γιατρό;» και να αντιληφθεί επιπροσθέτως ότι δεν υπάρχει «κουμπί» που θα του λύσει αυτομάτως τα προβλήματα, αλλά ότι θα εργαστεί μαζί με τον αναλυτή για ό,τι τον απασχολεί ¹⁹. Γενικά με τους νευρωτικούς κάνουμε άμεσες παρεμβάσεις. Λόγου χάρη μια παρέμβασή μου, όταν η ασθενής είπε ότι *θα ήθελε να μην έχει πάθη στη ζωή της*, ήταν η εξής : « *όπως ο σκύλος στο όνειρό σας , ο οποίος , όπως λέγατε , όταν του λέγατε να σταματήσει , ηρεμούσε και δεν ήταν πια απειλητικός*». Η ασθενής απάντησε: «*ναι, σκέφτηκα ότι ο σκύλος στο όνειρο ήμουν εγώ*». Μέσω αυτής της **ερμηνευτικής παρέμβασης** δόθηκε νόημα σε μια πλευρά του ονείρου της. **Εν κατακλείδι**, με τους νευρωτικούς παρεμβαίνουμε άμεσα ερμηνεύοντας, δηλαδή δίνοντας νόημα.

Οι **ερμηνευτικές** παρεμβάσεις έχουν σχέση/στοχεύουν τόσο στο ασυνείδητο όσο και στο προσυνείδητο (χώρος του ψυχικού οργάνου όπου επιτελείται η διεργασία της συμβολοποίησης). Επί παράδειγμα ένας θεραπευόμενος ονειρεύεται π.χ. την Περσεφόνη για την οποία μας έχει πει ότι έκανε παρέα με τη μητέρα του και την θαύμαζε . Κάνω άμεση παρέμβαση : « *ναι, αλλά έχετε πει ότι η κυρία Περσεφόνη μοιάζει με τη μαμά σας....*». Μπορώ ακόμη να ρωτήσω τον νευρωτικό άνθρωπο «*τι σκέφτεστε;*». Αν δεν απαντήσει μπορώ να του πω: « *μα λέγατε ότι η κυρία Περσεφόνη μοιάζει με τη μητέρα σας*» ²⁰. Το «*μα*» χρησιμεύει για να αρθούν οι αντιστάσεις, οι αρνήσεις. Η παρέμβαση εδώ, όπως και η κάθε ερμηνεία, αποσκοπεί στο να φέρει τον αναλυόμενο αντιμέτωπο με τα παράγωγα του

¹⁸ Το εσωτερικευμένο /ψυχικό αντικείμενο υπάρχει στη θεραπευόμενη του παραδείγματος στο μέτρο που μιλά (μέσω του ονείρου τουλάχιστον) για «*τρακάρισμα*» , δηλ. για συγκρούσεις : στις νευρώσεις υπάρχει σχέση με το αντικείμενο (η ετερότητα, ο άλλος). Αλλά και στο δεύτερο όνειρο υπάρχει το αντικείμενο, δηλ. ο εαυτός της , μολονότι είναι *ναρκισσιστικό*, αυτοερωτικό.

¹⁹ Με τον μη νευρωτικό δεν έχουμε τέτοιες απαιτήσεις παρ' όλα αυτά τον βάζουμε και αυτόν να σκέπτεται. Φερ' ειπείν με τον ψυχωτικό δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι είναι σε θέση να ακούει το «συμβόλαιο» το οποίο αφορά στην οργάνωση ενός θεραπευτικού πλαισίου.

²⁰ Η προσέγγιση του ψυχωτικού θα ήταν διαφορετική. Αν στο παράδειγμα είχαμε έναν ψυχωτικό, ποτέ δεν θα παρεμβαίναμε με τον ίδιο τρόπο. Δεν λέμε τίποτα ή έστω (το πολύ) να λέγαμε: « *Τι σκέφτεστε εσείς;*». Αν δεν απαντήσει , αφήνουμε εκεί την ερώτηση, ο ψυχωτικός δεν αντέχει παραπάνω.

(δυναμικού) ασυνειδήτου. Στο κλινικό παράδειγμα το **παράγωγο** του **ασυνειδήτου**, η **εκβλάστηση**, είναι το λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου, άλλως ειπείν, ότι επιστρέφεται από το ασυνείδητο μεταμφιεσμένο: έρχεται η μαμά (σεξουαλική επιθυμία για τη μαμά) μεταμφιεσμένη σε Περσεφόνη (φίλη της μαμάς). Έτσι ο αναλυόμενος αφηγούμενος το όνειρο (έκδηλο περιεχόμενο) του ονείρου είπε : «είδα την Περσεφόνη», όμως , ο λόγος του είναι **δίσημος**, συνυποδηλωτικός και αναφορικός – όπως κάθε συνειδητός λόγος – στο μέτρο κατά το οποίο περιέχει δύο ή και περισσότερα νοήματα και αφήνει κενά εφόσον ο ομιλών αγνοεί το λανθάνον περιεχόμενο. Ο ασθενής του παραδείγματος όταν λέει «ονειρεύτηκα την Περσεφόνη» αγνοεί ότι η Περσεφόνη *αναπαριστά* τη μαμά του. Ο συνειδητός λόγος αγνοεί τα ασυνείδητα μορφώματα (αναπαραστάσεις) στα οποία παραπέμπει – αλλά και από τα οποία τροφοδοτείται – και δεν έχει επίγνωση του διπλού ή πολλαπλού νοήματος των λέξεων: ο συνειδητός λόγος ψεύδεται. Επί παραδείγματι, όταν κάποιος εκφέρει τη λέξη «πόρος» ίσως να εννοεί τη *διάνοιξη* όμως η λέξη μπορεί να παραπέμπει και σε άλλα νοήματα : *κενό, τρύπα, αλλά έχει και το νόημα από την πλευρά της οικονομίας (πόροι ζωής, οικονομικοί πόροι)*. Αν κάποιος λέει την λέξη «δάσος», δεν σκέπτεται ότι σημαίνει π.χ. και *εφηβαίο*. Είναι σε αυτά τα κενά του συνειδητού λόγου είναι που κινείται η ερμηνεία.

Ονομάζουμε **δευτερογενή διαδικασία** (ή δευτερογενή σκέψη) την άμυνα του ψυχικού οργάνου που έχει ως αποτέλεσμα να κρατάμε *μόνο το ένα νόημα*, σε αντιδιαστολή με το χάος της πρωτογενούς διαδικασίας στην οποία υπάρχει ελεύθερη επικοινωνία μεταξύ των αναπαραστάσεων. Αν παραμείνουμε στην πρωτογενή διαδικασία τότε βρισκόμαστε (πηγαίνουμε) **ταυτόχρονα** σε όλα αυτά τα νοήματα, οπότε τελούμε σε **σύγχυση** (ψύχωση). **Εν κατακλείδι**, η δευτερογενής διαδικασία (ή δευτερογενής άμυνα) είναι η άμυνα κατά της διάλυσης ώστε να μην κατακλυστούμε από τις (πολλές) εικόνες και από το βάρος του συναισθηματικού φορτίου που τις συνοδεύει. Το ψεύδος (κενά στο λόγο) είναι απαραίτητο στοιχείο για την ύπαρξη μας.

Το Εγώ του νευρωσικού ανθρώπου είναι σε θέση να κρατάει την ένταση (το δυσφορικό) μέσα του. Αυτό το καταφέρνει μέσω διαπλοκής της ευχαρίστησης με τη δυσaréσκεια. Ο νευρωσικός μπορεί ν'αντέχει το δυσάρεστο (την ένταση) και αντλεί ευχαρίστηση από αυτό (ερωτικοποίηση του πόνου, μέσω μιας ικανοποιητικής διαπλοκής της καταστροφικής ενόρμησης με τον «Ερως»). Πρόκειται για τη λειτουργία του Πρωτογενούς η Ερωγόνου Μαζοχισμού που αφορά στη δυνατότητα του «υφίστασθαι». Εδώ το Εγώ τα βγάζει πέρα στη στέρηση, τη ματαίωση κ.λ.π. Τότε λέμε ότι έχουμε ένα «μάχιμο Εγώ», το οποίο είναι σε θέση να προάγει ψυχική εργασία (ή ψυχοποίηση). Εδώ η ψυχική ενέργεια της έντασης «φιλτράρεται» μέσω αμυντικών διαδικασιών, πρωτίστως της απόθησης, αντί να εκφορτίζεται. Στις νευρώσεις μπορούν ν'ανιχνευθούν διαταραχές της αίσθησης του χρόνου. Κατά τον Scott (1948) ο σοβαρά νευρωτικός τείνει να εμπλακεί σ'έναν ασυνείδητο χειρισμό του χρόνου, καθιστώντας τον κενό νοήματος, αντιστρέφοντάς τον, επιταχύνοντάς τον, επιβραδύνοντάς τον, κάνοντάς τον να πηδάει ή σταματώντας τον π.χ. η περίπτωση νευρωτικής γυναίκας με ασυνείδητες φαντασίες ελέγχου της διάρκειας της σεξουαλικής επαφής των γονέων της , της οποίας είχε γίνει μάρτυρας όταν ήταν παιδί. Ο Schilder (Χαρτοκόλλης 2006) αναφέρει πως ο Nunberg και άλλοι υποστηρίζουν ότι σχεδόν κάθε νύρωση παρουσιάζει σε κάποιες φάσεις της ανάπτυξής της συμπτώματα **αποπροσωποποίησης** η οποία

περιλαμβάνει μια υποκειμενική αλλαγή στην αντίληψη του ίδιου του εαυτού και του περιβάλλοντος κόσμου. Ο Mayer-Gross (1935) έκανε λόγο για «**αποπραγματοποίηση**» κατά την οποία προεξάρχει η αντίληψη ότι το περιβάλλον είναι ασύνηθες ενώ παραμένει ανέπαφη η αίσθηση της προσωπικής ταυτότητας. Θεωρεί την αποπροσωποποίηση ως μια προσχεδιασμένη λειτουργική αντίδραση του εγκεφάλου που θα μπορούσε να συγκριθεί με επιληπτικές κρίσεις και κατατονικές καταστάσεις. Άλλοι (Anderson 1938, Sedman 1970) συνδέουν την αποπροσωποποίηση με συμπτώματα **κατάθλιψης**. Κατά τον Χαρτοκόλλη (2006) είναι πιθανό η αποπραγματοποίηση να είναι ταυτόσημη με το φαινόμενο του *jamais vu* το οποίο συνήθως περιγράφεται ως το αρνητικό της εμπειρίας του *déjà vu*. Η εμπειρία του *jamais-vu* είναι το αίσθημα ότι κάτι που γνωρίζει κανείς πολύ καλά του είναι ξένο ενώ θα έπρεπε να του είναι οικείο. Η αποπροσωποποίηση και το *déjà –vu* καθώς και η αποπραγματοποίηση και το *jamais vu* είναι διαταραχές του συναισθήματος και της αίσθησης του χρόνου. Σε πολλές περιπτώσεις συγχωνεύονται σε κάτι που γίνεται αισθητό σαν ανοίκεια εμπειρία. Αμφότερα μπορούν ν' αντικατασταθούν το ένα με το άλλο: η αποπροσωποποίηση να περιλαμβάνει περισσότερο μια αίσθηση εξωπραγματικού ως προς το συναίσθημα και το *déjà vu* μάλλον περισσότερο ως προς τον χρόνο. Και στις δύο περιπτώσεις το άτομο διατηρεί μια επαρκή αίσθηση προσωπικής ταυτότητας αλλά νοιώθει μια παράξενη απόσταση απ' αυτήν, σαν ν' αποσωματωθεί ο εαυτός του αιωρούμενος στο χώρο ή στο χρόνο ή και στα δύο. Στο *déjà vu* το περιβάλλον και τα γεγονότα που βιώνει το άτομο του φαίνονται οικεία, παρά το γεγονός ότι είναι καινούργια. Έχει την ξεκάθαρη εντύπωση ότι ήταν εκεί παλαιότερα παρότι γνωρίζει ότι κάτι τέτοιο δεν είναι αλήθεια. Όπως το έθεσε ο Schilder (1942): «ο κόσμος φαίνεται να είναι πολύ μακριά. Ο χρόνος δεν κινείται και οτιδήποτε συμβαίνει μοιάζει να είναι επανάληψη αυτού που είχε συμβεί από καιρό». Στην περίπτωση της αποπροσωποποίησης υπάρχει μια αισθητή απόσταση ανάμεσα στο άτομο και τα συναισθήματά του. Κατά τους Leeds (1944), Richardson και Wionokur (1967) και οι δύο εμπειρίες συμβαίνουν σε νευρωτικούς αλλά μπορούν επίσης να συμβούν και σε φυσιολογικούς ανθρώπους κάτω από συνθήκες stress.

Η αναφορά του Freud (1936) για την «**ανοίκεια**» **εμπειρία** του στην **Ακρόπολη** θεμελίωσε την αμυντική φύση της διαταραχής. Όταν πλησίαζε τα ογδόντα, θυμήθηκε κάτι που του συνέβη ένα καλοκαίρι, πρίν από 30 χρόνια και μάλλον απρόσμενα όταν αυτός και ο μικρότερος αδερφός του Αλέξανδρος είχαν βρεθεί, επισκέπτες στην Αθήνα, στο βράχο της Ακρόπολης. Εκεί, αντί να νοιώσει «αγαλλίαση και θαυμασμό» ο Freud αιφνιδιάστηκε βλέποντας ότι τα πράγματα για τα οποία είχε ακούσει μικρό παιδί στο σχολείο-η Ακρόπολη και το περιβάλλον τοπίο της Αθήνας-όντως υπήρχαν. Στην πραγματικότητα ένιωσε σα να ήταν διχασμένος, ένα μέρος του ξεπελάγη που ανακάλυψε ότι κάτι που είχε διδαχθεί πρίν από τόσον καιρό ήταν πράγματι αληθινό, ενώ το άλλο μέρος του ξεπελάγη που είχε αμφισβητήσει την ιδέα. Αναλύοντας περαιτέρω την κατάσταση ο Freud κατάλαβε ότι ο ερχομός του στην Αθήνα τον έκανε να αισθανθεί ένοχος γιατί αποδείκνυε ότι ήταν ανώτερος από τον πατέρα του, ο οποίος όχι μόνο δεν ήξερε καλύτερα αλλά δεν είχε καν την πολυτέλεια να πραγματοποιήσει ένα ταξίδι στην Αθήνα, ιδού μια σεβής ιδέα που ο γιός κουβαλούσε μέσα του απωθημένη από την παιδική του ηλικία. Η **αποπροσωποποίηση** ήταν –όπως συμπέρανε ο Freud- μια **άμυνα** απέναντι στην επίγνωση μιας παλιάς φορτωμένης με ενοχή ανάμνησης. Η εμπειρία της αποπροσωποποίησης με το αίσθημα της απόσυρσης από την πραγματικότητα που τη χαρακτηρίζει,

προστατεύει τον εαυτόν από την ανάδυση επιθετικών επιθυμιών και διωκτικών φόβων που μπορεί να επανενεργοποιούνται από το τωρινό περιβάλλον. Στην περίπτωση του Freud, οι διπλόδειες επιθυμίες και αισθήματα ξαναζωτάνεψαν με την ξαφνική επίγνωση ότι είχε αποδειχτεί πιο επιτυχημένος από τον πατέρα του. Ο Schilder (1942) απέδωσε την αποπροσωποποίηση σε ναρκισσιστικές, ηδονοβλεπτικές και σαδιστικές επιθυμίες ή φαντασίες. Επανεξετάζοντας την άποψη του Obendorf ότι η αποπροσωποποίηση συνεπάγεται ερωτικοποίηση της σκέψης και μια σύγκρουση ανάμεσα σε θηλυκές και αρσενικές τάσεις ανέφερε την περίπτωση ενός ψυχαναγκαστικού νευρωτικού στην οποία τα επεισόδια αποπροσωποποίησης είχαν ως σκοπό να τον προστατεύσουν από την επίγνωση του φόβου του θανάτου τον οποίο συνέδεε με την ιδέα ενός συνεχούς μαρτυρίου και εκμηδενισμού. Στις ασυνείδητες φαντασίες του ασθενούς επικρατούσαν αιώνια καταστροφή και ακρωτηριασμός χωρίς χρονικά όρια ως το τίμημα που έπρεπε να πληρώσει για να ξεφύγει από το θάνατο, εξιλέωση για δολοφονικές φαντασιώσεις οι οποίες ομοφυλοφιλικές σαδιστικές ενορμήσεις προς τον πατέρα. Στην περίπτωση ενός άλλου ψυχαναγκαστικού ασθενούς ο χρόνος βίωνταν σα να έφευγε υπερβολικά γρήγορα. Αποκαλύφθηκε ότι η έμμονη ιδέα του ασθενούς και η ιδέα του θανάτου οφειλόταν σε επιθετικές τάσεις «προς τη ζωή», ενδεχομένως ανδρικές, επιβεβαιωτικές, φιλόδοξες φαντασίες.

Κατά τον Aflow (1966) η αποπροσωποποίηση είναι η εμπειρία να παρακολουθείς τον εαυτό σου σε δράση. Συχνά η αποπροσωποποίηση συνδέεται με το αίσθημα ότι ο χρόνος παρατείνεται υπερβολικά και χρησιμεύει ως μηχανισμός άμυνας με το να επιβεβαιώνει το άτομο ότι η απειλή του από τις δικές του ασυνείδητες επιθετικές φαντασίες ή από κάποιον εξωτερικό κίνδυνο μπορεί να βρίσκονται στο απώτερο μέλλον.

Ο Eissler (1952) αναφέρει μια περίπτωση αποπροσωποποίησης η οποία συνδύαζε σοβαρή διαταραχή συναισθημάτων με φοβική συμπεριφορά προς το χρόνο. Την τρομοκρατούσε η ιδέα του χρόνου και προσπαθούσε να παραβλέπει το πέρασμά του. Η περίπτωση χαρακτηριζόταν από τον αμυντικό μηχανισμό της **απομόνωσης** δηλαδή ανικανότητα της ασθενούς (νεαρή γυναίκα γύρω στα είκοσι), να παραδεχτεί οποιαδήποτε έντονα συναισθήματα ή οποιαδήποτε γεγονότα του παρελθόντος μπορούν να έχουν σχέση με το παρόν. Βίωνε τη ζωή της σαν μια ασύνδετη σειρά γεγονότων που την έκαναν να νοιώθει ότι πάσχει από αμνησία. Ο Eissler έκανε τρεις εναλλακτικές υποθέσεις ως προς τον παθολογικό τρόπο βίωσης του χρόνου της ασθενούς: ότι οφειλόταν σε μια άμυνα κατά του άγχους που της προξενούσε κάποια παιδική σύγκρουση, ότι επρόκειτο για μια πρώιμη παραμόρφωση στην ανάπτυξη της έννοιας του χρόνου ή ότι ήταν μια παλινδρόμηση σε έναν πρώιμο τρόπο βίωσης του χρόνου.

Η αποπροσωποποίηση στους νευρωτικούς είναι κατάφορη από άγχος (μερικοί ασθενείς την ονομάζουν «κρίση πανικού») σε αντιδιαστολή με τους οριακούς ασθενείς στους οποίους παρέχει μια ιδιότητα παντοδυναμίας και ευφορίας.

3. ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΨΥΧΟΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ : Ο ΧΩΡΟΣ ΤΩΝ ΝΕΥΡΩΤΙΚΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ²¹.

3.1 Ο μύθος και οι προεκτάσεις του

Ο *μύθος του Οιδίποδα* μας απασχολεί επειδή, μαζί με το *μύθο του Νάρκισσου* αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της κατ' εξοχήν φροϋδικής ανακάλυψης: της *θεωρίας της παιδικής σεξουαλικότητας*. Τον μύθο του βρίσκουμε ήδη στα ομηρικά έπη (*έπη του Θηβαϊκού κύκλου*). Πατέρας του Οιδίποδα ήταν ο *Λάιος*, ο οποίος έγινε βασιλιάς των Θηβών και παντρεύτηκε την *Ιοκάστη*. Το ζεύγος επί μακρόν παρέμενε άτεκνο οπότε πήγε στο Μαντείο των Δελφών για να συμβουλευτεί την Πυθία. Εκείνη απάντησε ότι αν γεννιόταν αγόρι θα σκότωνε τον πατέρα του. Όταν γεννήθηκε το αγόρι ο πατέρας του φοβούμενος την πραγματοποίηση του χρησμού τρύπησε κι έδεσε τα πόδια του παιδιού του και τον έδωσε σ' ένα δούλο για να τον αφήσει στον Κιθαιρώνα. Ένας βοσκός μάζεψε το αγόρι και η γυναίκα του το υιοθέτησε. Του θεράπευσε τις πληγές των ποδιών του και τον ονόμασε Οιδίποδα λόγω του οιδήματος. Κατά την ενηλικίωσή του ο Οιδίπους διακρινόταν για τη ρώμη του τόσο ώστε οι συνομήλικοί του να τον βρίζουν αποκαλώντας τον νόθο. Επειδή η θετή του μαμά αρνιόταν να του φανερώσει την αλήθεια για την καταγωγή του ο Οιδίπους πήγε στο μαντείο των Δελφών για να μάθει σχετικά. Ο θεός του Μαντείου του είπε να μην επιστρέψει στην πατρίδα του γιατί εκεί θα γινόταν πατροκτόνος και θα παντρευόταν τη μητέρα του. Πιο συγκεκριμένα προεξάρχον πρόσωπο του μύθου είναι ο *τυφλός μάντις Τειρεσίας* ο οποίος προείπε στον Οιδίποδα τις συμφορές που θα τον έπλητταν (*βρίσκουμε τον ερμαφρόδιτο Τειρεσία παντού στις παραμονές μιας καταστροφής ή μιας σημαντικής μεταλλαγής*). Ο Οιδίπους νόμιζε ότι η πατρίδα του ήταν η Κόρινθος οπότε για να μην υποστεί τα δεινά του χρησμού φεύγοντας από το Μαντείο των Δελφών πήγε στη Βοιωτία. Στη θέση «*Σχιστή Οδός*» συνάντησε –χωρίς να το γνωρίζει– τον αληθινό πατέρα του το Λάιο ο οποίος πήγαινε στους Δελφούς πάνω σε άρμα. Ο οδηγός του άρματος φώναζε στον Οιδίποδα να παραμερίσει αλλά αυτός εξοργίστηκε και τους σκότωσε όλους: *Ιδού το θέμα της πατροκτονίας στο μύθο*. Στη συνέχεια ο Οιδίπους ήλθε στη Θήβα όπου, μετά τη δολοφονία του Λαίου, βασιλιάς είχε αναλάβει ο *Κρέων*. Ο Οιδίπους βρήκε τη χώρα σε μεγάλη συμφορά. Επειδή ο Λάβδακος ο πατέρας του δολοφονηθέντος Λαίου είχε περιφρονήσει τη λατρεία του Διονύσου τότε αυτός –ή η Ήρα– απέστειλε τη *Σφίγγα*, ένα τέρας με πρόσωπο γυναίκας, στήθος πόδια και ουρά λιονταριού και φτερά όρνεου. Η Σφίγγα (Σφίνξ) καθόταν στο όρος Φίνιον στη Θήβα και έθετε το εξής αίνιγμα στους Θηβαίους : « *ποιο είναι το ζώο το οποίο έχει πάντα την ίδια μορφή, το πρωί έχει τέσσερα πόδια, το μεσημέρι δύο και το βράδυ τρία, σε όσα δε περισσότερα πόδια στηρίζεται τόσο δυσκολότερα περπατά;* » Η Σφίγγα καταβρόχθιζε όποιον δε

²¹ Η *δυναμική υπόθεση* του Freud αφορά στο πώς γίνονται οι συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις μας απορροφούν ενέργεια. Στην εργασία του αναλυτή συμπεριλαμβάνεται και η προσωπική του ανάλυση η οποία δίνει κάποιες λύσεις στις συγκρούσεις του ώστε να μπορεί να εργάζεται αναλυτικά. Όσο περισσότερο αυτός «εργάζεται» με τον εαυτό του και χειρίζεται τα προσωπικά του θέματα τόσο αυτά δεν καθίστανται εμπόδιο στη εργασία του με τους ασθενείς.

μπορούσε να το λύσει. Ο βασιλιάς της Θήβας Κρέων πληγείς από την καταβρόχθιση του γιού του από τη Σφίγγα διεμήνυσε ότι όποιος λύσει το αίνιγμα θα του παραχωρήσει όχι μόνο τη βασιλεία αλλά και την αδερφή του την Ιοκάστη, τη χήρα του φονευθέντος Λάιου (πρόκειται για τη μαμά Οιδίποδα). Τελικά στη Σφίγγα παρουσιάστηκε και ο Οιδίπους ο οποίος έλυσε το αίνιγμα: *το ζώο του αινίγματος είναι ο άνθρωπος ο οποίος ως νεογνό είναι τετράποδο, όταν μεγαλώσει μεταχειρίζεται τα δύο του πόδια και όταν γεράσει χρησιμοποιεί βακτηρία. Ευκολότερα δε βαδίζει με τα δύο του πόδια παρά με τα τρία η τέσσερα.* Μετά τη λύση του αινίγματος η Σφίνξ αυτοκτόνησε πέφτοντας από το βράχο της αλλά κατ' άλλους τη σκότωσε ο Οιδίπους. Στη συνέχεια ο Οιδίπους παίρνει τη βασιλεία των Θηβών και παντρεύεται την Ιοκάστη αγνοώντας ότι είναι η μητέρα του. Από το γάμο αυτόν γεννήθηκαν δύο αγόρια και δύο κορίτσια. Η αιμομιξία αυτή επέσυρε την οργή (την «μήνιν») των Θεών με αποτέλεσμα να πέσει φοβερή πείνα στη Θήβα. Επί αυτού το Μαντείο των Δελφών απάντησε ότι η αιτία του κακού ήταν ο φόνος του Λάιου και ως σωτηρία υπέδειξε την απέλαση του ενόχου. Προσπαθώντας ο Οιδίπους ν' ανακαλύψει τον ένοχο πληροφορήθηκε από το μάντη Τειρεσία το *διπλό του έγκλημα της πατροκτονίας και της αιμομιξίας.* Η Ιοκάστη απελπίζεται και αυτοκτονεί απαγχονιζόμενη ενώ ο Οιδίπους βγάζει τα μάτια του και εξορίζεται από τον Κρέοντα και τους γιούς του. Ο τυφλός γέροντας συνοδευόμενος από την κόρη του Αντιγόνη φτάνει στον Κολωνό στο *ιερό άλσος των Ευμενίδων.* Κατέφυγε εκεί ως ικέτης και έγινε δεκτός από τον βασιλέα της Αθήνας *Θησέα.* Στη συνέχεια εξαφανίστηκε μυστηριωδώς αφού καταράστηκε τους γιούς του επειδή άφησαν (επέτρεψαν) να εξοριστεί. Ο Οιδίπους δε θα βρει την ησυχία παρά στο θάνατο.

Μέσα σ' ένα κλίμα φεουδαρχικού ακαδημαϊσμού ο S. Freud χρησιμοποίησε τον μύθο του Οιδίποδα που τόσο οδυνηρά εκφράζει το νόημα του ελληνικού παράλογου, για να δημιουργήσει ένα σύμβολο και μια μεταφορά της **ενδοσκόπησης.** Ο Οιδίπους όπως και ο προφήτης, θυσιάζει την όραση για να κοιτάξει μέσα του. Η συνάντηση του ανθρώπου με τον εαυτόν του συντελεί στο να εμφανίζονται οι πιο γόνιμες και ευφάνταστες δυνάμεις. Άλλωστε ο Canetti (1987) στο έργο του "Auto da fe" σημειώνει ότι το προεξάρχον όργανο της εμπειρίας *δεν* είναι η όραση-η προνομιούχα αίσθηση η οποία από τον Αριστοτέλη και εντεύθεν αποτελεί το κατ'εξοχήν κανονιστικό όργανο του δυτικού πολιτισμού-αλλά μάλλον η ακοή και η όσφρηση, εκφράσεις της αισθητηριακής αμεσότητας του κορμιού, της σωματικότητας και του ζώωδους.

Η ως άνω εκδοχή του μύθου είναι η Ομηρική. Κατά τις προομηρικές παραλλαγές ο Λάιος είχε μια πρώτη γυναίκα με την οποία έκανε τον Οιδίποδα και την Ιοκάστη την παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο. Με αυτήν την έννοια η Ιοκάστη με την οποία παντρεύεται εν τέλει ο Οιδίπους δεν είναι η μαμά του αλλά μητριά του: πρόκειται επομένως για «*ψυχική αιμομιξία*». *Είναι λοιπόν ο Όμηρος και στη συνέχεια οι αρχαίοι τραγωδοί οι οποίοι θεμελίωσαν την εκδοχή ότι η Ιοκάστη παντρεύτηκε τον ίδιο της το γιό.* Κατά μία παραλλαγή του μύθου η Σφίνξ είναι νόθα κόρη του Λάιου την οποία εκείνος απέκτησε πριν από το γάμο του. Έτσι για τον ψυχαναλυτή -σ' αυτήν την παραλλαγή- η πάλι ανάμεσα στη Σφίγγα και στον Οιδίποδα αναπαριστά τον ανταγωνισμό μεταξύ αδερφιών. Ο Λάιος, ο πατέρας του Οιδίποδα, δεν έδωσε στο γιό του κανένα όνομα και έβαλε το βοσκό του να του τρυπήσουν τους αστραγάλους. *Σκεπτόμενοι ψυχαναλυτικά η ουλή που προκύπτει σχετίζεται με την επιθυμία του πατέρα*

να πεθάνει ο γιός του. Μετά την αυτοκτονία της Ιοκάστης ακολουθεί σειρά αυτοκτονιών στους απογόνους του Οιδίποδα και έτσι το γένος των Λαβδακιδών εξαλείφεται.

Ο φιλόσοφος Hegel (19^{ος} αιών) είδε στη μορφή του μοιραίου βασιλιά των Θηβών την αρχή της ηθικής και διανοητικής αυτοσυνειδησίας του δυτικού ανθρώπου. Κατ'αυτόν ο Οιδίπους δείχνει τον τρόπο με τον οποίον αναδύεται η έννοια της ηθικής και η αναγνώριση της ενοχής, όταν δεν υπήρχε ακόμη συνείδηση ότι διαπράττεται κάποιο έγκλημα.

Ο Nietzsche είδε στον Οιδίποδα το παράδειγμα της ενοχής του ανθρώπου επειδή θέλει να εξουσιάσει τη φύση. Το να λύσει ο άνθρωπος το αίνιγμα της Σφίγγας, είναι σα να θέλει να λύσει το αίνιγμα της φύσης (Υβρις). Η σοφία είναι μια παρά φύση βδελυγμία, σαν τις «*παρά φύση πράξεις*» όπως η αιμομιξία και η πατροκτονία, αφού μέσω της σοφίας ο άνθρωπος ασκεί βία στη φύση αναγκάζοντας την να φανερώσει τα μυστικά της.

Ο Freud σημειώνει ότι η τραγωδία του Οιδίποδα συμπυκνώνει την αντίθεση μεταξύ της πανίσχυρης θέλησης των θεών και της μάταιης εναντίωσης των ανθρώπων που απειλούνται με συμφορά. Το δίδαγμα είναι η υποταγή του ανθρώπου στη θεία θέληση και η κατανόηση της ανισχυρότητάς του. Ο Freud σε όλη τη ζωή του συνέχισε να μελετά τον Οιδίποδα Τύραννο και να τελειοποιεί την ερμηνεία του. Στις τελευταίες του μελέτες ισχυριζόταν ότι ο θεϊκός χρησμός στην τραγωδία συνιστά μια μεταμφίεση των ασυνείδητων επιθυμιών του. Αυτό επιτρέπει να καταστεί ορατό το ασυνείδητο.

Κατά τον Α. Γιαννάκουλα (2002) η επιστήμη ασχολείται με το δράμα νοούμενο ως δράση, ως σύνολο αντικειμενικών πράξεων ενώ η ψυχανάλυση ως επιστήμη αναφέρεται στην τραγωδία. Στο δράμα οι αιτίες είναι ενδεχομένως εξωτερικές και το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί με την επιστημονική πρόοδο (με τεχνολογικά και πρακτικά μέσα), ενώ στην τραγωδία, χώρος και χρόνος, αγάπη και μίσος, ομοιότητα και διαφορά συνυπάρχουν ακριβώς όπως στο ασυνείδητο. Ο συγγραφέας σημειώνει πως οι τεχνολογικές διευκολύνσεις, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, οι υγιεινές εγκαταστάσεις, τα καλύτερα ψυχιατρεία κ.λπ. μπορούν να επιλύσουν σε κάποιο βαθμό το δράμα του ψυχιατρικού ασθενούς, αλλά δε θα μπορέσουν ποτέ ν'αλλάξουν την ευπάθειά του, δε θα μπορέσουν να επιλύσουν τις εσωτερικές συγκρούσεις που συνδέονται και συνυπάρχουν με την προσωπική του ιστορία. Δεν αρκούν καινούργιες διατάξεις ώστε να καλυφθεί το ανεκπλήρωτο κενό του υιοθετημένου παιδιού, ούτε η νομιμοποίηση των εκτρώσεων μπορεί ν'αποδώσει αθωότητα κι εμπιστοσύνη στη γυναίκα απελευθερώνοντάς την από την αμφιθυμία ή την ενοχή της.

Η ελληνική τραγωδία από τον Αισχύλο ως τον Ευριπίδη αντιμετωπίζει κατάματα το αίνιγμα των επιθυμιών και των φόβων μας. Το αίνιγμα της ανθρώπινης μοίρας, Ήθη, παθήματα, πράξεις. Στις κλασικές τραγωδίες, όπως «Οιδίπους Τύραννος» Σοφοκλή, «Αντιγόνη» Σοφοκλή, «Ορέστεια» Αισχύλου, «Ηλέκτρα» Σοφοκλή, βλέπουμε τα οικογενειακά πάθη και δράματα στους οίκους των Λαβδακιδών και των Ατρειδών, υπό την πίεση τέτοιων ώσεων. Χαρακτηριστικοί οι στίχοι του Σοφοκλή : «*Τώρα στο σπίτι του Οιδίποδα φάνηκε φως πάνω στη στερνή του ρίζα. Όμως των κάτω*

θεών το φονικό την θερίζει δρεπάνι, η τύφλα του νου και ο αστόχαστος λόγος » (Αντιγόνη,στιχ.599-603). «Ω φως, για τελευταία τώρα φορά μακάρι να σ' αντικρύσω εγώ , που έχω αποδειχτεί και πως γεννήθηκα από εκείνους που δεν έπρεπε και πως πλάγιασα μ'εκείνους που δεν έπρεπε και πως σκότωσα εκείνους που δεν έπρεπε» (Οιδίπους τύραννος 1183-1185).

Ο Freud δε σταματούσε μόνο στις παρατηρήσεις του στα παιδιά αλλά, βεβαίως, είχε στη διάθεσή του *κλινικό υλικό* από τις αναλύσεις των νευρωτικών ασθενών του. Οι ασθενείς του έβλεπαν όνειρα ορισμένα μάλιστα είναι οικουμενικά τα λεγόμενα **τυπικά όνειρα** όπως αυτά στα οποία *ονειρευόμαστε το θάνατο ενός αγαπώμενου γονιού* και τα οποία μας γεμίζουν με θλίψη συχνά σε τέτοιο βαθμό ώστε να πεταγόμαστε, να ξυπνάμε στον ύπνο μας. Υποστήριζε ότι τα αυτά τα όνειρα αφορούν στην ικανοποίηση μιας *επιθυμίας θανάτου*. Ο καθένας μας με τον κοινό του νου θα έλεγε ότι και μόνον ο πόνος μας σ' αυτά τα όνειρα θα ήταν ενδεικτικός ότι δεν είναι επιθυμητή η εξαφάνιση του αγαπημένου, του δικού μας τον οποίον ονειρευτήκαμε. Ο Freud όμως μας διδάσκει ότι είναι ακριβώς αυτή καθαυτή η αγωνία σ' αυτά τα όνειρα η οποία είναι ενδεικτική των ασυνείδητων αρνητικών προθέσεων του ονειρευμένου προς το πρόσωπο του οποίου ονειρεύεται το θάνατο. Πρόκειται για τις *ασυνείδητες* ευχές του ονειρευμένου να δει τον πατέρα η τη μητέρα του η τον αδερφό του να φύγουν για πάντα. Είναι εν τέλει κυρίως οι *παιδικές επιθυμίες* οι οποίες επικρατούν λανθάνοντως και στην ενήλική ζωή μας.

Κύριο μέλημα του Freud ήταν να πείσει το κοινό του για όλα αυτά, να πάρει τη συγκατάθεσή του. Προσέτρεξε τότε και κατέφυγε στο μύθο και τις παραδόσεις για να βρει συμμάχους. Υποστήριζε ότι η μυθολογία μας παρέχει μια οξυδερκή ,στοχαστική ματιά πάνω στις ανθρώπινες επιθυμίες και μάλιστα πάνω στην **πολύμορφη παιδική σεξουαλικότητα** για το περιεχόμενο της οποίας η κλασική ιατρική οι γονείς και η θρησκεία εθελουφλούν και δε θέλουν να βλέπουν επειδή πάσχουν όλοι τους από την ίδια- όπως έλεγε-« υπερμετροπία». Τω όντι, στο μύθο του Οιδίποδα τον οποίο στη συνέχεια ο Σοφοκλής αναδόμησε σε τραγωδία διαφαίνεται με τον πιο σαφή αποκάλυπτο και αλογόκριτο τρόπο η **αμφίθυμη επιθυμία** του μικρού αγοριού να σκοτώσει τον πατέρα-παράλληλα με την αγάπη του γι αυτόν- και να κοιμηθεί με την μητέρα, έτσι ώστε να πραγματώσει τελικά το όνειρο μιας επανένωσης με τη μητέρα από το σώμα της οποίας είχε αποχωριστεί. Πρόκειται εδώ για ασυνείδητες επιθυμίες (του Εκείνου) σε κάθε παιδί οι οποίες όμως συνοδεύονται από άγχος επειδή λογοκρίνονται από το Υπερεγώ Αναφερόμαστε εδώ στο θετικό οιδιπόδειο σύμπλεγμα κατά το οποίο το αγόρι έχει πάρει το δρόμο της ετεροφυλοφιλίας (διαφορετικά ομιλούμε για αρνητικό οιδιπόδειο όταν το αγόρι καθηλώνεται στην ερωτικοποίηση του ομόφυλου γονιού δηλαδή του πατέρα). Κατά τον Anzieu η ψυχαναλυτική ανακάλυψη χαρακτηρίζεται από ένα βασικό σταθμό : την ανακάλυψη του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Όποιος ανατρέχει στο κείμενο της σοφόκλειας τραγωδίας βλέπει τον συγγραφέα να προσδίδει

οικουμενικότητα σ' αυτές τις επιθυμίες αναλογιζόμενος πως δεν υπάρχει άντρας επί της γης ο οποίος να μην έχει δει στον ύπνο του περιπτύξεις με τη μαμά του. Η μυθολογία λοιπόν ξεσκεπάζει και αποκαλύπτει με αλογόκριτο τρόπο την **αιμομιξία** και τον **φόνο**. Έτσι στη φροϋδική επιστημολογία οι ελληνικοί μύθοι έρχονται να επικυρώσουν τα θεωρητικά αποτελέσματα (ευρήματα) στα οποία ο ιδρυτής της ψυχανάλυσης κατέληξε μέσω της κλινικής πράξης. Άλλως ειπείν η ελληνική μυθολογία αντανακλά τις ανακαλύψεις του «γιατρού».

Σαφώς δεν είναι η μυθολογία η οποία θεμελιώνει τη θεωρία και ο ψυχαναλυτής δεν έχει ανάγκη τον Ησίοδο για να βρει το κουράγιο να πιστέψει στην ψυχανάλυση και να αντέξει τα ευρήματα επί της **παιδικής σεξουαλικότητας**. Τα ψυχαναλυτικά αποτελέσματα ερείδονται πρωτίστως στην άμεση παρατήρηση και στα βιογραφικά δεδομένα, στο ιστορικό του ασθενούς. Ο ψυχαναλυτής είναι εκεί για να ακούει-και αυτό του φτάνει- τους ελεύθερους συνειρμούς οι οποίοι συνιστούν το κλειδί για την κατανόηση των συμπτωμάτων και των ονείρων των ασθενών του. Η μυθολογία όμως έχει ενδεχομένως την ικανότητα να καθιστά την ψυχαναλυτική σκέψη ενδιαφέρουσα και ανεκτή ακόμα και για εκείνον το συνομιλητή μας ο οποίος εύκολα θα αισθανόταν αποστροφή για τη θεωρία της παιδικής σεξουαλικότητας. Έτσι η μυθολογία προσδίδει ενδεχομένως ακόμα και στον πιο δύσπιστο αναγνώστη της μια γνώριμη και συλλογικά αποδεκτή εκδοχή των συμπερασμάτων της ψυχανάλυσης χωρίς αυτό να σημαίνει ότι συνιστά μια επιστημονική τεκμηρίωση της ψυχανάλυσης.

Εν κατακλείδι ο μύθος συνεισφέρει στο να πιστέψει κάποιος στην ψυχανάλυση διότι εκεί που η ανάπτυξη μιας ψυχαναλυτικής θεωρίας θα προξενούσε αντιδράσεις απόρριψης στον αναγνώστη έρχονται αυτά τα αρχαία διηγήματα που όλοι κάπου τάχουν ακούσει για να τον ενθαρρύνουν, να τον επιβεβαιώσουν ότι ο ψυχαναλυτής που τα σκέπτεται δεν είναι ένας αυθαίρετος απομονωμένος διεστραμμένος αλλά αυτά που εκείνος πρεσβεύει έχουν ήδη ειπωθεί πολύ πριν απ' αυτόν και μάλιστα δια στόματος πολλών και δη μη ψυχαναλυτών. Αυτό που μας λέει ο ψυχαναλυτής δεν είναι πρωτάκουστο αλλά έχει ήδη ειπωθεί μέσα από τη φανταστική δραστηριότητα της ανθρωπότητας. Ιδού εδώ ένα λαμπρό παράδειγμα *συμμαχίας ανάμεσα στη μυθολογία και την επιστήμη*.

3.2 Το οιδιπόδειο ψυχοσύμπλεγμα.

Οιδιπόδεια περίοδος (μεταξύ 2 και 5 ετών): Η οιδιπόδεια φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης αναφέρεται στην αντικειμενοτρόπο σχέση. Εδώ είναι σαφής η παρουσία του τρίτου: γίνεται λόγος για τριγωνοποίηση των σχέσεων (τριαδικοποίηση). Είναι εδώ που γίνεται η κατάκτηση του **όλου** αντικειμένου. Κατά το οιδιπόδειο στάδιο το παιδί επιθυμεί γενετικά (ερωτικά) τον έναν από τους δύο γονείς.

3.2.1 Το αγόρι στο οιδιπόδειο

Στην εφηβεία κάτω από τις υπερεγωτικές απαγορεύσεις-καλώς εχόντων των πραγμάτων- η λιβιδινική (αιμομικτική) επένδυση του μητρικού αντικείμενου από το αγόρι εκτρέπεται και επενδύει (μετάθεση) σε άλλα αντικείμενα . Κατά τον Freud το καθήκον του αγοριού είναι να μεταθέσει τις λιβιδινικές του επιθυμίες από τη μαμά προς ένα πραγματικό ξένο αντικείμενο. Επίσης, στο μέτρο που κρατά έχθρα στον μπαμπά του, να συνθηκολογήσει μαζί του ή να χειραφετηθεί για να βγει έξω από την καταπίεση του, αν τυχόν είχε υποταχθεί σε αυτόν. Υπάρχει περίπτωση ο νευρωτικός να αποτυγχάνει παντελώς σε αυτά τα καθήκοντα αν η λιβιδώδης παραμένει καθηλωμένη στα **παιδικά αντικείμενα**. Τότε ο γιος παραμένει σε όλη του τη ζωή «λυγισμένος» κάτω από την πατρική εξουσία και ανίκανος να μετατοπίσει τη λιβιδώ του σε ένα ξένο σεξουαλικό αντικείμενο.

Στο **θετικό Οιδιπόδειο** το μικρό αγόρι ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τον πατέρα του. Θα ήθελε να γίνει και να είναι σαν και αυτόν, να πάρει τη θέση του για να σχετιστεί με τη μητέρα (αντιπαλότητα με τον πατέρα αμφιθυμία). Η ενεργητική αυτή προδιάθεση του αγοριού για να πετύχει λιβιδινική ικανοποίηση (να συνουσιασθεί με το αντικείμενο επιθυμίας που είναι η μητέρα) προσκρούει σε κυρώσεις: πρόκειται για το φόβο πραγματοποίησης του ευνουχισμού (φόβος τιμωρίας, **άγχος ευνουχισμού**, υπερεγωτικός κίνδυνος εξ αιτίας της απαγορευμένης αιμομικτικής επιθυμίας).

Αν η μητέρα του αγοριού είναι πολύ «επάνω» του (υπερπληρούσα, υπερδιεγείρουσα, υπερπροστατευτική), δε θα το αφήσει να την αποχωριστεί. Στο αγόρι το πρώτο ερωτικό αντικείμενο είναι η μητέρα. Αυτή πρέπει να αφήσει το αγόρι να φύγει από κοντά της , να το διώξει από κοντά της, να μην το κρατήσει δικό της, ώστε να μπορέσει να την αποχωριστεί. Όταν η μητέρα είναι υπερπαρούσα στο αγόρι και ο πατέρας αδύναμος, δεν μπαίνει ανάμεσα τους, ώστε το παιδί να **ταυτιστεί** μαζί του (ταύτιση με τον γονέα του ίδιου φύλου). Για να ωριμάσει σεξουαλικά το αγόρι πρέπει να εγκαταλείψει και να αλλάξει το **πρωτογενές αντικείμενο** : να αποεπενδύσει από τη μητέρα/ γυναίκα και να επενδύσει σε άλλη γυναίκα. Αυτό το πετυχαίνει μέσω των εφοδίων που παίρνει από τον πατέρα του: παίρνει στοιχεία από τον πατέρα του έτσι ώστε-μολονότι φοβάται- να μπορέσει να βρει άλλη γυναίκα και να κοινωνικοποιηθεί. Είναι ο φόβος της απώλειας του πέους (άγχος ευνουχισμού) ο οποίος κάνει το αγόρι να βρει άλλο αντικείμενο, πέραν του αιμομικτικού, διαφορετικά θα έμενε εκεί. **Εν κατακλείδι**, το ερωτικό αντικείμενο για τον άνδρα είναι του ίδιου φύλου με το πρωτογενές αντικείμενο από το οποίο αποεπενδύει (μητέρα). Η αποεπένδυση από το πρωτογενές αντικείμενο δίνει ώση σε μια προϊούσα φορά. Αυτή η απόσταση δεν είναι απλή διαδικασία, και προϋποθέτει :α) Η μητέρα να το επιτρέπει β) Ο πατέρας να παρέμβει, να μπει ανάμεσά τους και «ξεκολλώντας» τους να δημιουργήσει τον κατάλληλο χώρο για να μπει άλλη γυναίκα.

Όταν ο πατέρας είναι περισσότερο ισχυρός από όσο χρειάζεται (καθυποτάσων, με συνέπεια το άγχος ευνουχισμού στο αποκορύφωμα του), τότε το αγόρι παραλύει από το φόβο του για τον πατέρα. Παραδίδεται σ' αυτόν μαζοχιστικά και δέχεται να του κάνει ότι και στη μητέρα του. Το αγόρι παίρνει έτσι τη θέση της μητέρας, *υπό την πίεση ενός εκσεσημασμένου άγχους ευνουχισμού*. Εδώ το παιδί δεν έρχεται σε σύγκρουση με τον πατέρα, αλλά υποτάσσεται σε αυτό. Πρόκειται για συγκυρίες οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στην **οιδιπόδεια ομοφυλοφιλία**. Είναι μια **παθητική** κίνηση (αρνητικό οιδιπόδειο) σε αντιδιαστολή με αυτήν της ομοίωσης με τον πατέρα που είναι **ενεργητική**. Αφορά σε ομοφυλόφιλη επένδυση μέσω ταύτισης με τη μητέρα: εδώ η **επιλογή** του αντικειμένου (αυτό που επιθυμώ να έχω) είναι ο πατέρας. Όταν το αγόρι εξομοιώνεται με τη μητέρα του τότε παύει να βρίσκεται αντιμέτωπο με την απαγόρευση *«να μην κοιμηθείς με τη μητέρα σου»*.

Η **ανεπαρκής μαμά** (μη επαγρυπνούσα, μη ονειροπολούσα) δεν μπορεί να τροφοδοτήσει επαρκώς το αγόρι με **αναπαραστάσεις**, δε *γονιμοποιεί* ψυχικά το αγόρι, το απορρίπτει. Ο γιός της δεν μπορεί να επεξεργαστεί τις δυσκολίες του, δεν φτάνει να συμβολοποιήσει / αναπαραστήσει το (υπερερωτικό) άγχος ευνουχισμού, που προκύπτει εξαιτίας της επιθυμίας του για αυτήν την ίδια. Το παιδί δε μπορεί να κάνει αφαίρεση, ζει το άγχος σαν πραγματικό φόβο (τραυματικό), βρίσκεται σε διαρκή αγωνία μιας επί του πραγματικού απώλειας των γεννητικών του οργάνων. Σε αυτήν την περίπτωση το άγχος ευνουχισμού είναι τέτοιου βαθμού (πραγματικών διαστάσεων) ώστε να μην επιτρέπει στο αγόρι τη σύγκρουση με τον πατέρα. Για να αποφύγει «να του τα κόψει» το αγόρι μπορεί να υποτάσσεται αμαχητί στην ομοφυλοφιλία (*«μαμαπά μπες μέσα μου, αρκεί να μου αφήσεις το πέος μου»*).

Η μαμά που δεν τροφοδοτεί αναπαραστατικά το αγόρι της δεν το ευχαριστεί ώστε να εσωτερικεύσει (ν' αναπτύξει τη φαντασία του) και να μεγαλώσει. Κάτω απ' αυτές τις στερητικές συνθήκες το παιδί μπορεί να κατευθύνεται στον πατέρα: *καταφυγή στο πατρικό αντικείμενο ελλείπει μητρικού αντικειμένου, έτσι ώστε να μπορέσει να πάρει αυτό που δεν πήρε από τη μητέρα, δηλαδή ευχαρίστηση*. Εδώ ο πατέρας δεν είναι αντικείμενο από το οποίο το αγόρι θα πάρει, θα επιλέξει το ρόλο της πατρικής λειτουργίας (ταύτιση), αλλά ομοφυλόφιλο αντικείμενο στο οποίο θα «κολλήσει» για να ευχαριστηθεί (σεξουαλικοποίηση του πατέρα). Αντίθετα, όταν η μητέρα είναι **επαρκής** το γονιμοποιεί. Σε αυτήν την περίπτωση η συνάντηση του παιδιού με τον πατέρα γίνεται με προϋποθέσεις επαρκούς εσωτερικεύσης του άγχους ευνουχισμού: το αγόρι θα **συγκρουστεί** με τον πατέρα σαν *ίσος προς ίσον*, θα επιλέξει τα ανδρικά πατρικά στοιχεία και θα πορευτεί αυτόνομα (λύσις του οιδιπόδειου).

3.2.1.1 Μια Διαβολική Νευρωση (δαιμονική νεύρωση) στον 17^ο αιώνα.

Αφορά την περίπτωση του εικαστικού Christopher Haitzmann με την οποία ασχολήθηκε ο Freud. Το 1668 ο Haitzmann είχε υπογράψει με το ίδιο το αίμα του ένα συμφωνητικό με τον Διάβολο μέσω του οποίου ανακηρυσσόταν γιος του. Επιπρόσθετα δεσμευόταν με αυτό το συμβόλαιο να του ανήκει ψυχή τε και σώματι

για εννέα χρόνια μετά τη συμφωνία. Το 1677 καθώς πλησίαζε η έναρξη εκτέλεσης του όρου της συμφωνίας ο Haitzmann κυριεύτηκε από τύψεις και φρίκη. Ζήτησε τότε θρησκευτική βοήθεια και μετά από μεσολάβηση της Παρθένου Μαρίας, παραιτήθηκε από το συμβόλαιο με το Διάβολο και τη δέσμευση του σε αυτόν.

Ο Freud μελέτησε τις ψυχοπαθολογικές διαταραχές του άνδρος. Το συμβόλαιο αυτό με τον Σατανά υπογράφηκε σε μια εποχή που ο ζωγράφος δεν είχε καθόλου παραγγελίες και υπέφερε από μεγάλες αναστολές για εργασία οι οποίες τον οδήγησαν σε μια μίζερη ζωή. Η ψυχολογική του κατάσταση υποτροπίασε με τον θάνατο του πατέρα του. Λίγο αργότερα είναι που ανακηρύσσει εαυτόν γιο του Διαβόλου, ως ο Διάβολος να λειτούργησε σαν **υποκατάστατο** – αντικαταστάτης του πατέρα. Σε ένα από τους πίνακές του ο Σατανάς αναπαρίσταται με τεράστια στήθη. Ο Freud καταλήγει πως η Διαβολική Νεύρωση στηρίζεται στην ομοφυλόφιλη τοποθέτηση προς τον πατέρα εξαιτίας του άγχους ευνοχισμού (παθητική παράδοση του άνδρος στην ενεργητική σεξουαλικότητα του πατέρα προκειμένου να μην ακρωτηριαστεί, δηλαδή να μην τιμωρηθεί) .

Η περίπτωση του Haitzmann και η μελέτη του Freud για την ψυχοπαθολογία του άνδρα μας ωθεί να αναρωτηθούμε σήμερα, πέντε αιώνες μετά, πού οφείλεται άραγε η έξαρση του **σατανισμού** στην ενεστώσα εποχή της τεχνολογικής και επιστημονικής ανάπτυξης η οποία υποτίθεται πως έχει καταρρίψει τις δεισιδαιμονίες και εκλογικεύει τα πάντα. Έχουν τεθεί πολλά ερωτήματα σχετικά με το φαινόμενο. Ποια είναι άραγε η ψυχοπαθολογία όλων όσων επιδίδονται σε τέτοιου είδους «συμβόλαια» και αποτρόπαιες πράξεις εν ονόματι του Διαβόλου – Προστάτη, τουλάχιστον στις Δυτικές κοινωνίες που γνωρίζουμε καλύτερα τη δομή τους; Να είναι ίσως ο μηχανισμός εξανδραποδισμού μέσω της κατανάλωσης και της διαφημιστικής προπαγάνδας, η ιδεολογική σύγχυση, ο υλικός ευδαιμονισμός και τα τεράστια προβλήματα του σύγχρονου πολιτισμού τα οποία «γονατίζουν» και «μαζικοποιούν» το σύγχρονο άνθρωπο και τον ωθούν προς εύρεση ενός «προστάτη»; Ενός Πατέρα που ικανοποιεί κάθε παιδική επιθυμία των ενηλίκων με όρο την πλήρη υποταγή σε αυτόν υποσχόμενος τη δήθεν εξατομίκευση του; Ενός προστάτη που από την ίδια τη φύση του που του προσδίδουμε έχει δήθεν τη δυνατότητα να καλύψει τις ακόρεστες επιθυμίες που αυξάνονται με γεωμετρική πρόοδο, ικανοποιώντας την απληστία μας χωρίς να μας τιμωρεί ή να μας νουθετεί για αυτήν, αλλά να μας εξανδραποδίζει; Και από την άλλη μεριά, ποια είναι η δομή της οικογένειας σε μια τέτοια κοινωνία όπως η δυτική; Ποια είναι η λειτουργία του πατέρα; Και ποια μορφή παίρνει σε αυτήν την κοινωνία της «ακόρεστης επιθυμίας του υλικού πράγματος» το Οιδιπόδειο; Μήπως υπό την πίεση των καθημερινών καταναλωτικών αναγκών και της σύγχυσης των ρόλων στην οικογένεια ο Πατέρας παραμένει αδρανής σε σχέση με τη διαπαιδαγώγηση και την ψυχική ωρίμανση των παιδιών του και ο Νόμος του καταπατάται από την «δαιμονική υλική επιθυμία» ; Μάλλον αυτά είναι τα θέματα του δικού μας αιώνα που ζητούν λύση και εγείρουν σημαντικούς προβληματισμούς.

3.2.2 Το κορίτσι στο οιδιπόδειο

Ο Freud σημειώνει ότι στο κορίτσι το *πρώτο ερωτικό αντικείμενο* (λιβιδινικό αντικείμενο, αντικείμενο αγάπης) είναι ομόφυλο, η μητέρα του. Βρισκόμαστε εδώ στην *προοιδιπόδεια φάση* της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης, δηλαδή πριν το οιδιπόδειο στάδιο που φτάνει μέχρι το 4ο και 5ο έτος (*προοιδιπόδεια μάνα*). Προεξάρχουν εδώ το ισχυρό και άρρηκτο της σχέσης μάνα-κόρη (συμβιωτική/συγχωνευτική σχέση) και οι ερωτικές επιθυμίες του κοριτσιού προς τη μητέρα. Στην φάση αυτήν το κορίτσι διέπεται από ψευδαισθήσεις παντοδυναμίας μέσω των οποίων φαντάζεται ότι κατέχει ένα πέος (*ψευδαισθητικό πέος*) με το οποίο εξασφαλίζει στη μητέρα της την σεξουαλική πληρότητα. Είναι κεντρικός ο *επιθετικός* χαρακτήρας του κοριτσιού εκείνη την περίοδο με προεξάρχουσα τη δυνατή *αμφιθυμία προς την μητέρα*. Ο πατέρας εδώ είναι αντίζηλος ως προς την επιθυμία του κοριτσιού να κατέχει αποκλειστικά τη μητέρα. Η καθήλωση σε αυτήν τη φάση οδηγεί στη *γυναικεία ομοφυλοφιλία* (επιθυμώ να έχω τη μητέρα). Η μητέρα εδώ νοείται ως *αντικείμενο επιλογής* (σεξουαλικοποιημένο) και όχι ως *αντικείμενο ταύτισεως* (πένθος του ως ερωτικό αντικείμενο).

Καθήλωση: Ανάσχεση στην ψυχοσεξουαλική πρόοδο που σχετίζεται με την προσκόλληση της λιβιδούς (ψυχική ενέργεια των επενδύσεων) σε ένα προγενέστερο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης.

Ο Freud (1931) υποστήριξε ότι στην προοιδιπόδεια φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του κοριτσιού, επικρατούν, εξίσου με την οιδιπόδεια, φαντασιώσεις αποπλάνησης, μόνο που στην πρώτη περίπτωση, κατά κανόνα, αποπλανά η μητέρα ενώ στην δεύτερη ο πατέρας. Όμως η προοιδιπόδεια αποπλάνηση αγγίζει την πραγματικότητα γιατί είναι ακριβώς η μητέρα η οποία, φροντίζοντας το βρέφος, του προκαλεί ηδονικούς ερεθισμούς στα γεννητικά του όργανα ή ίσως, και πρώτη αυτή τα αφυπνίζει.

Σε μια δεύτερη φάση την οποία ονομάζουμε φάση *«αλλαγής αντικειμένου»*(4ο-5ο έτος) το μικρό κορίτσι καλείται αρχίζει να συμφιλιώνεται με την ανατομική του διαμόρφωση και αποεπενδύει προοδευτικά από τη μητέρα ως αντικείμενο αγάπης για

να επενδύσει στον πατέρα. Το κοριτσάκι εδώ, προκειμένου να γίνει γυναίκα, παραιτείται από την επιθυμία να *κατέχει* τη γυναίκα (τη μαμά).

Ο Freud αναρωτιέται: πότε και γιατί καταφέρνει να παραιτηθεί από την μητρική καθήλωση υπέρ του πατέρα της; Σε τι θα επενδύσει αυτήν τη ζωτική ομοφυλόφιλη συνιστώσα στη ζωή της; Σημειώνουμε ότι η δεύτερη πρόταση συνιστά ένα προεξάρχον οικουμενικό ερώτημα στη ζωή του οποιουδήποτε υποκειμένου, ανεξαρτήτως φύλου.

Το κορίτσι σε αυτήν την περίοδο της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης θυμώνει με τη μητέρα του επειδή την έκανε χωρίς πέος και την περιφρονεί επειδή και αυτή η ίδια (η μητέρα της) είναι ευνουχισμένη. Υποφέρει και υφίσταται ένα ισχυρότατο ναρκισσιστικό πλήγμα λόγω αυτής της έλλειψης φαλλού. Εδώ ο **φθόνος** για το **πέος** μετατρέπεται στην επιθυμία αυτό να είναι καλοδεχούμενο στην ερωτική πράξη.

Κατά την Mc Dougall (2001), *«κάνοντας έρωτα είναι ο καλύτερος τρόπος να ξαναδημιουργήσουμε την αυταπάτη ότι διαθέτουμε και τα δύο φύλα συγχρόνως, και να χάσουμε, έστω στιγμιαία, τα όρια που μας επιβάλλει η μονοφυλετικότητα».*

Η φάση της αλλαγής αντικειμένου στο κορίτσι, συνοδεύεται από επιθετικότητα, συγκινησιακές εκφορτίσεις και συχνά υπνηλία. Καλώς εχόντων των πραγμάτων στρέφεται τότε προς τον πατέρα της στην προσπάθειά της ν'αναπληρώσει το πέος που της λείπει μ'ένα παιδί –οφείλει να είναι αγόρι- που εκείνος θα της κάνει κατά την (συμβολική) εξίσωση *παιδί=πέος* (οι έγκυες καμαρώνουν –μεταξύ άλλων-για την φουσκωμένη τους κοιλιά επειδή χάρη σ'αυτήν αποκτούν και αυτές οι ίδιες κάτι που να «φουσκώνει» στην κοιλιακή τους χώρα δηλαδή ένα *ως εάν* πέος). Η φάση αυτή των φαλλικών αναζητήσεων σηματοδοτεί την έναρξη του γυναικείου οιδιπόδειου: *το κορίτσι επιθυμεί τον πατέρα οπότε η μητέρα γίνεται αντίζηλος*. Κατά την φάση της *«αλλαγής του αντικειμένου»* το κορίτσι μπαίνει στον *παθητικό σεξουαλικό ρόλο* σε σχέση με το αντικείμενο αγάπης (φαντασίες παθητικές απέναντι στον πατέρα). Εδώ η παλαιότερη (ναρκισσιστική) ενεργητική επιθυμία του κοριτσιού να έχει ένα πέος αντικαθίσταται από την αντικειμενοτρόπο παθητική επιθυμία της να «ευνουχιστεί» από τον πατέρα μέσω ενός βιασμού απ'αυτόν από τον οποίο θα προκύψει ένα παιδί. Έχουμε τότε αλλαγή της ενεργητικής θέσης σε παθητική οπότε συντελείται παράλληλα και *αλλαγή της ερωγόνου ζώνης*: η κλειτορίδα (αρσενική σεξουαλικότητα) δίνει τη θέση της στον κόλπο (θηλυκή σεξουαλικότητα). Πρόκειται για τη διαδικασία

αλλαγής του οργάνου: από την κλειτορίδα στον κόλπο. Ας σημειωθεί ότι το μικρό κοριτσάκι, μέχρι τα τέσσερα περίπου, πιστεύει ότι το μοναδικό σεξουαλικό όργανο είναι το αρσενικό, δηλαδή το πέος (η κλειτορίδα είναι το ανάλογο του πέους στο κορίτσι). Έτσι το κορίτσι αρχικά αγνοεί τον κόλπο του και δεν τον ανακαλύπτει παρά μόνο στην εφηβεία, δηλαδή κατά τη γενετήσια οργάνωση της γυναικείας σεξουαλικότητας. Μέχρι την εφηβεία ο κόλπος του κοριτσιού δεν είναι η έδρα καμίας αισθαντικότητας. Στη συνέχεια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης το κορίτσι θα χρειαστεί να αποσεξουαλικοποιήσει τον πατέρα, δηλαδή να τον εγκαταλείψει ως ερωτικό αντικείμενο και να πάει σε άλλον άντρα. Έτσι η γυναικεία ψυχοσεξουαλική εξέλιξη περιλαμβάνει δύο αποεπενδύσεις διαφορετικού φύλου. Η πρώτη αφορά στην αποεπένδυση του πρωτογενούς ομόφυλου αντικειμένου, της μητέρας, ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με την αποεπένδυση του ετερόφυλου (αιμομικτικού) αντικειμένου, του πατέρα. Καλώς εχόντων των πραγμάτων το κορίτσι κατά την ψυχοσεξουαλική του εξέλιξη ξεκινώντας από τη γυναίκα (μαμά) πρέπει να φτάσει στον άντρα (πατέρα).

Εν κατακλείδι: Τα πράγματα είναι πολύπλοκα στα κορίτσια. Η γυναικεία σεξουαλικότητα έχει τις ρίζες του στην πολύ πρώιμη παιδική ηλικία, έχει μακρύ δρόμο (γι' αυτό και η γυναικεία ψυχρότητα απαντάται συχνότερα από την αντρική ανικανότητα).

Ο Freud στο κείμενό του « **Η τεχνική της ψυχανάλυσης** » περιγράφει το φαινόμενο κατά το οποίο η γυναίκα επιδιώκει ν' αποκτήσει ανδρικά γεννητικά όργανα (επιθυμία του πέους) ενώ ο άνδρας αντιδρά ενάντια στην παθητική ή θηλυπρεπή του διάθεση προς άλλον άνδρα. Στην ψυχανάλυση αρχικά αυτό ονομάστηκε « *συμπεριφορά απέναντι στο σύμπλεγμα ευνουχισμού* ». Στην συνέχεια ο Adler εισήγαγε για τον άνδρα τον όρο « *ανδρική διαμαρτυρία* », ενώ, εν τέλει ο Freud πρότεινε τον όρο « **απόρριψη/άρνηση της θηλυκότητας** » (le refus du féminin). Στον άνδρα η επιδίωξη του ανδρισμού είναι εξαρχής εγωσυντονική (ανταπόκριση στις απαιτήσεις του Εγώ), ενώ η παθητική διάθεση **απωθείται** δραστικά επειδή προϋποθέτει την αποδοχή του ευνουχισμού. Αλλά και στη γυναίκα η **επιδίωξη** του **ανδρισμού** η σε μια ορισμένη περίοδο ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του Εγώ, πριν το κορίτσι φτάσει στο στάδιο της θηλυκότητας. Στη συνέχεια όμως στο κορίτσι η **επιδίωξη** του **ανδρισμού** απωθείται και από αυτήν την αμυντική διαδικασία εξαρτάται το πεπρωμένο της θηλυκότητας. Υπό την αιγίδα της απωθήσεως, η ανικανοποίητη επιθυμία για την απόκτηση πέους μετατρέπεται σε επιθυμία για την απόκτηση του παιδιού και του άνδρα που έχει το πέος. Πολύ συχνά όμως ανακαλύπτουμε ότι η **επιθυμία** του **ανδρισμού** διατηρείται στο ασυνείδητο. Επομένως, και στις δύο περιπτώσεις, του άνδρα και της γυναίκας, απωθούνται τα χαρακτηριστικά του αντίθετου φύλου. Αυτό έχει ως συνέπεια ισχυρές **αντιστάσεις μεταβίβασης**. Ο άνδρας δε θέλει να υποταχτεί σε ένα

υποκατάστατο του πατέρα (αναλυτής), δεν παθητικοποιείται, δε θέλει να του είναι υποχρεωμένος, αρνείται να δεχτεί τη γιατρεία του που του προσφέρει ο γιατρός. Ο Freud υποστηρίζει ότι το ισχυρότερο κίνητρο για να υποβληθεί σε θεραπεία η γυναίκα είναι η ελπίδα ότι θα καταφέρει τελικά ν'αποκτήσει το ανδρικό μόριο που τόσο υποφέρει για την έλλειψή του (εξ'ού και οι κρίσεις βαθιάς κατάθλιψης όταν τα όνειρά της ματαιώνονται).

Ο Freud φαίνεται ότι περίμενε πολλά από τη συμβολή των γυναικών ψυχαναλυτριών. Αποποιήθηκε τη δυνατότητά του να έχει στη μεταβίβαση τη θέση της μητέρας όσο του πατέρα. Δυσκολευόταν, ως άνδρας αναλυτής, να συμμετέχει και με τη γυναικεία του ταύτιση στην ψυχαναλυτική διαδικασία. Ως συνέπεια της απροθυμίας του πρότεινε τις γυναίκες ψυχαναλύτριες ως πιο ικανές να επεξεργαστούν την αρχική σχέση του παιδιού με τη μητέρα. Ως συνέπεια Η Γιαννουλάκη (2005) σημειώνει: «ο Freud φοβήθηκε τη «γυναίκα» μέσα του; Φοβήθηκε την παθητικότητά του;» (Οιδίπους τ.1, σελ. 65). Ο ίδιος τόνισε σε ένα από τα τελευταία του κείμενα τόνισε τη δυσκολία να υπερπηδηθεί ο περίφημος «βράχος του ευνουχισμού» ο οποίος συνίσταται με την αποποίηση της θηλυκότητας και για τα δύο φύλα.

3.3 Οι συνέπειες των οιδιπόδειων (νευρωτικών) καθηλώσεων στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις.

Το **νευρωτικό** κορίτσι, όπως και το αγόρι, *mutatis mutandis* δεν θα μπορέσει να μεταθέσει την αγάπη του για τον μπαμπά σε κάποιον άλλον. Όταν το δέσιμο με τους γονείς, εν πολλοίς ασυνείδητο, επιμένει, τότε η λιβιδώς επενδύει αέναα στα παιδικά αντικείμενα αγάπης (νεύρωση). Λέμε ότι η οιδιπόδεια σύγκρουση δεν έχει ξεπεραστεί²².

Το κίνητρο της **απόθησης** των αιμομικτικών επιθυμιών είναι το **άγχος ευνουχισμού** (φόβος τιμωρίας). Έτσι εσωτερικεύεται η πατρική απαγορευτική λειτουργία²³. Η **κλινική του άγχους ευνουχισμού**:

²² Ο Melman επιμένει στην ατομική «ιστορικότητα» (historisation) στο σχηματισμό της νεύρωσης: ανεπάρκεια της μητρικής αγάπης, ανικανότητα του πατέρα, σεξουαλικό τραύμα, γέννηση αδελφού – ης κ.λ.π.

²³ Σημειώνουμε πως σε άλλες κοινωνίες, πλην της δυτικής, και άλλους πολιτισμούς υπάρχουν διάφορες μορφές πατρότητας και μάλιστα σε κάποιες από αυτές η πατρική λειτουργία διανέμεται σε παραπάνω από έναν πατέρα. Αυτό όμως που πρέπει να προσέξουμε είναι πως σε όλες υπάρχει νομική αρχή σύμφωνα με την οποία ορίζεται ο πατέρας, ο ρόλος και η λειτουργία του. Η Ανθρωπολογία, η Διαπολιτισμική Ψυχολογία και τα εθνολογικά παραδείγματα δείχνουν πως σε κάθε κοινωνία υπάρχει η συμβολική θέση του πατέρα, ο νόμος του, η λειτουργία και η εξουσία του.

Σημειολογικά το βλέπουμε (κλινική εικόνα) μεταξύ άλλων με τη μορφή της *περίφοβης προσδοκίας*, της *υποχονδρίας*, του επίμονου προαισθήματος πως *κάτι κακό θα συμβεί*, πως δεν μου αξίζει ποτέ το καλύτερο κ.λ.π. Όταν τέτοια άγχη επιμένουν και διαιωνίζονται είναι ενδείξεις ότι η **κανονιστική λειτουργία** του **ευνουχισμού** (πατρικός νόμος) δεν έχει εσωτερικευθεί. Το υποκείμενο αισθάνεται πάντα, ελλείπει έσωθεν κανονιστικού υπερεγωτικού μηχανισμού, πολύ κοντά στην υπέρβαση και το πέρασμα στην απαγορευμένη πράξη, οπότε ακολούθως «φουντώνει» το άγχος των συνεπειών/αντιποίνων.

Ο νευρωτικός παραμένει **καθηλωμένος** στην αγάπη του για τον μπαμπά και τη μαμά. Πρόκειται για ένα σενάριο που **επαναλαμβάνεται** σε όλη του τη ζωή. Αυτό το σενάριο επιβάλλει **στερεοτυπίες**. Όταν αυτές οι στερεοτυπίες επαναλαμβάνονται υπάρχει αποτυχία στην εξέλιξη του υποκειμένου.

Κλινικό παράδειγμα : Γυναίκα μεσήλικη σε θεραπεία, χωρισμένη με υιοθετημένη κόρη. Έχει δυσκολίες στις ερωτικές σχέσεις και μοναξιά. Λόγω της οιδιπόδειας καθήλωσης διεγείρεται συναισθηματικά/σεξουαλικά μόνο από άνδρες που της θυμίζουν τον μπαμπά της και την αγάπη της για αυτόν (επανάληψη). Έλκεται από άντρες δεσμευμένους των οποίων η προσοχή και η περιποίηση προς αυτήν αυτήν φέρνουν το «άρωμα» του *εκεί και τότε* παιδικού έρωτά της. Θα λέγαμε ότι πρόκειται για μία «μοιραία ερωμένη του μπαμπά της». Η συνέπεια αυτής της επαναλαμβανόμενης στερεοτυπίας είναι να βρίσκεται «άδοξα» και ατυχώς μπλεγμένη σε «τυφλές» ερωτικές – απογοητευτικές περιπέτειες εκλογικεύοντάς τις με διάφορα επιχειρήματα: π.χ. οι άλλες κατηγορίες ανδρών (μη δεσμευμένοι) δεν ενδιαφέρονται για αυτήν, ή οι μεν είναι μικρότεροι, οι δε «βλάχοι», οι άλλοι απαράδεκτοι επειδή ψάχνουν γυναίκες από γραφεία γνωριμιών κ.λ.π.

Γενικότερα στις γυναίκες άλλτες οιδιπόδειες συγκρούσεις συνήθως οδηγούν σε **μαζοχισμό** ο οποίος ενισχύεται και από την υπευθυνότητα για τα παιδιά της : επίμονο «κόλλημα» σε άνδρες που δεν τις ικανοποιούν (μη διαθέσιμοι), ανικανότητα να απολαύσουν ή να διατηρήσουν τη σχέση μ'έναν άντρα που θα ήταν διαθέσιμος και διατεθειμένος να τις ευχαριστεί πλήρως. Ο Blum όπως αναφέρεται στον Kernberg (1995), σημειώνει ότι η συνήθης «αφοσιωμένη γυναίκα» δε βιώνει το ιδεώδες Εγώ και τις εξεσημασμένες μητρικές φροντίδες καθώς και το υπερβολικό ενδιαφέρον (νοιάξιμο) για τους άλλους ως μαζοχισμό. Η ακραία συμμόρφωσή της προς το «ιδεώδες» μπορεί να συνιστά ένα αμυντικό ανιστάθμισμα (αντίβαρο) ενάντια στις ενοχές της επειδή πήρε τη θέση της οιδιπόδειας μάνας. Αν στην εξέλιξη της σχέσης με τον άντρα της αυτός αυτονομηθεί από εκείνη επειδή ως ζεύγος εξελίχτηκαν κοινωνικά και οικονομικά έτσι ώστε να μην απαιτείται πια η «θυσία της», τότε οι ασυνείδητες (οιδιπόδειες) τύψεις της δε θα μπορούν να αντισταθμίζονται. Σε αυτήν την περίπτωση μπορεί ασυνείδητα να χρειάζεται να καταστρέψει τη σχέση είτε λόγω των τύψεων της είτε/και λόγω του άλυτου **φθόνου του πέους** (εκφράζεται με μνησικακία απέναντι στην αντρική επιτυχία). Οι προοιδιπόδειες και οιδιπόδειες συγκρούσεις οδηγούν στο **φθόνο του πέους** (θυμός για τους άντρες). Η

στοματική της **ζήλεια** για την προοιδιπόδεια μαμά μετατοπίζεται στον εξιδανικευμένο μπαμπά και το πέος του.

Ο Kernberg (1995) σημειώνει ότι και οι άντρες νευρωσικοί μπορεί να δένονται με γυναίκες που δεν τους ικανοποιούν αλλά συνήθως είναι και αισθάνονται πιο ελεύθεροι να διαλύουν τις σχέσεις τους με αυτές. Οι άλυτες οιδιπόδειες συγκρούσεις τους προξενούν φόβο και ανασφάλεια απέναντί τους και μπορούν να αντιδρούν με εχθρότητα εναντίον τους (**μισογυνισμός** ο οποίος συμπεκνώνει προοιδιπόδεια εχθρότητα και τύψεις απέναντι στη μαμά). Συνήθως πρόκειται συγκρούσεις προοιδιπόδειες μαζί με οιδιπόδειες. Η προοιδιπόδεια εχθρότητα και η ζήλεια των αντρών για τη μαμά τους καθορίζει συναισθήματα κατωτερότητας απέναντι σε εξιδανικευμένες γυναίκες. Η αποτυχία του άντρα στη δουλειά μπορεί να κλονίσει την πηγή της ναρκισσιστικής του επιβεβαίωσης η οποία προηγουμένως τον προστάτευε από την (οιδιπόδεια) ανασφάλεια απέναντι στις γυναίκες και τις παθολογικές αντιπαλότητες με τους άντρες. Αυτό δύναται να οδηγήσει σε παλινδρόμηση προς σεξουαλικές αναστολές και συγκρουσιακή εξάρτηση από τη γυναίκα του. Στη Δύση η κοινωνική, πολιτιστική και επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών κλονίζει την παραδοσιακή προστασία των αντρών απέναντι στην οιδιπόδεια ανασφάλεια αλλά και τους φόβους και ζήλεια τους για τις γυναίκες. Αυτή η αλλαγή φέρνει αντιμέτωπους και τους δύο συμμετέχοντες στη σχέση με την ενεργοποίηση φθόνου, ζήλειας και μνησικακίας οι που αυξάνουν απειλητικά τις επιθετικές συνιστώσες στον έρωτα. Αυτό αποδίδεται έξοχα και δραματικά στη ταινία του Eric Romer “*My night at Maude’s*” (1969).

Δίνουμε νοήματα στην **επανάληψη** της **αποτυχίας** του νευρωτικού. Η νευρωτική θέση κυμαίνεται ανάμεσα σε δύο αντίθετες /αντιφατικές οπτικές:

-Η **επανάληψη** αφορά σε μια προσπάθεια πλήρους κατάσχεσης του αντικειμένου. Η **πρωτογενής επιθυμία** (ενόρμηση) κατευθύνεται ²⁴ προς ένα εξωτερικό αντικείμενο, το πρωτογενές (αιμομικτικό) το οποίο το υποκείμενο καλείται ν’ απαρνηθεί. Αυτή η πρωτογενής επιθυμία αντικαθίσταται από μία ψυχική διαδικασία (απόθεση) η οποία προκαλεί τη *λήθη* της επιθυμίας. Έτσι η επιμονή (αντίσταση) του συμπτώματος, η τάση προς επανάληψη επιτρέπει στο υποκείμενο αφενός να μη χάσει τα ίχνη των πρωτογενών αντικειμένων²⁵ αγάπης (αιμομικτικά) και αφετέρου να συντηρεί την

²⁴ ενόρμηση (εν + ορμή)= κίνηση από μέσα προς

²⁵ Η απώλειά τους θα οδηγούσε σε καταθλιπτική κατάσταση από την οποία το υποκείμενο αμύνεται μέσω του νευρωτικού συμπτώματος (αντιδραστικός σχηματισμός). Έτσι τα νευρωτικά συμπτώματα έχουν **αντικαταθλιπτική λειτουργία**. Ας σημειωθεί ότι η λιβιδινική ενέργεια αφού επενδύσει τα παιδικά αντικείμενα αγάπης, δεν θα τα εγκαταλείψει ποτέ τελείως, αλλά θα τα διατηρήσει στη φαντασίωση, στο ασυνείδητο: η λιβιδώς εγκαταλείπει τα παιδικά αντικείμενα ως ένα βαθμό, αλλά ποτέ ολοκληρωτικά. Η ένταση με την οποία θα διατηρηθούν οι επενδύσεις στα παιδικά αντικείμενα εξαρτάται από το πόσο ικανοποιούν ή απαγορεύουν τις επιθυμίες του υποκειμένου: όταν τα παιδικά αντικείμενα αγάπης είναι υπερβολικά απαγορευτικά προς τις ενορμήσεις του παιδιού, δηλαδή

εσωτερική του ικανότητα να τα αγαπά. Στο προαναφερθέν παράδειγμα η γυναίκα μέσω της επανάληψης στη ζωή της (σχέσεις με δεσμευμένους άνδρες) συντηρεί την αγάπη της με τον οιδιπόδειο πατέρα.

-Η **επανάληψη** στοχεύει στην ολοκληρωτική απώλεια του αντικειμένου.

Εν κατακλείδι, ο Freud έδειξε ότι τα νευρωτικά συμπτώματα έχουν ένα νόημα στην ψυχική οργάνωση, είναι συμβολικά. Διαφαίνεται ο ρόλος τους στην γενική οικονομία (ισορροπία, ομοιόσταση) της ψυχικής δραστηριότητας. Έχουν επαναληπτικό χαρακτήρα (αρρώστιες διαχρονικές).

4. Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΝΕΥΡΩΣΗ

Στην ηλικία κατά την οποία η οιδιπόδεια σύγκρουση εντείνεται (3 – 5 ετών) παρατηρούνται νευρωτικά συμπτώματα π.χ. ιδεοψυχαναγκαστικά τελετουργικά, φόβοι που θυμίζουν φοβίες κ.λ.π. Κατά τους P. Male και S. Lebonici οι διαταραχές στην **παιδική νεύρωση** μπορεί να είναι :

α. **Αντιδραστικές στο περιβάλλον**: διαταραχές εύκαμπτες, «πλαστικές» που μπορούν να τροποποιούνται μέσω αλλαγών στη διαπαιδαγώγηση. Τα παιδιά αυτά δεν θα κρατήσουν στο μέλλον παρά διακριτικά «ίχνη» των παιδικών τους συμπτωμάτων: τα αντιδραστικά συμπτώματα της παιδικής νεύρωσης εξαφανίζονται μέσα από την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη. Τα νευρωτικά συμπτώματα στην παιδική ηλικία δεν οδηγούν κατ'ανάγκη σε οργανωμένες και βαριές νευρώσεις στην ενήλικη ζωή.

Κατά την Anna Freud τα αντιδραστικά νευρωτικά συμπτώματα του παιδιού κατά την οιδιπόδεια φάση είναι ενδείξεις καλής ψυχικής υγείας. Έχει αποδειχθεί ότι η απουσία της παιδικής νεύρωσης σηματοδοτεί μια πραγματική ψυχωτική οργάνωση.

β. **Διαταραχές πιο δομημένες** (οργανωμένες): πολλές φορές η νεύρωση αντί ν' αποδράμει οργανώνεται υπό κάποια μορφή μέσα από την οποία το παιδί ωφελείται

τραυματικά ή υπερβολικά ικανοποιούνται και επιτρεπτικά τότε τα αντικείμενα αυτά θα διατηρηθούν πολύ έντονα στο παιδί, καθώς και οι σχέσεις μαζί τους (καθήλωση).

(π.χ ιδεοψυχαναγκαστικά χαρακτηριστικά τα οποία μάλιστα αξιολογούνται θετικά στο σχολικό πλαίσιο). Σ' αυτήν την περίπτωση όμως το παιδί παρουσιάζει επί διαχρονικής βάσεως «πακέτα» συμπτωμάτων τα οποία εν δυνάμει θα μπορούσαν να οργανώσουν μια νεύρωση στην ενήλικη ζωή. Το όντι, έχουμε μια παιδική επιθυμία (αιμομικτική, επιθετική) η οποία είναι απαγορευμένη και η απαγόρευσή της οδηγεί σε σύγκρουση. Όταν η σύγκρουση αυτή δεν λυθεί στην παιδική ηλικία θα παραμείνει σε λανθάνουσα κατάσταση και στην ενήλικη ζωή. Πρόκειται εδώ για την παιδική νεύρωση η οποία αφήνει παθογόνες εκβλαστήσεις. Όταν το υποκείμενο βρεθεί σε συνθήκες ματαιώσης, στέρησης ή σε συνθήκες που θυμίζουν αυτές της παιδικής επιθυμίας ή συνθήκες σύγκρουσης -σε συνθήκες που θυμίζουν τη σύγκρουση που δημιουργήθηκε στην παιδική ηλικία- τότε ο οργανισμός οδηγείται πίσω. Το υποκείμενο παλινδρομεί σε εκείνη την εποχή, δηλαδή στην παιδική νεύρωση. Εδώ λαμβάνει χώρα η αναζωπύρωση μιας ξεχασμένης παιδικής επιθυμίας (σύγκρουσης).

Όταν το άτομο ματαιώνεται, φεύγει από την πραγματικότητα και προσπαθεί να βρει ικανοποίηση μέσα από μια φαντασίωση η οποία στον πυρήνα της είναι μια παιδική φαντασίωση. **Παράδειγμα:** η αναλυτική διαδικασία είναι πλαίσιο το οποίο δεν αποσκοπεί στην άμεση (στοματική) ικανοποίηση των αναγκών , επομένως στερεί, οριοθετεί. Ο αναλύομενος ματαιώνεται, δεν έχει τον αναλυτή όπως θα επιθυμούσε , οπότε παλινδρομεί σε φαντασίες του «εκεί και τότε» τις εποχές που η μαμά του τον τάζε , τον σκούπιζε κ.λ.π. Εμμέσως πλην σαφώς θα ζητήσει τις ίδιες φροντίδες από τον αναλυτή του. **Εν κατακλείδι,** η ανάλυση στερεί. Οδηγεί στην *παιδική νεύρωση* η οποία ξαναζεί *εδώ και τώρα* με τον αναλυτή. Πρόκειται για τη **νεύρωση μεταβίβασης** ή **μεταβιβαστική νεύρωση**²⁶ και αφορά στην ικανότητα ορισμένων ασθενών να μεταθέτουν στον αναλυτή τις παιδικές τους συγκρούσεις.

Εν τέλει, η νεύρωση από την οποία υποφέρει ο ασθενής στην ενήλικη ζωή του είναι συνδεδεμένη με την **ενεργοποίηση** μιας **παιδικής νεύρωσης**: η νεύρωση είναι μια παλινδρόμηση σε μια παιδική φαντασίωση. Επί παραδείγματι, η παλινδρομική κίνηση μιας γυναίκας που «βρίσκοντάς τα μπαστούνια» (ματαιώση) στον έγγαμο βίο (συζυγική ζωή, παιδιά, απαιτήσεις καριέρας κ.λ.π.) «εγκαταλείπει» επιστρέφοντας στην πατρική εστία (στους γονείς) και οργανώνει τη ζωή της εκεί (παλινδρομική φορά συνδεδεμένη με τις παιδικές λιβιδινικές επιθυμίες π.χ οιδιπόδεια αγάπη).

²⁶ Σε αυτήν «καταφεύγουν» πρωτίστως ασθενείς με προεξάρχουσα νευρωτική δομή αντίθετα με τους ασθενείς με εκσεσημασμένη παθολογία ναρκισσισμού (διαταραχές προσωπικότητας, ψύχωση).

Σε ορισμένες περιπτώσεις το παιδί για να τα βγάλει πέρα με τις αγωνίες του, διωκτικές και καταθλιπτικές, οι οποίες εγκαθίστανται στη φαντασιακή του ζωή (όπως και του καθενός μας) χρησιμοποιεί μαζικά τους αμυντικούς μηχανισμούς όπως την απώθηση, αλλά πρωτίστως την **προβολή** και την **διάψευση** της πραγματικότητας, «πετιέται» εκτός πραγματικότητας: η πραγματικότητα του είναι τελείως ξένη (ψύχωση). Κατά την M. Klein το μέγεθος της παιδικής νεύρωσης αφορά στον τρόπο επεξεργασίας της πρωτογενούς αγωνίας. Το **ψυχωτικό** παιδί κατακλύζεται από κατακερματιστικό άγχος (φαντασίες πρώιμης ηλικίας) ενώ το νευρωτικό παιδί εκφράζει τα άγχη του μέσω των συναισθημάτων και των συμπεριφορών του.

Ο Freud στον «άνθρωπο με τους λύκους» (1914) υπερθεματίζει τη σημασία που διαδραματίζουν οι παιδικές νευρώσεις επί των μεθύτερων διαταραχών κατά την ενήλικη ζωή, τις οποίες ονομάζουμε νευρώσεις και τις οποίες αποδίδουμε ολοκληρωτικά στις συνέπειες της ενήλικης ζωής: «...είμαι πρόθυμος να διατρανώσω ότι η κάθε νεύρωση του ενήλικα δομείται επί μιας νερώσεως η οποία έλαβε χώρα κατά την παιδική του ηλικία αλλά δεν ήταν αρκετά σοβαρή ώστε να χτυπήσει στο μάτι και να αναγνωρισθεί ως τέτοια» (σελ.99).

5. Η ΥΣΤΕΡΙΑ

Παρουσιάζει μια ποικιλόμορφη κλινική εικόνα. Η ελληνική λέξη υστερία προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη *υστέρα* = μήτρα.

5.1 Ιστορική ανασκόπηση

Πρώτες αναφορές: **Αρχαία Αίγυπτος** (1900 π. Χ) όπου βρίσκουμε την περιγραφή μιας σειράς συμπτωμάτων σε γυναίκες από μια-όπως πιστευόταν- περιφερόμενη μήτρα μέσα τους. **Κλασική Αρχαιότητα**: η υστερία θεωρείτο ως αρρώστια της μήτρας, άλλως ειπείν λειτουργικό έλλειμμα του γυναικείου σεξουαλικού οργάνου μια διαταραχή των γυναικών (Ιπποκράτης). Ο **Πλάτων Τιμόθεος** (σύγχρονος του Ιπποκράτη) έγραφε ότι η μήτρα είναι κάτι σαν ζωντανό («ζώο χωρίς ψυχή») κυριευμένο από την επιθυμία να κάνει παιδιά. Όταν επί μακρόν η μήτρα παραμένει στείρα ερεθίζεται επικίνδυνα: κουνιέται μέσα στο σώμα προς όλες τις κατευθύνσεις, φράσσει τους αεραγωγούς εμποδίζοντας την αναπνοή βάζοντας έτσι το σώμα στις χειρότερες αγωνίες και προκαλώντας του κάθε λογής αρρώστιες. Τίποτα το πιο αεικίνητο από τη μήτρα, τίποτα το πιο ασταθές και άτακτο από αυτό το ζώο μέσα στο ζώο. Η άποψη αυτή εμφορείτο από το πνεύμα του *ανιμισμού* και υπήρξε επί σειρά αιώνων το πεπρωμένο της γυναίκας και δη της υστερικής. Στην **ελληνορωμαϊκή εποχή** οι γιατροί συνέχιζαν να θεωρούν την υστερία αρρώστια της μήτρας. Το φάρμακο (θεραπεία) το οποίο πρότειναν τότε οι γιατροί ήταν: σεξουαλικές επαφές, χειρωνακτικές εργασίες (προς κατευνασμό της πυρετώδους παροξυσμικής διέγερσης του κεφαλιού της γυναίκας η οποία την κυριεύει στα «χαμηλά», όταν

τεμπελιάζει και ονειροπολεί), εγκυμοσύνη (η υστερία διαγνώσθηκε περισσότερο σε παρθένες και χήρες γυναίκες). Κατά τον **Μεσαίωνα**, έχουμε επιρροή του Δυτικού Χριστιανισμού (Ιερά εξέταση) και πρωτίστως των απόψεων του Ιερού Αυγουστίνου (Πατέρας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας). Υπήρξε άρνηση ως προς την ιατρική προσέγγιση της υστερίας. Η Δύση βρισκόταν σε ένα πνεύμα δυϊσμού ανάμεσα στο Θεό και τον Σατανά (κακά πνεύματα, δαιμονικά στοιχεία), οι οποίοι θεωρούνταν πως βρίσκονταν σ' έναν ατέρμονο πόλεμο. Τα υστερικά συμπτώματα (σπασμοί, παραλύσεις κλπ.) γίνονταν αντιληπτά ως η έκφραση μιας σεξουαλικής επιθυμίας άρα μιας αμαρτίας. Έτσι τα υστερικόμορφα στοιχεία θεωρούνταν ως ένδειξη θριάμβου του Σατανά και του πειρασμού. Αποδίδονταν σε παρεμβάσεις σατανικές του Διαβόλου ο οποίος είναι ικανός να μπει στο σώμα της γυναίκας και να την κυριεύσει. Η υστερία εδώ «πετιέται» προς τη μαγανεία και προς μια διαστρεβλωμένη θρησκευτική αντίληψη. Η υστερική γυναίκα στο μεσαίωνα είναι «μάγισσα». Η προτεινόμενη τότε θεραπεία, αν η «μάγισσα» γλίτωνε την πυρά, ήταν: Αναισθησία μερικών σωματικών ζωνών (την αναλάμβανε ειδικός που έκανε δημόσια ενέσεις με βελόνα στις υστερικές γυναίκες), πνευματική θεραπεία (έργο των ιερέων εξορκιστών οι οποίοι με τις ευχές του εξορκισμού έδιωχναν το δαίμονα). Κατά τη νοθεσία της **Παλαιάς Διαθήκης** οι «μάγισσες» βέβαια έπρεπε να καταδικαστούν στην πυρά και να γίνει εξαγνισμός δια μέσου της φωτιάς. Ο θάνατός τους ήταν αναπόφευκτος και μάλιστα δημόσια (την τακτική αυτή οι ιεροεξεταστές την στήριζαν σε εδάφια της Παλαιάς διαθήκης): «Maleus Maleficarum» («Το σφυρί των Μαγισσών») είναι το πιο διάσημο, το πιο ακριβές σύγγραμμα των Ιεροεξεταστών στον πόλεμο κατά της μαγείας ο οποίος για πολλά έτη είχε πολλά ανυπεράσπιστα θύματα. **Αναγέννηση** : Έχουμε επιστροφή στις απόψεις της αρχαιότητας. Επικρατεί η άποψη πως η υστερία είναι ασθένεια. Παρόλα αυτά η δυτική Εκκλησία «διεκδίκουσε ακόμη το κορμί της γυναίκας», έτσι ώστε η τότε ιατρική γνώμη και αντιμετώπιση να προσκρούει στη δαιμονολογία και τη δαιμονοποίηση των άρρωστων γυναικών κάτω από το πνεύμα μιας σκοταδιστικής θεολογίας. Ο Γερμανός J. Wier (1515-1588) αντιτάχθηκε στην εκκλησιαστική εξουσία υποστηρίζοντας τις «κυριευμένες» : τόνιζε πως δεν ήταν καθόλου υπεύθυνες των πράξεων τους και ότι έπρεπε να τις αντιμετωπίζουν ως άρρωστες . Θεωρείται, ως εκ τούτου, ο πατέρας της πρώτης δυναμικής ψυχιατρικής. Εκείνη την εποχή, στην Αγγλία, Γερμανία, Γαλλία, η ιπποκρατική θεωρία αμφισβητείτο στο όνομα της νευρολογίας και η υστερία γινόταν μια νευρική διαταραχή του εγκεφάλου. Από την άλλη μεριά, προϊόντος του χρόνου, το θέμα άρχισε να επιδέχεται ενός ψυχικού ντετερμινισμού και τότε θεωρείτο ίσχυη καθώς αιτιολογείτο ως μια αναρχία των παθών με σωματικές συνέπειες (υστερία μετατροπής). Πρόκειται δηλαδή για μια ψυχική αλλοτρίωση , μια «**πάθηση**» της **ψυχής** που ως εκ τούτου χρήζει ψυχικής θεραπείας. Φτάνουμε έτσι στον 18ο αιώνα με πρωταγωνιστή , τουλάχιστον στη Γαλλία, τον J. M. Charcot, γιατρό του μεγαλύτερου νοσοκομείου της Γαλλίας, του Salpetriere. Εκεί βρίσκονταν έγκλειστες 4.000 γυναίκες! Ο Charcot ξεχώρισε τις υστερικές γυναίκες από τις υπόλοιπες ψυχασθενείς και απομόνωσε την υστερία ως μια ξεχωριστή νοσολογική οντότητα επιλέγοντας την ως αντικείμενο μελέτης και έρευνας. Έδειξε μαζί με τους Braid (Μ. Βρετανία) και Mesmer (Γαλλία) τη δύναμη και την επιρροή της ύπωσης στα υστερικά συμπτώματα. Πίστευε δε ότι η κληρονομικότητα ήταν η αιτιολογία της υστερίας. Ας σημειωθεί πως μεταξύ 1800 – 1900 παρατηρήθηκε στη Δύση μια αληθινή επιδημία υστερικών συμπτωμάτων : συγγραφείς, ιστορικοί, γιατροί έβλεπαν στους κόλπους της βιομηχανικής κοινωνίας σπασμωδικά συμπτώματα γυναικείας φύσης. Ονόμαζαν υστερικές τις εργατικές μάζες, όταν

αυτές έκαναν απεργίες και, όταν τα προλεταριακά πλήθη απειλούσαν την καθεστηκία τάξη, έπρεπε κατά την άποψη τους «να τα βρουν με τα μητρικά τους». Ο Charcot κατέληξε να θεωρεί ότι η υστερία έχει **τραυματική αιτιολογία** σχετιζόμενη με το γεννητικό σύστημα και ότι προσβάλλει εξίσου άνδρες και γυναίκες.: ο Charcot αναγνώρισε και την **ανδρική υστερία**, εντούτοις στους υστερικούς άνδρες αναμένεται να εμφανιστεί η θηλυκότητά τους: η υστερία αντιστοιχεί στη γυναικεία παθητικότητα (θηλυκός χαρακτήρας ή υστερική προσωπικότητα).

5.2.Η Υστερία και ο Freud (1888 – 1893)

Ο Freud εκείνη την εποχή θαύμαζε τον Charcot. Πήρε από αυτόν την ιδέα μιας **τραυματικής προελεύσεως της υστερίας**, και άρχισε να κατανοεί πως τα υστερικά συμπτώματα έχουν ένα *κρυφό νόημα*. Απέρριψε την ιδέα της κληρονομικότητας στην ειδοποιό αιτιοπαθολογία της. Υποστήριξε ότι το «τραύμα», γενεσιουργός αιτία της υστερίας, έχει σεξουαλική προέλευση. Μίλησε για το **ψυχικό τραύμα** στην υστερία, εξαιτίας μιας πρώιμης (πριν την εφηβεία) σεξουαλικής εμπειρίας που ξάφνιασε το παιδί στο μέτρο κατά το οποίο δεν την επιθυμούσε, αλλά την υπέστη *παθητικά* καθώς ο αποπλανών (συνήθως ο πατέρας) άσκησε στο παιδί σαγήνη. Ο Freud υποστήριξε αργότερα πως αυτό το **τραύμα** που σχετίζεται με μια πρώιμη σεξουαλική εμπειρία βιωμένη με αποστροφή αναφέρεται εξίσου και στα μικρά αγόρια. Αυτή η άποψη απελευθέρωσε την υστερία από το γυναικείο ντετερμινισμό (συχνά προτιμάται ο όρος **υποχονδρία** όταν πρόκειται για φαινόμενα ανδρικής υστερίας). Πρόκειται εδώ για τη θεωρία της αποπλάνησης.

Σκηνή της αποπλάνησης: το παιδί υφίσταται μια απόπειρα σεξουαλικής σαγήνης από τον ενήλικα χωρίς, όμως, αυτό να γεννά στο παιδί σεξουαλική διέγερση.

Στα πρώτα βήματα της ψυχανάλυσης (Freud μεταξύ 1890-1897) η αιτιολογία της νεύρωσης αποδόθηκε σε παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας. Αρχικά ο Freud υποστήριξε ότι η υστερία προκύπτει από ένα προσεξουαλικό (πριν την εφηβεία) shock. Θεωρούσε το τραύμα πρωτίστως σεξουαλικής προέλευσης: το τραύμα έχει σεξουαλική αιτιολογία. Διατύπωσε μια πρώτη αιτιολογική θεώρηση της υστερίας υπογραμμίζοντας ότι η νεύρωση είναι το προϊόν μιας σεξουαλικής αποπλάνησης ή βιασπραγίας την οποία το άτομο έζησε κατά την παιδική ηλικία. Πρόκειται για την θεωρία της **αποπλάνησης**. Στον πυρήνα αυτής της θεωρίας υπάρχει μια πράξη οργανωμένη γύρω από τη φυσική και ψυχολογική **βία** η οποία βρίσκεται στην καρδιά της σχέσης μεταξύ δήμιου και θύματος, αφέντη και σκλάβου, κυρίαρχου και κυριαρχημένου.

Κατά τον Freud στις οικογένειες αλλά και στους δρόμους συχνά τα παιδιά γίνονται θύματα βιασμών από τους ενήλικες. Η ανάμνηση αυτών των τραυμάτων είναι τόσο επώδυνη ώστε ο καθένας να προτιμά να τα ξεχνά, να μην τα βλέπει ή να τα απωθεί. Ο Ferenczi σημείωνε ότι ακόμα και τα παιδιά τα οποία είναι μέλη οικογενειών αξιότιμων με πουριτανικές παραδόσεις, γίνονται πιο συχνά απ' όσο θα φανταζόταν κανείς, θύματα βίας και βιασμών. Πρόκειται είτε για τους γονείς τους ίδιους που γυρεύουν με αυτόν τον παθολογικό τρόπο υποκατάστατα στο «ανικανοποίητό» τους είτε για πρόσωπα εμπιστοσύνης της ίδιας οικογένειας (θείοι, θείες, παππούδες) είτε υπηρετικό προσωπικό που καταχρώνται της άγνοιας και της αθωότητας των παιδιών.

Το τραύμα κατά τη θεωρία της αποπλάνησης προϋποθέτει την ύπαρξη δύο γεγονότων. Ο Freud μας μιλά για τον 1^ο και τον 2^ο χρόνο του τραύματος.

Πρώτος χρόνος του τραύματος: περιλαμβάνει τη σκηνή της **αποπλάνησης**. Το παιδί υφίσταται μια απόπειρα σεξουαλικής αποπλάνησης από τον ενήλικα χωρίς όμως αυτό να του γεννά σεξουαλική διέγερση. Η στιγμή του συμβάντος αφήνει κατάλοιπο χωρίς όμως να έχει άλλο νόημα (δεν νοηματοδοτείται) : το συμβάν αυτό καθαυτό δεν είναι παθογόνο.

Δεύτερος χρόνος του τραύματος: κατά την εφηβεία ή μετά από αυτήν έρχεται ένα σύγχρονο γεγονός φαινομενικά ανώδυνο το οποίο όμως συνειρμικά *θυμίζει* το πρώτο και ας μην είναι ακριβώς το ίδιο. Είναι αυτό το δεύτερο γεγονός που θα αναμοχλεύσει το πρώτο έτσι ώστε τότε και μόνον τότε, **εκ των υστέρων**, αναδρομικά, το πρώτο (παλαιό) συμβάν του «εκεί και τότε» καθίσταται τραυματικό. Είναι μόνο τότε που μια πληθώρα σεξουαλικών διεγέρσεων κατακλύζει τις άμυνες του Εγώ. Πρόκειται για την αναζωπύρωση του πρώτου συμβάντος το οποίο τώρα, *εκ των υστέρων*, γίνεται τραυματικό και τότε και μόνον τότε απωθείται η πρώτη εμπειρία. Η απόθεση γίνεται κατανοητή στο μέτρο κατά το οποίο η πρώτη εμπειρία τώρα, *εκ των υστέρων*, σεξουαλικοποιείται, οπότε και λογοκρίνεται από το Εγώ. Μέσω της απόθεσης γίνεται ψυχική εργασία που δίνει κάποιο σύμπτωμα, π.χ αναστολή της σεξουαλικής λειτουργίας.

Εν κατακλείδι, στην πρώτη θεωρία του τραύματος (Freud) το τραύμα είναι η αναζωπύρωση μιας εσωτερικής, *ενδογενούς* διέγερσης μέσα από ένα *εξωτερικό* γεγονός: είναι ένα στοιχείο που γίνεται αποκαλυπτικό μιας προϋπάρχουσας νευρωτικής δομής. Γίνεται ο εκλυτικός παράγων μιας παιδικής νεύρωσης. Τραυματική είναι η ανάμνηση και όχι το ίδιο το συμβάν. Βλέπουμε την ανάμνηση να παράγει σημαντικότερο (παθογόνο) αποτέλεσμα από το ίδιο το γεγονός.

Το 1897 ο Freud εγκατέλειψε τη θεωρία της αποπλάνησης ως αιτιολογική της νεύρωσης/υστερίας καθώς ανακάλυψε πως το παιδί από μόνο του έχει σεξουαλικότητα, συγκεκριμένα αιμομικτικές επιθυμίες. Έκτοτε σταμάτησε να

συνδέει τη νεύρωση (υστερία) με κάποιο πραγματικό σεξουαλικό τραυματικό γεγονός (αποπλάνηση). Αυτό συνέβη όταν αντιλήφθηκε ότι πολλές από τις σκηνές τις οποίες αφηγούνταν οι υστερικές ασθενείς του δεν ήταν πραγματικές αλλά φανταστικές και αφορούσαν στις αιμομικτικές τους επιθυμίες. Οι σκηνές αποπλάνησης δεν είχαν λάβει χώρα αλλά οι ασθενείς τις αφηγούνταν ως εάν να είχαν πραγματοποιηθεί επειδή εύχονταν να είχαν συμβεί. Έτσι κατανόησε τη σημασία των αιμομικτικών φαντασιών (επιθυμιών) στους υστερικούς ασθενείς. Διατύπωσε τότε τη θεωρία της φαντασίωσης (χώρος όπου η επιθυμία μπορεί να κινείται) για να εξηγήσει την υστερία νεύρωση και αναγνώρισε ως αιτία της υστερίας τη **σύγκρουση** ανάμεσα στην **επιθυμία** και την **απαγόρευση** της: δεν είναι ότι το τραυματικό γεγονός, η αποπλάνηση, έλαβε χώρα κατ' ανάγκην επί του πραγματικού, αλλά επιτελέστηκε φαντασιακά, επειδή το παιδί το επιθυμούσε, στη σφαίρα της **ψυχικής του πραγματικότητας**. Αυτό είναι που ονομάζουμε **παιδική νεύρωση**.

Η εγκατάσταση της φαντασίας ικανοποίησης μιας αιμομικτικής επιθυμίας αφορά στην **ψυχική πραγματικότητα** (διάφορη από την εξωτερική πραγματικότητα): οι σκηνές αποπλάνησης των ασθενών του Freud δεν είχαν λάβει χώρα επί του πραγματικού αλλά εντός της ψυχικής τους πραγματικότητας. Έτσι, βεβαίως, όλοι οι πατέρες δεν ασελγούν επί των θυγατέρων τους, εντούτοις ο ασθενής δεν «ψεύδεται», όταν αυτοπαρουσιάζεται ως θύμα αποπλάνησης στο μέτρο που αυτή συνδέεται με την ύπαρξη μιας φαντασίας: της «λαχτάρας» να είναι το ίδιο το παιδί το αντικείμενο προς το οποίο στρέφεται η σεξουαλική επιθυμία του πατέρα (φαντασία-επιθυμία βιασμού από τον πατέρα).

Ο Freud ονόμασε **«πρώτον ψεύδος»** το γεγονός ότι πολλές από τις σκηνές οι οποίες αφηγούνταν οι υστερικές ασθενείς του δεν ήταν αληθινές, αλλά φανταστικές, είχαν λάβει χώρα στη φαντασία τους με κίνητρο την επιθυμία σεξουαλικής συνεύρεσης με το «αποπλανούν»/αιμομικτικό αντικείμενο.

Εν κατακλείδι, ο Freud εγκαταλείπει τη θεωρία του «πραγματικού» συμβάντος της σεξουαλικής αποπλάνησης ως επεξηγηματική των νευρώσεων, και εισάγει την έννοια της ψυχικής πραγματικότητας (το συμβάν λαμβάνει χώρα στη φαντασία) στα πλαίσια μιας κοινωνίας βυθισμένης στην «ακίνητη» ησυχία του αστικού της ονείρου (το σημερινό αντίστοιχο είναι το «*american dream*»).

5.3 Η σημειολογία

Πολυμορφία των υστερικών συμπτωμάτων τα οποία υποδύονται (μιμούνται) σχεδόν κάθε αρρώστια. Γενικά : σπασμοί, παραλυσίες, πνίξιμο στο λαιμό και στον φάρυγγα, συγκινησιακές κρίσεις με θεατρικισμό, σωματικά συμπτώματα πάσης φύσης. Τα

συμπτώματα αυτά μπορεί να είναι παροξυσμοί ή διαχρονικά (π.χ αναισθησίες, παραλυσίες, τύφλωση...). Οι **παροξυσμοί** είναι νευρικές κρίσεις μικρής διάρκειας που επέρχονται και τελειώνουν απότομα, χαρακτηριζόμενες από ακούσιες κινήσεις (σπασμοί, βήχας, κλπ.). Ο/Η υστερικός/ή χαρακτηρίζεται από το ότι «δε γνωρίζει» και δε θυμάται κάτι σημαντικό γι αυτόν/ην το οποίο σχετίζεται κατά κύριο λόγο με την σεξουαλικότητα. Τρεις κύριες μορφές υστερίας: υστερία μετατροπής ή σωματοτροπική υστερία, ψυχομετατροπική υστερία, υστερία άγχους ή φοβική νεύρωση.

5.3.1. Η υστερία μετατροπής ή σωματοτροπική υστερία

Αφορά σωματικά συμπτώματα, τις μεγάλες υστερικές προσβολές (grande hysteric) που απαντώνται συχνότερα σε πρωτόγονους ανθρώπους. Η έννοια της **μετατροπής** εισήχθη στην ψυχοπαθολογία για να εξηγήσει αυτό το «πήδημα» του ψυχικού στο σωματικό το οποίο και ο Freud θεωρούσε δύσκολο να γίνει κατανοητό. Εδώ η λιβιδώς αποχωρίζεται από την απωθημένη σεξουαλική αναπαράσταση και μετατρέπεται σε ενέργεια σωματικής νευροποίησης (innervation). Τα (σωματικά) συμπτώματα μετατροπής είναι ανατάξιμα και έχουν *συμβολικό* νόημα. Εκφράζουν μέσω του σώματος απωθημένες αναπαραστάσεις. Πρόκειται για μια απευθείας επικοινωνία του Εκείνου με το Σώμα και αφορά στη συμβολική αξία ενός μέρους ή του συνόλου του σώματος. Ο φέρων το σύμπτωμα αγνοεί τη μεταφορική αξία του «μηνύματος» / συμπτώματος το οποίο εγγράφεται με «ιερογλυφικά» πάνω σε ένα άρρωστο σώμα .

Κλινικά παραδείγματα

Κλασική περίπτωση του Freud, ή αφωνία της Dora: υστερικό σύμπτωμα μετατροπής το οποίο συμπεκνώνει (συμβιβασμός) τη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία του στοματικού έρωτα με τον πατέρα και την υπερεγωτική της απαγόρευση .

Υστερική παράλυση του χεριού: σωματόμορφη διαταραχή (σύμπτωμα) η οποία θα μπορούσε να συμπεκνώνει συμβολικά τη σύγκρουση ανάμεσα σε μια επιθυμία π.χ. αναντισμού, να πιάσω τη μαμά μου, η σκηνή της συνεύρεσης με τη μητέρα (ή την αδερφή) κ.λ.π. και την απαγόρευση της (*θα την τιμωρηθώ από τον πατέρα*).

Ανεμογκάστρι: γυναίκα η οποία έχει φούσκωμα στη κοιλιά . Μπορούμε να δούμε ότι πίσω απ' αυτό το φούσκωμα υπάρχει η ασυνείδητη αναπαράσταση/φαντασίωση της επιθυμίας ένωσης (εγκυμοσύνης) με τον πατέρα.

Το σωματικό σύμπτωμα έρχεται στην υστερία ως η **συμβιβαστική λύση** ανάμεσα στις δυο τάσεις : την επιθυμία και την απαγόρευση της . Και εδώ υπάρχει συμβολισμός, νόημα, μια φαντασίωση. Στην υστερία μετατροπής υπάρχει **σκηνοθεσία**, το σώμα «μιλάει» και ζητάει ν'αποκωδικοποιηθεί (υποχώρηση του συμπτώματος). Το σώμα στην υστερία είναι σημαίνον. Στη νεύρωση γίνεται λόγος για το λιβιδινικά επενδεδυμένο σώμα, το κορμί (ερωτικοποιημένο/σεξουαλικοποιημένο), το εσωτερικευμένο (λιβιδινικό) σώμα από το οποίο το Εγώ αντλεί ευχαρίστηση.

Υστερική κρίση: αφορά σε μια συμβολική **θεατρική εκδραμάτιση** της ενδοψυχικής σύγκρουσης. Στην υστερία το υποκείμενο βρίσκεται σε μια βαθιά εξάρτηση από το περιβάλλον στο μέτρο που έχει ανάγκη από μάρτυρες και θεατές (θεατρινισμός). Πρόκειται για το φαινόμενο του «οιστριονισμού». Σε κάποιες περιπτώσεις η υστερική κρίση μπορεί να παίρνει τη μορφή της «κεραυνοβόλου» επιληπτικής κρίσης.

Διαφορική διάγνωση επιληψίας-υστερίας

-Υστερική κρίση: σχεδόν πάντα την ημέρα και μπροστά σε άτομα που έχουν συναισθηματικό δέσιμο με τον υστερικό. Επιληπτική κρίση: συχνότερη τη νύχτα ή «εν αιθρία» χωρίς σχέση με κάποιον ψυχοτραυματισμό.

-Υστερική κρίση: υπάρχει χαρακτηριστική υστερική ιδιοσυγκρασία. Επιληπτική κρίση: έχει προμηνύματα (αύρα). Υπάρχει ο επιληπτοειδής χαρακτήρας.

-Υστερική κρίση: ο πάσχων πέφτει «στα μαλακά» παίρνοντας στάση που δεν επιφέρει κίνδυνο. Επιληπτική κρίση: πέφτει άσχημα και συχνά τραυματίζεται.

-Υστερική κρίση: δεν χάνει τα ούρα του, ούτε εμφανίζει διαστολή της κόρης των ματιών. Επιληπτική κρίση: έχει διασταλμένη κόρη ματιών.

-Υστερική κρίση : το ηλεκτροεγκεφαλογράφημα είναι φυσιολογικό. Επιληπτική κρίση: το ηλεκτροεγκεφαλογράφημα δείχνει επιληπτογόνο εστία.

-Υστερική κρίση: μπορεί να λυθεί με εισπνοή ατμών, αμμωνίας, ή πίεση σωματικών ζωνών π.χ ωοθηκών. Επιληπτική κρίση: συνήθως διαρκεί πάνω από τρία λεπτά. Δεν λύνεται , ούτε αποτρέπεται. Δημιουργούνται εκχυμώσεις στο λαιμό, το άτομο δαγκώνει τη γλώσσα του κλπ.

-Υστερική κρίση: μετά την κρίση ο υστερικός θυμάται ό, τι συνέβηκε στη διάρκεια της και τα διηγείται. Επιληπτική κρίση: μετά την κρίση ο επιληπτικός πέφτει σε βαθύ ύπνο και δεν θυμάται τίποτα.

Ο Charcot έλεγε χαρακτηριστικά ότι αν ένας επιληπτικός βρεθεί στην όχθη της λίμνης τη στιγμή που θα ξεσπάσει η κρίση θα πνιγεί πέφτοντας μέσα στη λίμνη, ενώ ο υστερικός θα πέσει στην όχθη.

Στην σωματοτροπική υστερία μπορεί να έχουμε επίσης υστερικές παραλύσεις, ατροφίες μυών, δυσκαμψία. Οι παραλύσεις αφορούν συνήθως τα άκρα ή τμήματα αυτών ή πολλές φορές το πρόσωπο (ημιπάρεση, ημιπληγία, παραπληγία κλπ.). Ακόμα διαταραχές βύθισης, ακούσιος τρόμος συνοδευμένος συνήθως από τοπική η γενική υπερεφίδρωση. Επίσης μυοσπάσματα συνήθως των μυών του προσώπου, των βλεφάρων (βλεφαρόσπασμος) , των οφθαλμικών μυών (βολβοστροφικοί κρίσεις) , των χειλιών, του αυχένα, των ώμων, των άκρων. Επιπλέον, διαταραχές των αισθήσεων και των αισθητήριων οργάνων: υστερική τύφλωση, ανοσμία, βαρηκοΐα, κώφωση, βατταρισμός, διαταραχές του λόγου. Από πλευράς πεπτικού συστήματος: προβλήματα στην κατάποση, εμετοί, ανορεξία, διάρροια ή δυσκοιλιότητα. Επίσης αναπνευστικά τικ, υστερική υπέρπνοια, λόξιγκας, ενούρηση, υστερικές αναισθησίες (ο φακισμός είναι μορφή καθολικής αναισθησίας). Μπορεί επίσης να διαγιγνώσκονται ως υστερικές εκδηλώσεις μετατροπής, κάποια συμπτώματα στο δέρμα, όπως κνίδωση, κνησμός του πρωκτού ή του αιδοίου κλπ. Τέλος σωματοτροπικά υστερικά φαινόμενα μπορεί να εντοπίζονται στους ιστούς και τα όργανα που νεκρώνονται στο αυτόνομο νευρικό σύστημα. Στους άνδρες το σεξουαλικό άγχος μπορεί να οδηγεί στην υστερική ψυχολογική ανικανότητα (έκφραση του άγχους ευνουχισμού: παραιτούμαι της σεξουαλικής ικανοποίησης για να μην προκαλέσω την μήνιν του πατέρα. Η αναφροδισία στις γυναίκες μπορεί να συμβολίζει την αποστροφή προς τον σεξουαλικό σύντροφο (φόβος ή φθόνος του πέους), τον φόβο εγκυμοσύνης (άγχη εισβολών και διεισδύσεων) ή ακόμα την άρνηση του γυναικείου ρόλου (άρνηση παθητικότητας, μη δεκτικότητα). Η ψευδοκύηση (ανεμογκάστρι) επίσης, μπορεί να αφορά τη συμβολική έκφραση μιας σεξουαλικής συνεύρεσης με το αιμομικτικό αντικείμενο, συνήθως με τον πατέρα (συμβολική, συμπτωματική έκφραση της σύγκρουσης ανάμεσα στην επιθυμία του Εκείνου και την απαγόρευση του Υπερεγώ. Οι νευρωτικές υστερικού τύπου σεξουαλικές δυσλειτουργίες (ψυχογενείς) συμπυκνώνουν την πυρηνική σύγκρουση στην υστερία. Πρόκειται για την αδυναμία του υποκειμένου (του Εγώ) να διαχειριστεί/ λύσει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα: το υποκείμενο δεν δύναται να αποφεύγει το άγχος ευνουχισμού (τύψεις, τιμωρία), οπότε, υπό την επήρεια αυτού, απορρίπτει την σεξουαλικότητα.

Ο Freud θεωρούσε χωρίς δισταγμό ως υστερικό κάθε άνθρωπο στον οποίο η όποια ευκαιρία σεξουαλικής διέγερσης προκαλούσε κυρίως και αποκλειστικά αποστροφή και αηδία ανεξάρτητα από το αν ο άνθρωπος αυτός παρουσιάζει ή όχι μετατρεπτικά σωματικά συμπτώματα.

Εν κατακλείδι, κατά τον Freud η **υστερία** όπως και η κάθε ψυχονεύρωση, προκύπτει μέσω ενός αμυντικού μηχανισμού (αμυντική **σύγκρουση**) ενάντια στο άγχος προερχόμενο από την πιθανή πραγματοποίηση μιας απαγορευμένης επιθυμίας. Ο διαμεσολαβών αμυντικός μηχανισμός (απόθεση) επενεργεί προς τις σεξουαλικές αναπαραστάσεις οι οποίες είναι ασύμβατες προς το Εγώ (εγωδυστονικές). Στην υστερία μετατροπής η ψυχική σύγκρουση **μετατίθεται** στο σώμα και γίνεται μια προσπάθεια του Εγώ για επίλυση της σύγκρουσης μέσα από συμπτώματα σωματικά, κινητικά ή αισθητηριακά.

5.3.1.1 Ο Dostoevsky η πατροκτονία και οι κρίσεις επιληψίας

Ο Freud μελέτησε τον χαρακτήρα και τη διαδρομή ζωής του συγγραφέα μεταξύ 1927-28. Έγραφε ότι διακρίνουμε τέσσερα χαρακτηριστικά στην πλούσια προσωπικότητά του: τον δημιουργικό **καλλιτέχνη**, τον **νευρωτικό**, τον **ηθικοπλαστικό** και τον **αμαρτωλό**.

Ο Freud τον τοποθετούσε πολύ κοντά στον Shakespeare ως προς την καλλιτεχνική του αξία, με προεξάρχουσα τη νουβέλα του *«οι αδερφοί Karamazon»*. Σημείωνε ταυτόχρονα ότι σχετικά με το θέμα της κατανόησης της **καλλιτεχνικής δημιουργίας** η ψυχανάλυση σηκώνει τα χέρια της ψηλά. Θεωρούσε ότι μόνο κάποιος που έχει φτάσει κάποτε στον πυθμένα της **αμαρτίας** θα μπορούσε να κατακτήσει το αποκορύφωμα της ηθικής. Ο ηθικός άνθρωπος είναι κάποιος ο οποίος *«αντιδρά στον πειρασμό, μόλις τον αισθανθεί μέσα στην καρδιά του, χωρίς να ενδίδει σ' αυτόν»* (σελ. 177). Κάποιος ο οποίος επανειλημμένως αμαρτάνει και στη συνέχεια τύπεται και ηθικολογεί δεν έχει καταφέρει να φτάσει στην ουσία της εγκράτειας. Επ' αυτού ο Freud φέρνει το παράδειγμα των βαρβάρων, όπως ο Ivan ο τρομερός, οι οποίοι σκότωναν και τιμωρούνταν γι αυτό, έτσι ώστε τελικά η τιμωρία να έχει καταστεί μια πραγματική **τεχνική** (συμβιβαστικός μηχανισμός) η οποία αενάως τους επέτρεπε να (ξανά) σκοτώνουν.

Ο Dostoevsky παλεύοντας σκληρά για να **συμβιβάσει** τα ένστικτά του με το κοινωνικό γίνεσθαι κατέληγε να υποτάσσεται στις *Αρχές*: τόσο στην τοπική/κοσμική, στον Τσάρο (συντηρητικός ρωσικός εθνικισμός), όσο και στην πνευματική, στον Θεό των Χριστιανών. Ο Freud αναγνωρίζει εδώ το ασθενές σημείο αυτής της «*μεγάλης προσωπικότητας*». Διατεινόταν ότι ο συγγραφέας όχι μόνον είχε χάσει την ευκαιρία να γίνει ένας Δάσκαλος και Καθοδηγητής της ανθρωπότητας, αλλά, επιπροσθέτως τον είχε τοποθετήσει ανάμεσα στους τροφίμους των φυλακών: είχε καταδικάσει τον εαυτόν του στην αποτυχία εξαιτίας της **νεύρωσής** του.

Ο Freud θεωρούσε τον Dostoevsky ούτε αμαρτωλό, ούτε εγκληματία. Αναγνώριζε δύο κεντρικά χαρακτηριστικά στον **εγκληματία**: έναν άνευ ορίων εγωισμό, και μια ισχυρή καταστροφική ενστικτώδη προδιάθεση. Ο κακοποιός δεν αγαπά, δεν συγκινείται από τα ανθρώπινα αντικείμενα. Αντιθέτως ο Dostoevsky έψαχνε απεγνωσμένα για αγάπη και είχε μια τεράστια ικανότητα να αγαπά (αγαπούσε και βοηθούσε εκεί που θα είχε λόγους να μισεί και να εκδικείται, όπως στην περίπτωση της πρώτης του γυναίκας και του εραστή της). Εντούτοις οι χαρακτήρες στο λογοτεχνικό του έργο είναι βίαιοι, δολοφόνοι και εγωιστές, γεγονός που προδιαθέτει ώστε να υποθέτουμε ανάλογες τάσεις εντός του, συνδυαστικά με κάποια γεγονότα της ζωής του, όπως το πάθος του για την χαρτοπαιξία και μια προσωπική μαρτυρία του ιδίου για ασέλγεια εις βάρος ενός νεαρού κοριτσιού. Ο Stefan Zweig (στον Freud 1927) σημείωνε χαρακτηριστικά ότι δεν τον σταματούσαν τα αναχώματα/εμπόδια της μικροαστικής ηθικής.

Στην πραγματικότητα όμως, το πολύ ισχυρό καταστροφικό ένστικτο του Dostoevsky το οποίο κάλλιστα θα μπορούσε να τον είχε μετατρέψει σε εγκληματία, στην αληθινή του ζωή στρεφόταν πρωτίστως **εναντίον** του **ιδίου** του εαυτού του (μέσα του αντί για έξω), εκφραζόμενο με τη μορφή **μαζοχισμού** και **τύψεων**. Άλλωστε ο Freud αναγνώριζε στην προσωπικότητά του και **σαδιστικά** χαρακτηριστικά όπως η οξυθυμία του, η αγάπη του να τρομοκρατεί, και δυσανεξία του ακόμα και απέναντι σε αυτούς που αγαπούσε: «*Έτσι, σε μικρά πράγματα ήταν σαδιστής εις βάρος των άλλων ενώ σε μεγαλύτερα πράγματα ήταν στην πραγματικότητα μαζοχιστής, άλλως ειπείν, ο ηπιότερος, ευγενικότερος, και βοηθητικότερος όλων*» (σελ.179).

Ο Freud θεωρούσε την προσωπικότητα του Dostoevsky πολύπλοκη λόγω της εκσεσημασμένα έντονης συγκινησιακής ζωής του, της εγγενώς διαστροφικής του προδιάθεσης και του καλλιτεχνικού του ταλέντου. Ο ίδιος ο συγγραφέας χαρακτήριζε τον εαυτόν του **επιληπτικό**, κάτι που και ο κόσμος εξίσου θεωρούσε, εξαιτίας των σοβαρών κρίσεων που πάθαινε και κατά τις οποίες έχανε τη συνείδησή του, εμπορείτο από μυϊκούς σπασμούς και υπέφερε από την προσήκουσα κατάθλιψη. Κατά τον Freud συνέτρεχαν πολλοί λόγοι ώστε η φερόμενη ως επιληψία να μην ήταν, ενδεχομένως, παρά ένα σύμπτωμα της νεύρωσής του, μιας «επιληψίας» **υστερικής** προελεύσεως. Σε αυτήν την περίπτωση, μολονότι δε θα αμφισβητούνταν οι αμιγώς παθολογικές αιτίες, οι κρίσεις θα όφειλαν την πρώτη/αρχική τους εμφάνιση σε ψυχικά αίτια (π.χ. ένας τρόμος) ή θα ήταν η συνέπεια άλλης φύσεως ψυχικών διεγέρσεων. Σημειώνουμε ότι, μεταξύ πολλών άλλων σοβαρών συμπτωμάτων, στην επιληψία έχουμε μια προοδευτική έκπτωση των γνωστικών λειτουργιών (ακρωτηριασμός των διανοητικών/ πνευματικών λειτουργιών). Εντούτοις σε άλλες περιπτώσεις αυτές οι κρίσεις δεν επηρεάζουν την πνευματική εξέλιξη του ασθενούς ούτε τη συναισθηματική /συγκινησιακή του ζωή.

Ο Freud πρότεινε ότι η **επιληψία** αφορά σε έναν μηχανισμό που αφορά σε αφύσικες ενστικτώδεις εκφορτίσεις είτε αυτές οφείλονται σε εγκεφαλικές δραστηριότητες (σοβαρές ιστολυτικές ή τοξικές φλεγμονές) ή /και σε ανεπαρκή έλεγχο της ψυχικής/λιβιδινικής οικονομίας, λόγω σεξουαλικών συγκρούσεων οι οποίες έχουν τοξικές συνέπειες: *«η επιληπτική αντίδραση... είναι επίσης αναμφίβολα στη διάθεση της νεύρωσης της οποίας η ουσία είναι να ξεφορτώνεται, δια της σωματικής οδού, ποσότητες ερεθισμών τις οποίες δε μπορεί να διαχειριστεί διαδορετικά»*(σελ.181). Άλλωστε παλαιότεροι γιατροί προσομοίαζαν την εμπειρία του **οργασμού** με την ελάσσονα επιληψία: ήταν σα να αναγνώριζαν στην σεξουαλική πράξη έναν φυσιολογικό τρόπο αδειάσματος της διέγερσης ερειδόμενο επί της επιληπτικής μεθόδου. Έτσι η επιληπτική κρίση γίνεται ένα σύμπτωμα της **υστερίας** προσαρμοζόμενη διαμέσου αυτής κατά το ιδίωμα της φυσιολογικής σεξουαλικής αποφόρτισης.

Διακρίνουμε λοιπόν ανάμεσα στην **οργανική** και τη **συναισθηματική επιληψία**. Όταν κάποιος υποφέρει από την πρώτη νοσεί στον εγκέφαλο ενώ όσοι υποφέρουν από τη δεύτερη είναι **νευρωτικοί**. Στην πρώτη περίπτωση η ψυχική του ζωή

διαταράσσεται, ενώ στη δεύτερη η φύση της συναισθηματικής του διαταραχής είναι η ουσία αυτής καθεαυτής της νεύρωσής του. Είναι πολύ πιθανόν ο Dostoevsky να υπέφερε από τη δεύτερη, χωρίς αυτό να αποδεικνύεται απόλυτα.

Οι περιγραφές των κρίσεων από τον ίδιο τον συγγραφέα δε φαίνεται να ρίχνουν αρκετό φως ως προς την πιθανή «υποδόρια» σχέση ανάμεσα σ' αυτές και τα βιώματα της ζωής του. Το πιθανότερο είναι ότι ανάγονταν στην **παιδική** του ηλικία, ότι ξεκίνησαν με ηπιότερα συμπτώματα και ότι δεν πήραν την αμιγώς επιληπτική τους μορφή παρά μετά από ένα βασανιστικό συμβάν στην ηλικία των οκτώ, τη **δολοφονία** του μπαμπά του. Ο Fulop-Miller (στον Freud 1927) σημειώνει «...στην παιδική ηλικία του συγγραφέα συνέβη κάτι φοβερό, αλησμόνητο και εναγώνιο επί του οποίου ενεγράφησαν τα πρώτα σημάδια της ασθένειάς του» (σελ.185). Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι κρίσεις του Dostoevsky –και κατά τις μαρτυρίες αυτού του ίδιου– σταμάτησαν τελείως στη διάρκεια της εξορίας του στη Σιβηρία, εντούτοις άλλες πληροφορίες το διαψεύδουν. Επί αυτού ο Freud βεβαιώνει πως το μόνο σίγουρο είναι πως η κάθειρξή του στην σιβηρική φυλακή τροποποίησε την παθολογική του κατάσταση.

Ο Freud (1927) μας επιστρά την προσοχή στο ότι, δυστυχώς, δε μπορούμε να εμπιστευόμαστε τις αυτοβιογραφικές δηλώσεις των νευρωτικών. Η κλινική εμπειρία έδειξε ότι η μνήμη τους εμφορείται από διαστρεβλώσεις/παραποιήσεις οι οποίες αποσκοπούν στην αποσύνδεση του οργανισμού από δυσάρεστες συνδέσεις και δυσφορικούς συνειρμούς.

Στους «*Αδελφούς Karamazon*» συναντάμε τη σύνδεση ανάμεσα στον **φόνο** του **πατέρα** και την κακιά μοίρα του πατέρα του ίδιου του Dostoevsky η οποία αποτελεί το σοβαρότερο **τραύμα** της ζωής του: η αντίδραση του σ' αυτό συνιστά το κρίσιμο σημείο της νεύρωσής του. Οι πρώτες κρίσεις του στην παιδική ηλικία (πριν να οργανωθούν σε επιληπτικές) παράπεμπαν στο **θάνατο**, εμφορούντο από το φόβο του θανάτου και επρόκειτο για καταστάσεις λήθαργου και υπνηλίας. Στην εποχή που ήταν ακόμα μικρό αγόρι ήταν ένα είδος ξαφνικής **μελαγχολίας**, όπως ο ίδιος διηγείτο αργότερα σε ένα φίλο του, σα να επρόκειτο να πεθάνει επί τόπου. Μάλιστα ο αδερφός του μετέδιδε πως, όταν ο συγγραφέας ήταν μικρός, συνήθιζε να αφήνει σημειώσεις πριν πάει για ύπνο λέγοντας ότι φοβόταν μήπως πέσει σ' αυτό το είδος

του **ύπνου/θανάτου** στη διάρκεια της νύχτας και τότε ήταν που εκλιπαρούσε ώστε αυτός ο θάνατος να καθυστερήσει για πέντε ημέρες.

Αυτές οι **κρίσεις** του εν είδει θανάτου σημαίνουν την **ταύτιση** του συγγραφέα με κάποιον πεθαμένο *«είτε με κάποιον νεκρό, είτε με κάποιον που βρίσκεται στη ζωή αλλά τον θάνατο οποίου εύχεται το άτομο.* (σελ. 183). Στην δεύτερη περίπτωση η κρίση αποκτά την αξία μιας **τιμωρίας** για το υποκείμενο εξαιτίας των ευχών θανάτου για κάποιον άλλο. Για το αγόρι αυτό το *άλλο πρόσωπο*-του οποίου εύχεται το θάνατο-συνήθως είναι ο πατέρας του και η (υστερική) κρίση **συμπυκνώνει** το **νόημα** της αυτοτιμωρίας εξαιτίας μιας επιθυμίας θανάτου εναντίον ενός μισητού πατέρα: *«ήθελες να σκοτώσεις τον πατέρα σου, έτσι ώστε εσύ ο ίδιος να πάρεις τη θέση του. Τώρα έγινες ο πατέρας σου, αλλά ένας νεκρός πατέρας-ιδού ο συνήθης μηχανισμός των υστερικών συμπτωμάτων. Και, επιπροσθέτως: τώρα ο πατέρας σου θα σε σκοτώσει».* (σελ.184). Το 1912-13 στο έργο του *«Τοτέμ και Ταμπού»* ο Freud σημείωνε ότι η **πατροκτονία** είναι το πρωταρχικό έγκλημα της ανθρωπότητας και του ατόμου: τα μέλη της **πρωτόγονης ορδής** (αδέρφια) συνασπίστηκαν για να σκοτώσουν τον τυραννικό Πατέρα τους και να του πάρουν (κλέψουν) την εξουσία. Διαμέλισαν το σώμα του και το έφαγαν σε ένα **τοτεμικό γεύμα**. Έκτοτε τύπτονται για την αποτρόπαια πράξη τους, φτιάχνουν εκκλησίες και συγκεντρώνονται σ'αυτές για να εξιλεώνονται.

Η σχέση του αγοριού με τον πατέρα είναι **αμφιθυμική**. Μαζί με το **μίσος** του για αυτόν που γυρεύει να ξεφορτωθεί ως αντίπαλο και ανταγωνιστή, συνήθως σοβεί και μια ποσότητα τρυφερότητας προς εκείνον. Το αγόρι θέλει να γίνει σαν τον πατέρα (ταύτιση) επειδή τον θαυμάζει αφενός, αλλά και επειδή θέλει να τον ξεπετάξει έξω από το πόδια του για να ιδιοποιηθεί τη μητέρα. Το όλο εγχείρημα προσκρούει σε εμπόδια, γιατί το παιδί κάποια στιγμή καταλαβαίνει ότι η απόπειρα του να διώξει το μπαμπά του ως αντίπαλο θα είχε ως συνέπεια την τιμωρία του με **ευνουχισμό**. Έτσι παραιτείται από την πρόκληση να ξεφορτωθεί τον πατέρα και να κατέχει τη μητέρα. Εντούτοις, αυτή η επιθυμία διατηρείται στο ασυνείδητο (μέσω της απώθησης) και κάνει την εμφάνισή της υπό τη μορφή τύψεων. Έχουμε εδώ την φυσιολογική διαδικασία, το πεπρωμένο του οιδιποδείου ψυχοσυμπλέγματος.

Ο Freud (1927) επισημαίνει την πολυπλοκότητα του οιδιπόδειου, στην περίπτωση κατά την οποία ο παράγων της **αμφισεξουαλικότητας** είναι-εγγενώς-έντονα ανεπτυγμένος στο αγόρι. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, για να μη χάσει τον ανδρισμό του υπό το κράτος του άγχους ευνουχισμού, η διφυλετική του προδιάθεση ισχυροποιείται παρεκκλίνοντας προς τον γυναικείο προσανατολισμό: το αγόρι θέτει τον εαυτόν του στη θέση της μαμάς του και αναλαμβάνει το ρόλο της ως αντικείμενο αγάπης του μπαμπά του. Όμως και αυτή η λύση θέτει προβλήματα, αφού μια τέτοια επιλογή θα σήμαινε εξίσου ότι είναι ευνουχισμένο, κάτι που αποστρέφεται με τρόμο (η θεματική της απόρριψης/άρνησης του θηλυκού): πρόκειται για τον φόβο της εκθήλυνσης. Ο ευνουχισμός είναι αποτρόπαιος και είναι απόρροια/τιμωρία είτε του μίσους για τον πατέρα (επιθυμία αφανισμού του), είτε αποτέλεσμα και προϋπόθεση της αγάπης του για αυτόν (ομοφυλόφιλος έρωτας). Κατά τον Freud είναι η έντονη εγγενής διφυλετική τάση του υποκειμένου η οποία καθίσταται ένας προδιαθεσικός παράγων για την εγκατάσταση της νεύρωσης και, στην περίπτωση του Dostoevsky, της επιληψίας.

Κατά τον Kestenberg (στη Γιαννουλάκη 2005), υστερικός είναι αυτός/η ο οποίος/α ασυνείδητα παλεύει με την ευχή να είναι ταυτόχρονα και τα δύο φύλα, άνδρας και γυναίκα. Προσπαθεί δηλαδή ν'απαρτιώσει αρσενικές και θηλυκές αναπαραστάσεις ή στοιχεία. Ταυτόχρονα είναι αυτός/η ο οποίος/α έχει δυσκολία ειδικότερα ως προς τις θηλυκές πλευρές (θηλυκές ταυτίσεις). Σε κάθε ανθρώπινο όν η υστερία αφορά στο **θηλυκό** στοιχείο το οποίο το Εγώ του επιζητεί ν'αποδιώξει από το συνειδητό. Η θέση αυτή αφήνει το κορίτσι να εμπλέκεται, όπως και το αγόρι, σε δύο παράλληλες πεποιθήσεις: αντιπαλότητα με τον πατέρα ως προς την κατοχή της μητέρας και αντιπαλότητα με τη μητέρα ως προς την κατοχή του πατέρα. Υπό αυτό το πρίσμα αποπλανεί τον καθένα με τη σειρά του, νοιώθοντας την προδοσία και από τους δύο και μένοντας τελικά ανικανοποίητο.

Φαίνεται πως η αμφιφυλόφιλη προδιάθεση ήταν ίδιον του Dostoevsky με την έννοια μιας λανθάνουσας /απωθημένης **ομοφυλοφιλίας**, κάτι που φαίνεται από τον κεντρικό ρόλο που έπαιξαν στη ζωή του οι ανδρικές φιλίες, από την αινιγματική επίδειξη τρυφερότητας απέναντι στους ανταγωνιστές του σε θέματα κατάκτησης γυναικών, αλλά και από διάφορα στιγμιότυπα του λογοτεχνικού του έργου.

Ο Freud στο «Τοτέμ και ταμπού» σημειώνει ότι «ο πατέρας είναι ο φοβερός εχθρός των σεξουαλικών ενδιαφερόντων της παιδικής ηλικίας. Η τιμωρία που επισείει ο πατέρας είναι ο ευνουχισμός ή το υποκατάστατό του, η τύφλωση» (σελ.164). Η ταύτιση του παιδιού με τον πατέρα καταλήγει στην εγκατάσταση εντός του, ενός **Υπερεγώ** το οποίο, ως ο κληρονόμος της γονεϊκής επιρροής (κανόνες, κ.λ.π) είναι επιφορτισμένο με πολύ σημαντικές λειτουργίες. Αν ο πατέρας ήταν σκληρός, βίαιος και ωμός, το Υπερεγώ του παιδιού χτίζεται καθ'όμοίωσιν οπότε, στη σχέση Εγώ-Υπερεγώ, επανεργοποιείται η απωθημένη παθητικότητα (εκθήλυνση): το «Υπερεγώ βάζει κάτω το Εγώ». Πρόκειται για ένα **σαδιστικό** Υπερεγώ και ένα Εγώ **μαζοχιστικό**, ένα γυναικείο υπόβαθρο. Αυτό οδηγεί στην ανάπτυξη μιας μεγάλης **ανάγκης τιμωρίας** στο υποκείμενο, το οποίο τοιουτοτρόπως «προσφέρεται» εν είδει θύματος στο πεπρωμένο και ικανοποιείται διαμέσου της κακομεταχείρησής του από το Υπερεγώ (τύψεις): η κάθε μορφή τιμωρίας είναι, σε τελευταία ανάλυση, ένας ευνουχισμός και ως τέτοιος μια **ικανοποίηση/εκπλήρωση** της αρχικής παθητικής στάσης απέναντι στον πατέρα (παθητική συνιστώσα της απωθημένης γυναικότητας). Ο Freud (1927) σημειώνει χαρακτηριστικά: «ακόμα και το Πεπρωμένο δεν αποτελεί εν τέλει παρά μια μεθύτερη προβολή του πατέρα» (σ.185).

Οι οιδιπόδειες παιδικές αντιδράσεις μπορεί να αποδράμουν προοδευτικά αν η πραγματικότητα δεν τις τροφοδοτεί περαιτέρω. Στην περίπτωση όμως του Dostoevsky ο πατέρας-τον οποίο το αγόρι ούτως ή άλλως φοβάται -ήταν επί του πραγματικού εκσεσημασμένα **βίαιος**: ο χαρακτήρας του παρέμεινε ίδιος, ή ακόμα περισσότερο, υποτροπιάζε συν τω χρόνω, οπότε ταυτόχρονα φούντωνε το μίσος του συγγραφέα και οι ευχές θανάτου εναντίον του «κακοήθους» πατέρα. Ο Freud υπογραμμίζει πόσο επικίνδυνο πράγμα είναι όταν η πραγματικότητα εκπληρώνει αυτές τις απωθημένες επιθυμίες, εδώ ή δολοφονία του πατέρα. Τότε η φαντασία εξισώνεται με την πραγματικότητα, έτσι ώστε να εντείνονται οι αμυντικοί μηχανισμοί του υποκειμένου. Είναι από τη δολοφονία και μετά που οι κρίσεις του συγγραφέα άρχισαν να αποκτούν τον **επιληπτικό** τους χαρακτήρα. Μέσω της ταύτισεως με τον νεκρό πατέρα, αυτές έγιναν εξίσου φρικτές με τον τραγικό θάνατο του μπαμπά του. Εντούτοις σε αυτές υφέρει/συμπυκνώνεται και μια υπέρτατη ευδαιμονία **θριάμβου**, ένα αίσθημα απελευθέρωσης που παραπέμπουν στα συναισθήματα που φαίνεται ότι βίωσαν τα αδέρφια της πρωτόγονης ορδής όταν άκουσαν τα μαντάτα του θανάτου του Πατέρα τους. Ήταν ένα γλέντι (τοτεμικό

γέυμα) που κατέληξε στη συνέχεια, στην στυγερότερη τιμωρία τους, τις τύψεις: είναι η αλληλουχία του θριάμβου και του πένθους των αδερφιών της πρωτόγονης ορδής.

Αν πράγματι ο Dostoevsky δεν υπέφερε από τις επιληπτικές κρίσεις κατά την κάθειρξή του στη Σιβηρία, γίνεται κατανοητό ότι, καθώς τιμωρείτο με άλλον εσωτερικό τρόπο (ενοχές), δεν τις χρειαζόταν πια. Φαίνεται ότι η **ανάγκη** της **τιμωρίας** του ήταν απαραίτητη για την **ψυχική του οικονομία**. Ο συγγραφέας ήταν πολιτικός κρατούμενος, η καταδίκη του ήταν άδικη και μάλλον αυτό το γνώριζε, εντούτοις την αποδέχτηκε, μολονότι δεν την άξιζε: αφέθηκε στα χέρια του Τσάρου-ο βασιλιάς εν είδει πατρικού υποκατάστατου-για να υποστεί την τιμωρία που του άξιζε εξαιτίας του «αμαρτήματός» του ενάντια στον πραγματικό του πατέρα. Αντί να αυτοτιμωρηθεί άφησε να τιμωρηθεί από τον απεσταλμένο του πατέρα του, τον Τσάρο. Ο ίδιος διηγείτο σε έναν φίλο του ότι η ευερεθιστότητα και η κατάθλιψη μετά από μια επιληπτική κρίση οφείλονταν στο γεγονός πως ο ίδιος αισθανόταν **εγκληματίας**, ότι δε μπορούσε ν' απαλλαγεί από αυτό το αίσθημα και ότι κουβαλούσε πάνω του ένα φορτίο μιας απροσδιόριστης/άγνωστης ενοχής που τον συνέθλιβε. Φαίνεται ότι ποτέ δεν τον εγκατέλειψαν οι τύψεις εξαιτίας της πρόθεσής του να σκοτώσει τον μπαμπά του. Αυτή ακριβώς η εσωτερική συνθήκη καθόρισε και τη στάση του απέναντι στην κρατική εξουσία και την πίστη του στο Θεό. Υποτάχθηκε στον Τσάρο, ενώ στην πραγματικότητα αμφιταλαντευόταν μεταξύ πίστης και αθεϊσμού. Ήταν εξαιρετικά διανοούμενος ώστε να μη μπορεί να αντιλαμβάνεται τις δυσκολίες στις οποίες οδηγούσε η θρησκευτική πίστη. Στο ιδεώδες του Χριστού ήλπιζε να βρει έναν τρόπο ν'απελευθερωθεί από τις τύψεις του και ακόμα περισσότερο να διαδραματίσει έναν ρόλο εν είδει Ιησού Χριστού. Εντούτοις αντιδρούσε επειδή το θρησκευτικό αίσθημα, καθώς αυτό ερείδεται επί της **υικής ενοχής** παρούσας εντός του ανθρωπίνου είδους, τον κατέκλυζε σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην μπορεί να το ξεπεράσει.

Ο Freud σημειώνει πως τρία από τα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας όλων των εποχών, ο **Οιδίπους Τύραννος** του Σοφοκλή, ο **Άμλετ** του Shakespeare και οι **Αδερφοί Καραμαζον** του Dostoevsky πραγματεύονται όλα το ίδιο θέμα, την **πατροκτονία**. Και στα τρία, το κίνητρο για την διάπραξη είναι η αντιπαλότητα για μια γυναίκα. Ήταν απεριόριστη η συμπάθεια του ρώσου συγγραφέα για τους εγκληματίες (ταύτιση μαζί τους), τόσο τους κοινούς, όσο και τους πολιτικούς και

θηρσκευτικούς οι οποίοι τροφοδότησαν το λογοτεχνικό του έργο. Είναι όμως μόνο προς το τέλος της ζωής του που επέστρεψε πίσω στον **αρχέγονο εγκληματία**, τον **πατροκτόνο**, χρησιμοποιώντας τον, διαμέσου ενός αριστουργήματος, για να κάνει την προσωπική του **εξομολόγηση**. Η συμπάθεια του για τους εγκληματίες δεν είχε να κάνει με οίκτο, αλλά θύμιζε το *δέος* με το οποίο αντιμετώπιζαν στο παρελθόν τους παράφρονες και τους επιληπτικούς. Ένας εγκληματίας ήταν γι αυτόν σχεδόν ένας Απελευθερωτής/Σωτήρας ο οποίος κουβαλούσε πάνω του την ενοχή των άλλων. Από τη στιγμή που κάποιος είχε *ήδη* εγκληματήσει όλοι οι υπόλοιποι μπορούσαν να απαλλάσσονται από την ανάγκη της διάπραξης. Με αυτήν την έννοια κόσμος θα όφειλε να είναι ευγνώμων απέναντι στον εγκληματία.

Μέσα από τις σημειώσεις του ίδιου αλλά και από το ημερολόγιο της γυναίκας του, γνωρίζουμε το παθολογικό πάθος του για τα τυχερά παιχνίδια: ήταν δεινός **τζογαδόρος**. Όπως σε πολλούς νευρωτικούς, το ενοχικό αίσθημα του Dostoevsky μορφοποιήθηκε σε *φορτίο χρέους*. Εκλογίκευε την μανία του με το πρόσχημα ότι επιχειρούσε, μέσω των κερδών του, να επιστέψει στη Ρωσία χωρίς να παρεμποδισθεί σ' αυτό από τους δανειστές του. Όμως αυτό δεν ήταν παρά ένα πρόσχημα ως προς το πάθος του για τα τυχερά παιχνίδια και ο συγγραφέας ήταν εξαιρετικά οξυδερκής και έντιμος για να το παραδεχθεί: γνώριζε ότι το κεφαλαιώδες θέμα ήταν το παιχνίδι αυτό καθαυτό, "*le jeu pour le jeu*". Ενδεικτικό αυτού είναι ότι ποτέ δε σταματούσε πριν να χάσει τα πάντα. Κάθε φορά υποσχόταν στη γυναίκα του και ορκιζόταν στο λόγο της τιμής του να μην ξαναπαίξει, ή να μην ξαναπαίξει μέσα στη μέρα... Και, όπως ο ίδιος αφηγείται, αθετούσε τις υποσχέσεις του. Όταν οι χασούρες του τον έφταναν σε ελεεινή κατάσταση αντλούσε από αυτήν την κατάσταση μια παθολογική ικανοποίηση. Τότε ενώπιον της γυναίκας του ευτελιζόταν, κατσάδιαζε τον εαυτόν του και την ενθάρρυνε να τον περιφρονήσει αυτή ή ίδια και να ξεστομίσει πόσο πολύ μετάνιωνε που είχε παντρευτεί έναν τέτοιο γέρο αμαρτωλό. Έχοντας τοιουτοτρόπως «μαστιγωθεί» επαρκώς, ξεκινούσε ξανά την επόμενη μέρα έναν καινούργιο κύκλο. Είναι ενδιαφέρον ότι, κατά τις μαρτυρίες της γυναίκας του, το μόνο πράγμα που έδινε αληθινές **ελπίδες** σωτηρίας ήταν η λογοτεχνική του παραγωγή, η οποία παραδόξως, ποτέ δεν πήγαινε καλύτερα παρά μόνο όταν τα είχε χάσει όλα και είχε ενεχυριάσει και τα τελευταία αγαθά της οικογένειάς του. Εκείνη βέβαια δεν είχε κατανοήσει ότι, όταν το **ενοχικό** του αίσθημα είχε επαρκώς ικανοποιηθεί από τις τιμωρίες που ο ίδιος

επέβαλλε στον εαυτόν του, αμβλυνόταν η αναστολή του για καλλιτεχνική δουλειά, οπότε μπορούσε να κάνει μερικά ακόμα βήματα προς την επιτυχία.

Σε μια επιστολή του προς τον Fliess (1897) ο Freud υποστήριζε ότι η **αρχέγονη ψυχαναγκαστική εξάρτηση** (μανία) είναι ο **αυνανισμός**. Οι μεθύστερες εθιστικές εξαρτήσεις δεν είναι παρά υποκατάστατά του. Το βίτσιο του αυνανισμού αντικαθίσταται από τον εθισμό στον τζόγο: η έμφαση εδώ δίνεται στην παθιασμένη δραστηριότητα των χεριών καθώς ο παίκτης «παίζει». Σε αυτές τις διαδικασίες υποκατάστασης διατηρούνται αναλλοίωτα -όπως ακριβώς στον αυνανισμό-η άκρατη φύση του πειρασμού, οι μονίμως αθετημένες αποφάσεις για διακοπή της δραστηριότητας, η υπέρτατη ηδονή, και η ενοχική συνείδηση που λέει στο υποκείμενο ότι αυτοκαταστρέφεται (αυτοκτονεί).

Εν κατακλείδι, ο εθισμός στον τζόγο με τις αποτυχημένους αγώνες του υποκειμένου να «σπάσει» τη συνήθεια είναι μια **επανάληψη** του ψυχαναγκασμού του **αυνανισμού**. Το πάθος για τα παίγνια είναι *ανάλογο* του πρωτογενούς καταναγκασμού για αυνανισμό. Άλλωστε το «παίζειν», «παίζω» είναι τα προσφιλή απαρέμφατο και ρήμα που χρησιμοποιούνται διεθνώς για να περιγραφεί η αυνανιστική δραστηριότητα των χεριών επί των γεννητικών οργάνων. Σε τελευταία ανάλυση, σε όλες τις περιπτώσεις σοβαρής **νεύρωσης** επιτελεί σημαντικό ρόλο η αυτοερωτική ευχαρίστηση της πρώιμης παιδικής ηλικίας και της εφηβείας, με τους προσήκοντες φόβους των κυρώσεων.

5.3.2 Η Ψυχομετατροπική Υστερία

Εδώ η ενδοψυχική σύγκρουση (επιθυμία – απαγόρευσή της) εκφράζεται μέσω ψυχικών ή ψυχολογικών διαταραχών (ψυχοδιανοητική σφαίρα) αντί να εκδηλωθεί με σωματικά συμπτώματα. Έτσι μπορεί να έχουμε **αμνησία** επί γεγονότων και βιωμάτων δυσάρεστων για τη συνείδηση. Επίσης οι υστερικές φυγές και περιπλανήσεις, η υστερική λιποθυμία, η υπνοβασία κλπ. αποτελούν «επείγουσες» ασυνείδητες αντιδράσεις σε συναισθηματικές δυσκολίες οι οποίες καθιστούν τη ζωή του υποκειμένου ανυπόφορη.

5.3.3. Η Υστερία Άγχους ή Φοβική Νεύρωση

Μολονότι συνδέεται με την υστερία μπορεί να θεωρείται και διακρινόμενη διαταραχή η οποία ταξινομείται στις αγχώδεις φοβικές διαταραχές .

5.3.4. Η υστερική προσωπικότητα

Χαρακτηριστικά της προσωπικότητας : ψευδοσυγκινησία, μολονότι μπορεί να είναι άτομα συγκινησιακά σταθερά σε εξωσυγκρουσιακούς τομείς. Παρατηρείται έλλειψη ενορμητικού ελέγχου αλλά μόνο στους συγκρουσιακούς τομείς. Επίσης υπερεπένδυση στις σχέσεις, ανάγκη του υποκειμένου για συνεχή εγγύτητα, εξωστρέφεια, γρήγορος, αλλά επιφανειακός «συντονισμός» με τους άλλους. Έχουμε «υπερεμπλοκή» στις σχέσεις : παιδικό «γάντζωμα» , ανάγκη για συνεχή κοντινότητα : πρόκειται για άμυνα απέναντι σε παιδικούς φόβους. Ακόμα ευαισθησία σε θέματα τέχνης, λογοτεχνίας, ανάγκη να αγαπιέται, να είναι το επίκεντρο της προσοχής, να «μαγνητίζει», σεξουαλική προκλητικότητα στην επιφάνεια, σεξουαλική αναστολή (ψυχρότητα) επί της ουσίας.

Χαρακτηριστικό της προσωπικότητας υστερικής δομής είναι ο συνδυασμός της σεξουαλικής προκλητικότητας (στην επιφάνεια) και της σεξουαλικής αναστολής (κατά βάθος) : η συνισταμένη των δυο εκφράζεται μέσω της **ψυχρότητας**, τυπικό σημείο στην υστερική γυναίκα: το άτομο απωθεί τις ερωτικές-σεξουαλικές φαντασιώσεις.

Θέλει ν'αγαπιέται, να είναι το κέντρο της προσοχής: προεξάρχουν εδώ επιδειξιομανιακές τάσεις. Η υστερική σεξουαλικότητα στη γυναίκα περιλαμβάνει οιδιπόδειες πλευρές (χρόνιες περιπέτειες με γηραιότερους ή δεσμευμένους άνδρες). Υπάρχει όμως ικανότητα για μακροχρόνιους δεσμούς. Στους υστερικούς οργανώνεται ένας **μαζοχισμός** υψηλού επιπέδου ένδειξη μιας ικανοποιητικής απαρτίωσης Εγώ – Υπερεγώ.

Συχνά στην υστερική προσωπικότητα λειτουργεί ένα αυστηρό και τιμωρητικό Υπερεγώ (μαζοχιστική διάσταση): εδώ είναι προεξάρχουσα η παρουσία των **οιδιπόδειων** συγκρούσεων.

Γενικά, πρόκειται για έναν τύπο προσωπικότητας και τρόπο σχετίζεσθαι που χρησιμοποιεί τον **θεατρinισμό** (δραματοποίηση), τη συναισθηματική πληθωρικότητα, τον συγκινησιακά φορτισμένο λόγο, τον έκδηλο ερωτισμό, τη σαγήνη κλπ. Η προσωπικότητα αυτή αναφέρεται και δραματική /ιστριονική από τα χαρακτηριστικά που τη διακρίνουν.

Γενικά, μαζί με την ερωτικού τύπου προκλητικότητα μπορεί να συνυπάρχουν αντιφατικά χαρακτηριστικά όπως η σεμνότητα. Εμφανίζονται ως άτομα σαηνευτικά όχι μόνο για κάποιον που ενδιαφέρονται προσωπικά αλλά και προς άλλα άτομα π.χ. στον επαγγελματικό-κοινωνικό χώρο. Η συναισθηματική τους έκφραση είναι υπερβολική θεατρική, επιπόλαιη (π.χ. αγκαλιάζουν και φιλούν να να είναι στενοί φίλοι) εύκολα ξεσπούν σε κλάματα, θυμό οργή . Δίνουν προσοχή στην εξωτερική τους εμφάνιση, γίνονται εύκολα άνω-κάτω με το παραμικρό αρνητικό σχόλιο, ενώ εμφανίζονται ως υπέρτερα αυτού που είναι στην πραγματικότητα. Έχουν εντυπωσιακή εμφάνιση και συμπεριφορά, και επιδεικτική εξωτερίκευση της οδύνης. Στη θέση του αρχικώς αυθεντικού βιώματος, εμφανίζεται ένα επιπόλαιο, θεατρικό βίωμα (διαταραχή του βιώματος). Εμφορούνται από πάθος επιβολής της προσωπικής **ισχύος**: απαίτηση επιβολής στην αντιπαράθεση με γονείς και αδέρφια. Η περίοδος μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} έτους, όταν η σκέψη του παιδιού αντιπαράκειται με την πραγματικότητα, είναι ιδιαίτερος σημαντική για την εξέλιξη της υστερικής διαταραχής. Συνήθως το υστερικό άτομο ανταγωνίζεται το ομόφυλο του άτομο. (Αν μια υστερικής δομής γυναίκα ανταγωνίζεται άνδρες είναι πρωτίστως για να διαμψύσει τη σεξουαλική της κατωτερότητα). Εκφέρουν λόγο **μυπρεσιονιστικό**: έντονος δραματικός τρόπος χωρίς λεπτομέρειες, χωρίς ισχυρή επιχειρηματολογία. Υποβάλλονται εύκολα, επηρεάζονται. Προσκολλώνται σε άτομα με δύναμη και εξουσία από τα οποία περιμένουν μαγικές λύσεις στα προβλήματα τους. Παρουσιάζουν τις σχέσεις τους ως πιο στενές απ'ότι είναι πραγματικά. Ασυνείδητα παίζουν διάφορους ρόλους (θύματος, της «πριγκίπισσας»), χειραγωγούν με σαηνευτικότητα και συναισθηματισμό. Μπαίνουν σε **κατάθλιψη** όταν δεν τους προσέχουν ενώ συχνές μπορεί να είναι οι απόπειρες αυτοκτονίας (για να πάρουν προσοχή και φροντίδα).

Κλινικά παραδείγματα

Περίπτωση της Elisabeth Von R. (Freud) : Πόνοι στα πόδια, δεν μπορούσε να περπατήσει. Είχε αδελφή παντρεμένη η οποία πέθανε. Η Ελίζαμπεθ ήταν ερωτευμένη με τον γαμπρό της (τον άντρα της αδερφής της). Τα συμπτώματα εμφανίστηκαν την ώρα της κηδείας της αδερφής της, όταν ήταν δίπλα στο φέρετρο. Μέσα από την ανάλυση ανέκλυσε ότι την ώρα που η σωρός της αδερφής της ήταν στο φέρετρο ήρθε συνειδητά στην Ελίζαμπεθ η σκέψη : « *τόρα είμαι ελεύθερη να τον παντρευτώ*». Αυτό εδώ είναι η αναπαράσταση. Μετά εμφάνισε τα συμπτώματα τα οποία συνοδεύτηκαν από **αμνησία** της σκηνης κατά την οποία ήταν δίπλα στο φέρετρο καθώς και αμνησία της αναπαράστασης ότι παντρεύεται τον γαμπρό της. Στη διάρκεια της ανάλυσης το ξαναθυμήθηκε: ιδού, εδώ, η **διαθέσιμη αναπαράσταση**. Πρόκειται για μια τυπική περίπτωση υστερίας εφόσον έχουμε :α) αμνησία του συμβάντος (αυτό το οποίο της είχε συμβεί δίπλα στο φέρετρο), β) αμνησία της αναπαράστασης (ότι

παντρεύεται τον γαμπρό της). Η αναπαράσταση ήταν χαμένη, αποθιμένη. Στην υστερία έχουμε αμνησία και του γεγονότος και της αναπαράστασης.

Ο σκοπός της ανάλυσης είναι να βρούμε τις *μη* διαθέσιμες αναπαραστάσεις, να τις φέρουμε στην επιφάνεια. Στην υστερία υπάρχει φαντασίωση που υφέρπει (στο παράδειγμα ο γάμος με τον γαμπρό της). Έτσι οι αναπαραστάσεις τις οποίες θα ανακαλύψουμε στην ανάλυση, είναι πιο «κρυστάλλινες», διαφανείς, δεν είναι κρυμμένες, έχουν ρευστότητα και δεν είναι άκαμπτες, είναι εύκολα αναγνωρίσιμες. Στην υστερία η **μεταβίβαση** είναι πιο έντονη, διαφανής.

Επίλογος. Η υστερία θεωρείται ότι είναι η καλύτερα μελετημένη διαταραχή στην ψυχανάλυση. Το θέμα της υστερίας πάντα προκάλεσε την ιατρική τάξη και την κοινωνία εν γένει επειδή αφορά στην *σεξουαλικότητα* και μάλιστα σε ό, τι είναι πιο δύσκολο να αναγνωρίσουμε και να αποδεχτούμε: τη *γυναικεία σεξουαλικότητα* και τη σεξουαλική ικανοποίηση. Ο Freud το 1937 μίλησε για την **άρνηση** του **γυναικείου** και από τα δύο φύλα (άνδρες και γυναίκες) επειδή η γυναικότης ισοδυναμεί με ευνουχισμό. Η υστερία είναι μια αρρώστια της απαρνημένης γυναικότητας. Η γυναικότης αφορά σε μια ισχυρή και βίαιη ώση της λιβιδούς προς το Εγώ: το γυναικείο φύλο απαιτεί μεγάλες ενορμητικές ποσότητες κάτι που οδηγεί στην αγωνία του γυναικείου και την άρνησή του.

5.5 Επίμετρο

Κατά την Γιαννούλακη (2009) η **υστερία** ως νοσολογική οντότητα υφίσταται κραδασμούς και εντός της ψυχανάλυσης. Σήμερα οι καθαρές μορφές υστερίας σπάνια βρίσκονται στην κλινική πράξη. Η υστερία θεωρείται σαν μια σοβαρή ναρκισσιστική παθολογία όπου ισχυρά **ψυχωτικά** άγχη αποτελούν το υπόστρωμά της και η οποία απαιτεί την ψυχαναλυτική επεξεργασία του αρχαϊκού πυρήνα του ψυχισμού. Πολύ συχνά αμιγώς υστερικοί ασθενείς διαγιγνώσκονται ως **οριακοί**, λόγω του θρυμματισμού των ψυχικών δομών, την έλλειψη της **απόθησης** ως κυρίαρχου αμυντικού μηχανισμού και της ανεπαρκούς συγκρότησης της οιδιπόδειας οργάνωσης.

Τον Freud απασχόλησε το νοσογραφικό πρόβλημα της διάκρισης της υστερίας από την **ψύχωση**, και έθεσε το πρόβλημα της **υστερικής ψύχωσης**. Ήδη ο Charcot είχε περιγράψει ψυχωτικά φαινόμενα κατά τις κατά τις μεγάλες υστερικές κρίσεις: οπτικές ψευδαισθήσεις, αλλά και, εκτός κρίσεων, υπναγωγικές ψευδοψευδαισθήσεις (π.χ. φιγούρες τρομακτικές ή πρόσωπα απειλητικά προβάλλονταν

στον τοίχο ή στις κουρτίνες, απέναντι από το κρεβάτι). Στην **υστερική ψύχωση** οι οπτικές ψευδαισθήσεις είναι εχθρικές στο Εγώ και στην άμυνα με συνέπειες την αποτυχία της τελευταίας.

6. Η ΦΟΒΙΑ: ΤΟ ΦΟΒΙΚΟ ΣΥΜΠΤΩΜΑ

Εδώ το άγχος εστιάζεται σε ορισμένα εξωτερικά αντικείμενα (πράγματα, πρόσωπα, καταστάσεις) πχ φόβος κάποιων ζώων, μαχαιριών κλπ. Το φοβικό άγχος είναι τοποθετημένο με λιγότερο ή περισσότερο σταθερό τρόπο στο εξωτερικό αντικείμενο, συνδέεται με το **φοβικό αντικείμενο**. Υπάρχει και εδώ μια σεξουαλική αναπαράσταση ασύμβατη με το Εγώ η οποία απωθείται. Η σεξουαλική αναπαράσταση εξαφανίζεται τότε από τη συνείδηση και επανεμφανίζεται υπό μορφή *άγχους* συνδεδεμένου με μια άλλη αναπαράσταση, το φοβικό αντικείμενο, η οποία με τη σειρά της συνδέεται με την αρχική σεξουαλική αναπαράσταση μέσω «σκοτεινών»/υποδόριων δεσμών τους οποίους η ψυχανάλυση ψάχνει να φέρει στο φως .

Κλινικά παραδείγματα

-Η κλασική φροϋδική περίπτωση του μικρού Hans. Αφορά στη φοβία ενός μικρού αγοριού για τα άλογα. Φοβόταν ότι θα τον δαγκώσει άλογο. Επρόκειτο για ένα παιδί σε οιδιπόδεια σύγκρουση με αποτέλεσμα να διακατέχεται από έντονα, βίαια και αντιφατικά συναισθήματα προς τον πατέρα του. Τω όντι, κατά τον Freud, στο οιδιπόδειο στάδιο υπάρχει-μεταξύ άλλων- και η επιθυμία του αγοριού να αγαπηθεί από τον πατέρα σε ένα γεννητικό επίπεδο σεξουαλικά, ερωτικά : να το χαϊδέψει ο πατέρας, να του κάνει έρωτα κλπ. Ταυτόχρονα όμως ο πατέρας είναι και το αντίπαλο δέος που κατέχει η μαμά. Ο μικρός Hans αγαπούσε τρυφερά τον πατέρα και συγχρόνως τον ανταγωνιζόταν (ασυνείδητα συναισθήματα, επιθετικά, ανυπόφορα). Τα προέβαλε τότε προς τα έξω. Ιδού μια πρώτη «τροποποίηση», μια ψυχική επεξεργασία : ο έσωθεν φόβος του μίσους του προς τον πατέρα γίνεται φόβος έξωθεν επίθεσης πολωμένος στα άλογα (φοβικό αντικείμενο) τα οποία κινδύνευε να συναντήσει στο δρόμο. Η φοβία, πράγματι, χαρακτηρίζεται από την προβολή προς τα έξω των καταστροφικών ενορμήσεων. Μέσω αυτής της προβολής το υποκείμενο ελέγχει τα εσωτερικά (καταστροφικά) αντικείμενα. Η προβολή των καταστροφικών ενορμήσεων υπάρχει ως προδιάθεση και στην αγοραφοβία. Έτσι ο φοβικός εξαρτάται από το εξωτερικό περιβάλλον, εφόσον το φοβάται. Μέσω αυτής της τροποποίησης (**προβολή και μετάθεση** στο φοβικό αντικείμενο) η σχέση του αγοριού με τον πατέρα απεκδύθηκε του όποιου επιθετικού/επικίνδυνου συναισθήματος. Το αγόρι «ξεφόρτωσε» τις επιθετικές προδιαθέσεις αλλού, στα άλογα. Καθώς το αγόρι διένυε το οιδιπόδειο στάδιο, προεξήρχε το άγχος του ενουχισμού, επειδή επιθυμούσε τη μητέρα. Έτσι το σύμπτωμα, ο φόβος ότι θα τον

δαγκώσει το άλογο ήταν μια μετάθεση του άγχους ευνουχισμού, του φόβου πως θα τον «δαγκώσει» ο πατέρας. Εν κατακλείδι, στην περίπτωση του μικρού Hans, η φοβία των αλόγων συμπεκνώνει το **άγχος ευνουχισμού**: το άγχος ευνουχισμού γίνεται ο φόβος πως θα τον δαγκώσει ο πατέρας ο οποίος συμβολίζεται από το άλογο. Το παιδί δυσκολευόταν να τα βγάλει πέρα με το άγχος ευνουχισμού, άλλως ειπείν να δώσει λύση στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Τότε **παλινδρόμησε**, όπως κάθε φορά που τα βρίσκουμε «σκούρα» σε κάποιο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης. Όπως ακριβώς το στράτευμα, καθώς λέει ο Freud, κάθε φορά που τα βρίσκει «μπαστούνια» στην επέλασή του πισωγυρίζει. Παλινδρομούμε σε ένα προηγούμενο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, όπου είχαμε αισθανθεί περισσότερη ασφάλεια (σημείο καθήλωσης). Εκεί που το στράτευμα είχε στρατοπεδεύσει, λέει ο Freud, πριν αρχίσει την επέλαση. Υπάρχει δυναμική σχέση ανάμεσα στην παλινδρόμηση και στην καθήλωση. Δεν μπορεί να υπάρξει παλινδρόμηση, αν δεν υπάρχει καθήλωση σε κάποιο στάδιο. Ο μικρός Hans επειδή δεν μπορούσε να «σηκώσει» το οιδιπόδειο άγχος παλινδρόμησε από την οιδιπόδεια γεννητική φάση στη στοματική, αφού όπως φαίνεται, το παιδί είχε στοματικές καθηλώσεις. Τω όντι, παλινδρόμησε από το οιδιπόδειο στο στοματικό στάδιο και το οιδιπόδειο άγχος εκφράστηκε με στοματικούς όρους, με στοματική δυναμική (φόβος δαγκώματος). Ιδού πώς ένα μεταγενέστερο στάδιο εκφράζεται με ένα προηγούμενο (υπάρχουν περιπτώσεις που συμβαίνει το αντίθετο). Στο μικρό Hans έχουμε έκφραση του οιδιπόδειου με όρους που αφορούν το στοματικό στάδιο. Ο Freud σημείωνε ότι, αφού στο οιδιπόδειο είχε το φόβο ότι ο πατέρας μου θα τον ευνουχίσει, παλινδρόμησε στο στοματικό στάδιο και ο φόβος μήπως του κόψει το πέος εκφράστηκε με το φόβο μήπως θα τον δαγκώσει. Όμως μέσα στον φόβο υπάρχει και η επιθυμία (δίπολο φόβου-επιθυμίας). Έτσι η παλινδρόμηση του Hans από το γεννητικό στο στοματικό στάδιο παρασύρει και την επιθυμία του να αγαπηθεί ερωτικά από τον μπαμπά: *να τον δαγκώσει, να τον φάει*. Άλλως ειπείν μέσα στο φόβο υπάρχει και η επιθυμία. Βλέπουμε με ποιο τρόπο εδώ η σχέση με το αντικείμενο (πατέρα) εκφράζεται με το δίπολο τρώγω-τρώγομαι. Στο φόβο του Hans υπάρχει και η επιθυμία ο ίδιος να δαγκώσει τον πατέρα (να αγαπήσει τον πατέρα) : *πρέπει να αγαπήσει τον πατέρα για να προχωρήσει*. Κατά τον Freud ο φόβος του Hans ότι θα τον φάει ο πατέρας είναι παιδική φαντασίωση του μύθου του Κρόνου.

Κρόνος: Υπέρτατος Θεός των προελλήνων, προστάτης της γονιμότητας της γης. Λατρευόταν (τα Κρόνια) και ήταν ο ισχυρότερος και ευφύεστερος των Τιτάνων. Γιος της Γαίας και του Ουρανού. Η δύναμη των Τιτάνων άρχισε να ανησυχεί τον Ουρανό οπότε εκσφενδόνισε στο άπειρο τα παιδιά του, άμα τη γέννηση τους, τα οποία όμως επανέρχονταν στους κόλπους της μητέρας τους Γαίας. Αυτή κατασκεύασε ένα σιδερένιο δρεπάνι με το οποίο όπλισε τον Κρόνο κατά του πατέρα του. Έτσι, τη νύχτα όπου ο πατέρας του βρισκόταν με τη μητέρα του, ο Κρόνος εξόρμησε και ακρωτηρίασε το γεννητικό του μέλος και πήρε την εξουσία. Ίδια τύχη και ταπεινώση όμως είχαν και τα δικά του παιδιά. Ο Κρόνος για να εξουδετερώσει τον κίνδυνο από την κατάρρα του πατέρα του, ότι θα το πλήρωνε με το ίδιο νόμισμα αποφάσισε να εξαφανίσει τα παιδιά του καταπίνοντάς τα.

-Κλινική περίπτωση του Nunberg (Γιατρός –Ψυχαναλυτής, 1884 Γαλικία –1970 Ν.Υόρκη. Έγραψε βιβλίο στο οποίο συνοψίζει τη θεωρία του Freud και το οποίο προλογίζει ο ίδιος ο Freud). Μας μιλάει για ένα νέο άνδρα που απείχε από τις σεξουαλικές σχέσεις με γυναίκες επειδή πίστευε ότι ήταν

ανήθικο να έχει ερωτικές επαφές πριν από το γάμο. Άρχισε λοιπόν να αυνανίζεται παίρνοντας ευχαρίστηση με την ιδέα πως η κοιλότητα του χεριού του έμοιαζε με πρωκτό. Όμως, προϊόντος του χρόνου, ο αυνανισμός συνοδεύονταν από το άγχος ότι το πέος του θα παγιδευτεί στον πρωκτό και θα κοπεί. Βρισκόμαστε εδώ σε ένα άλυτο οιδιπόδειο σύμπλεγμα με προεξάρχον το άγχος ευνουχισμού που «μπλοκάρει» τις συνευρέσεις. Μπρος στο άγχος ο ασθενής παλινδρομεί σε προοιδιπόδειο στάδιο (προγεννητικό), εδώ πρωκτικό. Η παλινδρόμηση αυτή δεν τον απάλλαξε από το άγχος και του προξένησε άλλου τύπου άγχος. Το άγχος ευνουχισμού τον συνόδευσε και στον πρωκτό: υπάρχει και **πρωκτικό άγχος** («θα με γραπώσει», «θα τον γραπώσω») το οποίο αφορά στον φόβο/επιθυμία γραπώματος (διαδικασία ελέγχου). Με την παλινδρόμηση στο πρωκτικό στάδιο αναβίωσαν και πρωκτικοσαδιστικές φαντασιώσεις.

Εν κατακλείδι, ο φοβικός εστιάζει το άγχος του στο φοβικό αντικείμενο. Το πλεονέκτημα εδώ είναι ότι, -στην απουσία του φοβικού αντικειμένου- δεν εμφανίζονται οι απειλητικές συγκινήσεις (φόβος). Ένα αντιφοβικό πρόσωπο (συνήθως υποκατάστατο του γονεϊκού μορφοειδώλου), είναι απαραίτητο για να αισθάνεται ασφαλής, ο φοβικός εξαρτάται από τους άλλους. Ανησυχεί μήπως συμβεί κάτι στο προστατευτικό αντιφοβικό αντικείμενο και θέλει να βεβαιώνεται πως δεν είναι εχθρικός απέναντι του. Εντούτοις οι απαιτήσεις του ασθενούς προς το αντιφοβικό πρόσωπο μπορεί να είναι τυραννικές, βασανιστικές στο μέτρο που μεταθέτει σε αυτό ένα μέρος των εχθρικών του διαθέσεων προς τους γονείς του, οι οποίες «ξεφεύγουν» από την απώθηση. Ο φοβικός αισθάνεται, ως προς το βασανιστήριο που ασκεί στον προστάτη του, αθώος και μονίμως σε απολογητική αμυντική θέση με δικαιολογίες για τη συμπεριφορά του.

7. Η ΙΔΕΟΨΥΧΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΝΕΥΡΩΣΗ

7.1. Συμπτωματολογία – Αμυντικοί Μηχανισμοί.

Εδώ η ενδοψυχική σύγκρουση εκφράζεται μέσω των ψυχαναγκαστικών συμπτωμάτων δηλαδή συμπτωμάτων που εγκαθίστανται παρά τη θέληση του υποκειμένου π.χ έμμονες ιδέες ή «αναγκαστικές» πράξεις ή εικόνες, λέξεις, ξένες και εγωδυστονικές τις οποίες ο ασθενής δεν μπορεί να απομακρύνει παρά τις προσπάθειες του (αγώνας του υποκειμένου ενάντια σε αυτές τις σκέψεις και τις τάσεις). Επίσης η συνείδηση του ψυχαναγκαστικού τον ωθεί να προβαίνει σε «εξορκιστικά» τελετουργικά θρησκευτικού τύπου (π.χ «χτυπάω ξύλο») ή σε συνεχή διανοητικό «μηρυκασμό» (αναμάσημα σκέψεων και λέξεων). Ακόμα διακατέχεται από συνεχή αμφιβολία και τον χαρακτηρίζει η αναποφασιστικότητα και η

αμφιταλάντευση («να κάνω έτσι ή αλλιώς;»). Παράλληλα νιώθει την ανάγκη επαλήθευσης και χαρακτηρίζεται από σχολαστικότητα. Όλα αυτά του στερούν την ελευθερία να σκέπτεται και να πράττει : πρόκειται για ιδέες παθολογικές που τον «καταδιώκουν» σε τέτοιο βαθμό ώστε τον καθιστούν ζωντανό νεκρό. Η Ιδεοψυχαναγκαστική Νέυρωση οδηγεί σε αναστολή της σκέψης και της πράξης.

Τα συμπτώματα λοιπόν εμφανίζονται υπό δύο μορφές :

α. Υπό τη μορφή ιδεών : ιδεοληψίες.

β. Υπό τη μορφή αναγκαστικών πράξεων : ψυχαναγκασμοί.

Παρά τη συμπτωματολογία του ιδεοψυχαναγκαστικού η συνείδηση και η λογική του παραμένουν άθικτες και εναργείς. Ο ψυχαναγκαστικός έχει να κάνει με το **λόγο**, δηλαδή με έσωθεν διαταγές , απαγορεύσεις , εκβιασμούς, βλασφημίες, εξιλεωτικές φόρμουλες, αιτήματα , αφηρημένους και πολύπλοκους συλλογισμούς .

Οι ευάλωτοι άνθρωποι στις προλήψεις και οι υπερβολικά σχολαστικοί και περιφρόντιδες είναι ελαφρώς ιδεοψυχαναγκαστικοί.

Όλα τα παραπάνω δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς λόγο. Πρόκειται για έσωθεν προσταγές, επιταγές στις οποίες επειδή δεν είναι εύκολο να υπακούει δίνει και άλλες «διαταγές» που είναι ολοένα δυσκολότερο να εκτελούνται. Πρόκειται για άτοπη λογική η οποία καταλήγει σε ουτοπικούς συλλογισμούς (deliria, όχι όμως με την έννοια της τρέλας). Οι αποτρεπτικές ιδέες και πράξεις του ψυχαναγκαστικού (τελετουργικά κλπ.) ξοδεύουν όλη την ψυχική του ενέργεια και δραστηριότητα μέχρι και ο ίδιος να συνειδητοποιήσει ότι αυτά τα ίδια τα «μέτρα» είναι διαπερατά και «διάτρητα: προκύπτει μια αέναη «μάχη» γεμάτη από αμφιβολίες τόσο εφιαλτική όσο και κωμική.

Ο ψυχαναγκαστικός **αμφιβάλλει** , είναι ως εάν να αναρωτιέται μόνιμα μήπως διέπραξε εν αγνοία του κάποιον φόνο, τον οποίο έχει ανάγκη να «εξακριβώνει», σαν να θέλει να επιβεβαιώνει το φλέγον αυτό ερώτημα μέσω της αέναης μάχης του. Το όντι, δεν ζει μόνο στη φρίκη του να διαπράξει κάποια πράξη (φόνο, αυτοκτονία, παιδοκτονία, βιασμό κλπ.) που θα του επέβαλαν οι ιδεασμοί του (αναγκασμοί) , αλλά και στον τρόμο του να την έχει ήδη διαπράξει από απροσεξία. Υπερβάλλοντας λίγο ως προς στα χαρακτηριστικά του θα μπορούσε να προκύπτει το πορτραίτο ενός όχι

σπάνιου ανθρώπινου τύπου: γεροντοπαλίκαρα κοντά στη μαμά, υπάλληλος ή λογιστής «βουτηγμένος» σε συνήθειες και μονομανίες, σχολαστικός και περίφροντις για την απόδοση της δικαιοσύνης ισόνομα, υπέρμαχος των πνευματικών ικανοποιήσεων, ο οποίος πίσω από την πολιτισμένη συμπεριφορά του και τη θρησκευτικότητα του κρύβει μια **φονική επιθετικότητα**. Η «μάχη» του ψυχαναγκαστικού επενεργεί σε ένα κλίμα αμφιβολίας πιο συστηματικό από εκείνο του φιλοσόφου και δεν καταλήγει σε καμία βεβαιότητα περί υπάρξεως. Η στάση του απέναντι στα προβλήματα της ζωής *εντέλλεται* από τους ψυχαναγκασμούς και τις ιδεοληψίες, και έτσι εμποδίζεται η ίδια η ζωή του.

Η νεύρωση αυτή έχει ονομαστεί και **«αρρώστια της θέλησης»** (αβουλησία) στο μέτρο κατά το οποίο ο ασθενής γίνεται έρμαιο της αναποφασιστικότητας του και τελικά δεν κάνει τίποτα με αποτέλεσμα την αναστολή της λειτουργικότητας του. Επίσης έχει ονομαστεί **«τρέλα της αμφιβολίας»**, εφόσον ο ασθενής ταλαιπωρείται μόνιμα από συνεχείς αμφιβολίες του τύπου *«μήπως αν κάνω αυτό θα συμβεί το άλλο κ.λ.π...»* οι οποίες εντείνουν την αναποφασιστικότητά του. Η νεύρωση αυτή ονομάζεται επίσης **«αρρώστια της σχολαστικότητας»**.

Κατά τον Freud (1894) αιτιολογικά η νεύρωση αυτή έχει να κάνει με μια παιδική ψυχική σύγκρουση. Πιο συγκεκριμένα με μια ενδοψυχική σύγκρουση σεξουαλικής προέλευσης. Βρισκόμαστε εδώ στα πλαίσια της **θεωρίας της αποπλάνησης** (Freud) που συνδέει τη νεύρωση με ένα **παιδικό σεξουαλικό τραύμα**: συμβάν μιας ενεργητικής ευχαρίστησης που βιώθηκε από το αγόρι ως αμάρτημα.

Το 1907 ο Freud εγκαταλείπει τη θεωρία της αποπλάνησης εγκαταλείποντας μαζί και τη διπολικότητα (υστερία στις γυναίκες, ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση στους άνδρες). Σύμφωνα με τη μεθύτερη θεωρία του της σεξουαλικότητας η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση αφορά εξίσου άνδρες και γυναίκες.

Επομένως, η προέλευση της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης αφορά στην σεξουαλική ζωή του παιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (προεφηβική ζωή): έχει επισυμβεί ένα πρώιμο σεξουαλικό γεγονός το οποίο ευχαρίστησε το παιδί. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση αφορά στις συνέπειες αυτού του συμβάντος το οποίο, επειδή έλαβε χώρα με ευχαρίστηση, μετατρέπεται στη συνέχεια σε αυτομομφή (ενοχές). Κατά τον Freud οι ψυχαναγκαστικές έμμονες ιδέες δεν είναι τίποτα άλλο παρά αυτή ακριβώς η αυτομομφή του ψυχαναγκαστικού (είναι αξιόμεμπτος).

Καθώς μέσα από την ανάλυση ιδεοληψίες και ψυχαναγκασμοί «απομεταμφιέζονται» γίνεται κατανοητό ότι επρόκειτο για αυτομομφές καμουφλαρισμένες (“travesties”), αυτομομφές εξαιτίας σεξουαλικών πράξεων που έλαβαν χώρα κατά την παιδική ηλικία. Ο Φρόιντ αποδίδει στο θρησκευτικό τελετουργικό μια εναργή μορφή ανάλογη της ενοχικής συνείδησης του ψυχαναγκαστικού ο οποίος μέσω των τυραννικών επαναλήψεων απωθεί τη βασανιστική ανάμνηση του γεγονότος.

Προκύπτει έτσι μια καχυποψία και επιφυλακτικότητα για τον ίδιο του τον εαυτό από μεριάς του υποκειμένου κάτω από το βάρος των σκέψεων (κάμψη εξάντληση). Τύψεις και αυτομομφή **απωθούνται** (το σεξουαλικό συμβάν πρέπει να ξεχαστεί) και αντικαθίστώνται με μια σειρά από ιδεοψυχαναγκαστικές συγκινησιακές καταστάσεις:

-Ντροπή : Ως εάν το περιβάλλον θα μπορούσε κάτι να μάθει ή να καταλάβει.

-Υποχονδριακού τύπου αγωνία: Φόβος μήπως η αυτομομφή έχει σωματικό αντίκτυπο επάνω του.

-Κοινωνική αγωνία: Φόβος μήπως η κακή του πράξη επισύρει μια τιμωρία-ποινή από τον κοινωνικό περίγυρο.

-θρησκευτική αγωνία: Φόβος θείας κρίσης και τιμωρίας.

Συγχρόνως διακατέχεται από τον φόβο μην τυχόν και προδώσει πάρα τη θέληση του το μυστικό της «διαπραχθείσας πράξης» στο περιβάλλον, καθώς και αγωνία και έλλειψη εμπιστοσύνης στις ηθικές του δυνάμεις μην τυχόν δεν τον προστατεύσουν από το να διαπράξει παρόμοιες πράξεις. Υπό αυτήν την έννοια θα λέγαμε πως τελικά η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση ξεκινά και οργανώνεται καθώς το Εγώ φοβάται την τιμωρία του Υπερεγώ , ενός Υπερεγώ το οποίο ενεργεί στο Εγώ (κατά του Εγώ) με τον τρόπο ενός άκαμπτου και αυστηρού δικαστή. Είναι δηλαδή σαν το υποκείμενο να τιμωρεί τον εαυτό του χωρίς όμως να υπάρχει επί του πραγματικού ένα εξωτερικό αντικείμενο για να παίζει το ρόλο του δικαστή /κριτή. Το Εγώ είναι υποχρεωμένο τότε να αντισταθεί στις καταστροφικές ενορμήσεις του Εκείνου αναπτύσσοντας **εξ’ αντιδράσεως σχηματισμούς** (ή μετατροπές στο αντίθετο) π.χ σχολαστικότητες, υπερβολική ανάγκη καθαριότητας, τύψεις, επαναλαμβανόμενες πράξεις...Για παράδειγμα η υπερβολική ανάγκη καθαριότητας μιας νοικοκυράς, μια αμυντικής μορφής μετατροπή στο αντίθετο, θα μπορούσε να συνδέεται με τις εσωτερικές «βρώμικες» επιθυμίες της. Τα ιδεοψυχαναγκαστικά συμπτώματα αφορούν σε απόπειρες παντοδύναμου έλεγχου των εσωτερικών αντικειμένων (ενορμήσεων). Έτσι γενικότερα ο ψυχαναγκαστικός άρρωστος επιδεικνύει μια υπερβάλλουσα ηθική,

υποστηρίζοντας σθεναρά την αγάπη του για το αντικείμενο, αμυνόμενος με αυτόν τον τρόπο στην εχθρότητα που νιώθει εναντίον του (αντίθεση αγάπης – μίσους). Είναι πρωτίστως η αμφιθυμία η οποία χαρακτηρίζει την ιδεοψυχαναγκαστική λειτουργία.

Αυτός που υποφέρει από ψυχαναγκασμούς και απαγορεύσεις συμπεριφέρεται υπό την επίρεια και επιρροή μιας **ενοχικής συνείδησης**, δηλαδή ενός ενοχικού συναισθήματος συνδεδεμένου με πρώιμες ψυχικές διαδικασίες. Το έσωθεν ενορμητικό υλικό τοποθετεί τον ψυχαναγκαστικό σε κατάσταση «πειρασμού» η οποία συνοδεύεται από άγχος και περίφοβη προσδοκία (φοβάται τις κυρώσεις). Το **τελετουργικό** (βαριά μέτρα εξιλασμού, μέτρημα αριθμών, δεισιδαιμονικές προφυλάξεις και περιορισμοί, συλλογή χαρτιών, αλκοολισμός) αφορά σε **αμυντικές** διαδικασίες (ασφάλεια). Πρόκειται για μέτρα προφύλαξης (όπως οι θρησκευτικές πρακτικές), άλλως ειπείν για εγγύηση κατά της δυστυχίας από τη θεία τιμωρία.

Ο Freud (1909) παρατήρησε ότι ιδεοληπτικά άτομα, στην ψυχαναγκαστική τους ανάγκη να κρατήσουν τον εαυτόν τους σε αβεβαιότητα και αμφιβολία, επιδεικνύουν έντονη αντιπάθεια για τα **ρολόγια** και χρησιμοποιούν κάθε είδους επινοήσεις για να καταστήσουν αβλαβή τα όργανα αυτά που απομακρύνουν την αμφιβολία. Κατά τον Χαρτοκόλλη (2006) τα ψυχαναγκαστικά άτομα τρέμουν την ιδέα του **χρόνου** την οποία εξομοιώνουν με την ιδέα του θανάτου του δικού τους και αγαπημένων τους προσώπων καθώς εύχονται το θάνατό τους και νοιώθουν ένοχα γι αυτό. Ψυχαναγκαστικές σκέψεις και τελετουργικές πράξεις έχουν τον αμυντικό σκοπό να καταστείλουν την επίγνωση του περάσματος του χρόνου και την ελλοχέουσα εικόνα του θανάτου. Κατά τον Stekel (1927) οι ψυχαναγκαστικοί ασθενείς δε θέλουν να παραδεχτούν το χρόνο. Ο χρόνος μένει ακίνητος, δεν θέλουν να αισθάνονται το πέρασμα του χρόνου. Η ημέρα είναι τρομερά πλούσια σε λεπτομέρειες από ψυχαναγκαστικές ιδέες και πράξεις, σε αμφιβολίες και φαντασίες έτσι ώστε να έρχεται και να περνά τόσο γρήγορα όσο το κούνημα ενός μαγικού ραβδιού. Συχνές είναι οι μυθομανείς ιδέες αθανασίας και αγιότητας. Με το να αργούν στα rendez-vous τους ή να μην κρατούν τις προθεσμίες που τους δίνονται προστατεύουν τον εαυτόν τους από την ιδέα του αγγογόνου χρόνου και του ισοδυνάμου της, του θανάτου. Μια ψυχαναγκαστική αντιμετώπιση του χρόνου μπορεί να χρησιμεύει ως άμυνα απέναντι στην ανάδυση κατακλυστικών ενστικτωδών ενορμήσεων και στον κίνδυνο αποσύνθεσης του Εγώ. Ο Χαρτοκόλλη σημειώνει ότι ο φόβος μήπως χαθεί η αίσθηση του χρόνου αντιπροσωπεύει συμβολικά το φόβο μήπως χαθεί ο κόσμος των αντικειμένων ή του εαυτού ως διακριτή οντότητα, το φόβο μήπως επανέλθει το **παρελθόν** της **πρώτης παιδικής ηλικίας** και μαζί μ' αυτό μια κατάσταση απουσίας αμυνών απέναντι στις ενστικτώδεις ενορμήσεις. Γενικότερα οι ψυχαναγκαστικοί ασχολούνται με το χρόνο και τον χρησιμοποιούν σαφώς ως μέσο ελέγχου των άλλων (π.χ. των παιδιών τους ή των συντρόφων τους κ.λ.π.). Ο Abraham (1923) επεσήμανε σχετικά με τους ψυχαναγκαστικούς ασθενείς που παρουσιάζουν έντονα **προωκτικά** γνωρίσματα ότι η ιδέα του χρόνου συνδέεται με το χρήμα. Κατά τον Fenichel (1945)

οι πρωκτικές προσωπικότητες είναι τόσο διαταραγμένες στη στάση τους απέναντι στο χρόνο όσο είναι και στη στάση τους απέναντι στο χρήμα. Σε σχέση με το χρόνο, επίσης, μπορεί να είναι φιλάργυροι ή σπάταλοι ή και τα δύο εναλλάξ. Μπορεί να είναι συνεπείς ή ασυνεπείς. Μερικές φορές μπορεί να είναι ακριβείς ακόμα και σε κλάσματα δευτερολέπτου και άλλες φορές εντελώς αναξιόπιστοι. Κατά τον Jones (1918) οι ψυχαναγκαστικοί εξισώνουν το χρόνο με τα κόπρανα (η έννοια του χρόνου είναι ένα ασυνείδητο ισοδύναμο **εκκρινόμενου** προϊόντος) και ότι η ενασχόλησή τους με το χρόνο, την ακρίβεια και την παραγωγικότητα ως τις χρονικές προθεσμίες υποκινείται από έναν πρωκτικό ερωτισμό. Δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία όταν ο χρόνος τους καταναλώνεται χωρίς τη θέλησή τους και επιμένουν με κάθε τρόπο να είναι κύριοι του χρόνου τους. Ο Hamick (όπως αναφέρει ο Schilder, 1942) υποστήριξε ότι ο χρόνος στο ασυνείδητο αντιπροσωπεύει τον ενδοβληθέντα επίφοβο και μισητό πατέρα ο οποίος ταυτίζεται με κοπρώδη ύλη. Παρομοίως ο Meerloo (1948) ισχυρίστηκε ότι οι πρωκτικές προσωπικότητες εξομοιώνουν το χρόνο γενικότερα με τις απαιτήσεις και ειδικότερα με αυτές του πατέρα, με τις απαιτήσεις οποιασδήποτε εξουσίας γενικά. Το να μην είναι στην ώρα τους εκφράζει, κατά συνέπεια, επιθετικότητα προς τον πατέρα και το να «σκοτώνεις την ώρα σου» αποκτά τη συμβολική σημασία του να σκοτώνεις αυτό που βιώνεται ως η τυραννική δύναμη της εξουσίας. Μια ψυχαναγκαστική ασθενής με έντονη στάση προς τον πατέρα έλεγε: «Ο χρόνος είναι ένας αμείληκτος αφέντης, ο χρόνος είναι ανιαρός, το μόνο πράγμα που μπορείς να κάνεις είναι να σκοτώνεις το χρόνο με τον αυνανισμό» (Meerloo, στον Χαρτοκόλλη 2006). Με την ακρίβεια που τους διακρίνει, οι ψυχαναγκαστικοί άνθρωποι καταλήγουν να γίνονται δούλοι του χρόνου, οργανώνοντας τις σωματικές τους λειτουργίες –φαγητό, αφόδευση, συνουσία, ύπνο-περισσότερο σε σχέση με το χρόνο παρά με τις ενστικτώδεις ανάγκες τους. Αυτοί οι άνθρωποι καταλήγουν να αισθάνονται ένοχοι για πηγαίες ενορμήσεις και ενέργειες. Είναι συνεχώς ενήμεροι για την ύπαρξη του χρόνου τον οποίον προσπαθούν να προγραμματίσουν σχολαστικά σαν άμυνα απέναντι στο φόβο μήπως οι επιθετικές επιθυμίες προς τον πατέρα τον οποίο συμβολίζει ο χρόνος, γίνουν επικίνδυνες, τον σκοτώσουν ή προκαλέσουν την εκδίκησή του. Ο Lewin (1950) παρομοίως υπέθεσε ότι οι νευρωτικοί αλλά και οι φυσιολογικοί άνθρωποι καταλήγουν να ταυτίζουν το χρόνο με τον πατέρα, καθώς ο χρόνος καθίσταται μια μεταφορά για τον πατέρα και την αρχή της πραγματικότητας, την ενήλικη προσδοκία να αποποιηθούν τις παιδικές απολαύσεις χάριν της προσαρμογής στην πραγματικότητα. Και στο βαθμό που η μητέρα αντιπροσωπεύει την αρχή της ευχαρίστησης και την αχρονικότητα, ο χρόνος ως πατέρας είναι ο εισβολέας στην άχρονη σχέση με τη μητέρα. (Χαρτοκόλλης 2006). Ο Meerloo (1948) υποστηρίζει ότι αν δεν προσκολληθεί ο ασθενής στο χρόνο και το ρολόι, ο απωθημένος φόβος και η επιθετικότητα απελευθερώνονται. Είναι αλήθεια ότι καθώς κολλάει στο ρολόι ο ασθενής παλεύει ενάντια στην ελεύθερη δημιουργία γιατί όταν βρίσκεται σε πλήρη δημιουργία δεν έχει επίγνωση του χρόνου. Σύμφωνα με τον Hamick όπως αναφέρεται από τον Meerloo (1948), για ορισμένους νευρωτικούς η αργοπορία προκαλεί αυτοερωτική ένταση. Συγγραφείς και καλλιτέχνες έχουν συνήθως την τάση να καθυστερούν τις δημιουργικές τους δραστηριότητες, έχοντας απόλυτη επίγνωση του περάσματος του χρόνου, τον οποίον βιώνουν με απολαυστική ένταση και μια αίσθηση παντοδυναμίας. Σε πιο καλοήθειες περιπτώσεις, η εμμονή με το χρόνο ενδέχεται να αντιπροσωπεύει τη χαμένη καλή μητέρα της παιδικής ηλικίας π.χ. η περίπτωση ενός ψυχαναγκαστικού ασθενούς που παραπονιόταν ότι ο χρόνος ήταν περιορισμένος, ότι δε μπορούσε ποτέ να τελειώσει τίποτα, πως δεν είχε ποτέ αρκετό

χρόνο, πράγμα που του έφερνε στο νου πόσο διαφορετικά ήταν τα πράγματα στην παιδική ηλικία, ότι τότε μπορούσε να ολοκληρώσει ένα παιχνίδι και να πάει σπίτι όπου η μητέρα τον περίμενε για να του προσφέρει φαγητό και στοργική φροντίδα: ο χρόνος τότε ήταν απεριόριστος. Στην περίπτωση ενός οριακού ασθενούς (Obendorf 1941) με «καταναγκαστική» εκδραμάτιση και «τυφλά» ξεσπάσματα «συγκεχυμένης οργής» η προσκόλληση στην έννοια του χρόνου είχε να κάνει με την υποταγή κατά την παιδική του ηλικία στις επιδιώξεις της μητέρας του. Ο χρόνος, όπως η μητέρα του κάποτε, είχε γίνει ένας αυταρχικός αφέντης που καταδυνάστευε τη ζωή του.

Ο Χαρτοκόλλης γράφει ότι ο χρόνος είναι ένα σύμβολο της ζωής. Όσοι πλήττουν είναι γιατί **κλέβουν** χρόνο από αυτόν που θα έδιναν στους άλλους: το να παραχωρείς χρόνο σε κάποιον σημαίνει ότι αγαπάς. Το να προσφέρεις τον ίδιο σου το χρόνο και την προσοχή σου σημαίνει ότι δίνεις. Άνθρωποι που «ποτέ δεν έχουν χρόνο» και κρύβονται πίσω από τα καθήκοντά τους, δεν αγαπούν.

Υπάρχουν ομοιότητες (αναλογίες) μεταξύ των ψυχαναγκαστικών πράξεων και των θρησκευτικών πρακτικών. Η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση είναι το παθολογικό προσόμοιο το αντίστοιχο της θρησκευτικής διαδικασίας. Η νεύρωση είναι η ατομική θρησκευτικότητα μας ενώ η θρησκεία είναι η οικουμενική ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση (Freud). Είναι σχεδόν αδύνατο σε μια οργανωμένη ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση να μην απαντώνται θρησκευτικά χαρακτηριστικά.

Ονομάζουμε **αντιεπενδύσεις** τις «αντιθετικές» αμυντικές κινήσεις του Εγώ (πρωτίστως το ασυνείδητο μέρος του), το οποίο έχει επωμιστεί την ψυχική άμυνα του οργανισμού μας. Είναι κινήσεις που αποσκοπούν στο να ενισχύσουν την απώθηση. Είναι αλήθεια, ότι η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση χαρακτηρίζεται από σχετική αποτυχία της απώθησης. Φερ'ειπείν, αν η εχθρότητα (οιδιπόδεια αντιζηλία) προς τον πατέρα μου κοντεύει να γίνει συνειδητή επειδή η απώθηση δεν κρατά καλά και δεν είναι επαρκής, τότε το Εγώ θα ζητήσει τη βοήθεια μιας άλλης διεργασίας (αντιεπένδυση) για να μπορέσει να κρατηθεί καλά το απωθημένο, η εχθρότητα (η ενόρμηση). Μπορεί τότε να γίνομαι υπερβολικά ανήσυχος π.χ για την υγεία του πατέρα μου μέχρι σημείου που να βασανίζομαι από ψυχαναγκαστικό και εναγώνιο ιδεασμό. Η αντιεπένδυση εδώ αφορά στην μετατροπή των ευχών θανάτου σε ανησυχία για την υγεία και τη ζωή του. Εν κατακλείδι η αντιεπένδυση έχει να κάνει με τη μετατροπή στο αντίθετο, με τη μορφή ενός ψυχαναγκαστικού συμπτώματος. Αντιεπένδυση είναι και η μετατροπή του μίσους σε αγάπη (στροφή στο αντίθετο). Το κλασικό παράδειγμα εδώ θα ήταν η υπερβολική φροντίδα- υπό τη μορφήν υπερπροστασίας- της μαμάς προς το παιδί της. Γενικότερα οι **εξ' αντιδράσεως σχηματισμοί** επιτρέπουν την εντατική απώθηση των επιθυμιών οι οποίες εκπορεύονται από τα πρωτογενή στάδια της λιβιδινικής εξέλιξης (η επιστροφή του απωθημένου είναι επίπονη, ο ψυχαναγκαστικός απειλείται από τον έσωθεν κίνδυνο). Σημειώνουμε ότι η **αντιεπένδυση** ενισχύει την απώθηση, όμως δεν αφορά μόνο σε κινήσεις μετατροπής στο αντίθετο.

Κλινικό παράδειγμα Γυναίκα που βλέπω σε θεραπεία με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Υποφέρει από έναν μυϊκό σπασμό στη μέση που συμπίπτει να την πονά μετά τον χωρισμό της από μια σύντομη «θυελλώδη» (διεγερτική) σχέση. Ο ιδεασμός της σχετικά με τη μέση της παίρνει διαστάσεις έμμονης υποχονδριακής φύσης. Η θεραπεία (ανάλυση του υλικού) φέρνει στην επιφάνεια την **αντιεπένδυση**: επενδύοντας στο σωματικό σύμπτωμα δεν χρειάζεται να μιλά για την οδύνη της σχέσης την οποία δεν έχει πια, δεν μπαίνει στον πόνο της αντικειμενοτρόπου σχέσης. Αυτό συντείνει στο «κράτημα» της **απόθησης** της ενοχλητικής αναπαράστασης της σχέσης (ο σύντροφος που είχε συνδέλωνε τον οιδιπόδειο πατέρα, με αποτέλεσμα την έκλυση άγχους). Εδώ, η αντιεπένδυση είναι ο **υποχονδριακός ιδεασμός** για το σωματικό σύμπτωμα αντί του πόνου για την αντικειμενοτρόπο σχέση. Η ασθενής επενδύει στο σωματικό σύμπτωμα αντί να επενδύσει στον ψυχικό πόνο της σχέσης (ξεχνά). Έτσι απωθεί τον φλέγοντα πόνο της σχέσης («εδώ έχω σοβαρά προβλήματα υγείας, με αυτό θα ασχοληθώ;»). Οι κινήσεις αντιεπένδυσης υποκαθιστούν το αντικείμενο (στο παράδειγμα μας η «μέση» του ασθενούς επενδύεται αντί του λιβιδινικού αντικειμένου και ως εκ τούτου υποκαθιστά την αγάπη, τον φόβο ή το μίσος για αυτό). Μέσω αυτών των κινήσεων συντηρείται μια αντικειμενοτρόπος απόσταση.

Κατά την κίνηση της αντιεπένδυσης έχει προηγηθεί η απόθεση, το ενορμητικό υλικό (ενοχλητικές αναπαραστάσεις) έχει υποστεί την απόθεση, και όταν πάει να επιστρέψει ατόφιο τότε έρχεται η αντιεπένδυση και **μεταμφιέζει** το απωθημένο π.χ η παρόρμηση μιας βωμολοχίας γίνεται καλλιέπεια, οπότε ενισχύεται την απόθεση. Η **απόθεση** έχει ως σκοπό να απομακρύνει από το συνειδητό. Όταν δεν τα καταφέρνει τότε έρχεται η μεταμφίεση (π.χ εξ αντιδράσεως σχηματισμός reaction formation) και «μακιγιάρει». Επομένως η αντιεπένδυση είναι ένα «τσιμεντάρισμα», ένα «φράγμα» για να μη φανεί η ενόρμηση. Οι ισχυρές αντιεπενδύσεις θα μας δώσουν μια «τέλεια» απόθεση. Όμως την ίδια στιγμή δεν αφήνουν περιθώρια και χώρο για να επιστραφεί το απωθημένο, είναι υπερβολικά άκαμπτες δεν επιτρέπουν εκβλαστήσεις, παράγωγα του δυναμικού ασυνείδητου, δεν διευκολύνουν την εργασία του ονείρου, τη διαδικασία των ελεύθερων συνειρμών, τη λανθάνουσα γλώσσα (lapsi), τις παραπραξίες κ.λ.π., δεν είμαστε χαλαροί, δεν «ανασαινει το πράγμα» (πώς θα γίνει η ανάλυση αν δεν αναδύεται υλικό με νόημα;). Τω όντι, όταν οι αντιεπενδύσεις είναι πολύ έντονες, τότε και το κόστος για τον ψυχισμό είναι μεγάλο. Αυτές στην ουσία είναι οι ψυχαναγκασμοί και ιδεοληψίες που ταλαιπωρούν και βασανίζουν το άτομο. Σε αυτές τις οργανώσεις η απόθεση έχει αποτύχει (δεν «κρατάει») και υπάρχει κίνδυνος επιστροφής στο συνειδητό ατόφιου ενορμητικού υλικού άνευ συμβολικού χαρακτήρα. Τότε ο ψυχισμός **παλινδρομεί** και χρησιμοποιεί αντιεπενδύσεις π.χ ιδεοληψίες ως «αντίβαρο» στην έσωθεν απειλητική ενόρμηση.

Κλινικό παράδειγμα. Νεαρά ασθενής σε ψυχοθεραπεία με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Σκέφτεται και ονειρεύεται το «κακό» εις βάρος του μικρού της αδελφού. Δείχνει να απειλείται από την ανάδυση φιλομόφυλων επιθυμιών, ονειρεύεται ότι κάνει έρωτα με τη μαμά της. Ταλαιπωρείται με το να μετράει παντού ψυχαναγκαστικά και να αποστηθίζει αριθμούς κυκλοφορίας αυτοκινήτων. Πλένει συνεχώς τα χέρια της, κλείνει διαρκώς προσεκτικά όλες τις πόρτες. Οι ιδεοληψίες της και οι

ψυχαναγκασμοί την «αποπροσανατολίζουν» από το απειλητικό άγχος των έσωθεν ενορμήσεων (επιθετικές και ομοφυλόφιλες σεξουαλικές).

Τα συναισθήματα εκσεσημασμένης ντροπής, σχολαστικότητας, καχυποψίας εαυτού κ.λ.π. αποτελούν ένα πρωτογενές αμυντικό σύστημα στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση. Η επιτυχία αυτών των αμυνών εξασφαλίζει μια περίοδο προφανούς υγείας στον ασθενή. Αντίθετα η φθορά τους συμπίπτει με την «επώαση» της αρρώστιας και τότε δύο είναι οι αμυντικοί μηχανισμοί οι οποίοι «εντείνονται»: η **αναδρομική ακύρωση** και η **μόνωση** (undoing και isolation αντίστοιχα).

Α) Αναδρομική Ακύρωση ή Αναίρεση. Αμυντικός μηχανισμός του Εγώ, «μαγικής» ποιότητας (μαγικές πρακτικές, θρησκευτικά τελετουργικά) μέσω του οποίου ο ψυχαναγκαστικός ακυρώνει μια σκέψη ή πράξη του η οποία έχει ήδη λάβει χώρα. Πρόκειται για την απόπειρα του να «σβήσει» φυσώντας πάνω του όχι μόνο τις συνέπειες του συμβάντος αλλά και το συμβάν αυτό καθεαυτό («μαγεία»). Ο Fenichel αναφέρει ένα χαρακτηριστικό **παράδειγμα**: ένας άνδρας αυτομέμφεται επειδή ξόδεψε χρήματα αγοράζοντας μια εφημερίδα. Επιθυμεί να ακυρώσει αυτήν τη σπατάλη σκεπτόμενος να ζητήσει να του επιστραφούν τα χρήματα. Μη τολμώντας να το κάνει σκέπτεται ότι θα τον ανακούφιζε να αγοράσει μια άλλη εφημερίδα. Επειδή όμως το περίπτερο ήταν κλειστό πέταξε κάτω ένα νόμισμα (να το μαγικό!) ίδιας αξίας με το κόστος της εφημερίδας. Ο μηχανισμός αυτός λοιπόν αποτελείται από δύο χρόνους. Ο δεύτερος χρόνος σκοπεύει στο σβήσιμο του πρώτου. Σαν να είναι ένα είδος «μαγείας» που αποσκοπεί στο να σβήσει, να ακυρώσει το πρώτο συμβάν ή την πρώτη σκέψη, στο προηγούμενο παράδειγμα μας την αγορά της εφημερίδας. Έτσι προστατεύεται το Εγώ από τις μη αποδεκτές αναπαραστάσεις (πρόστυχες, επιθετικές κ.λ.π). Ο μηχανισμός αυτός είναι συγγενής με διάφορα «προληπτικά» μέτρα του ψυχαναγκαστικού που χρησιμεύουν στο να εμποδίσουν την πράξη. Ο μηχανισμός αυτός είναι συγγενής με διάφορα «προληπτικά» μέτρα του ψυχαναγκαστικού που χρησιμεύουν στο να εμποδίσουν την πράξη.

Κλινικό παράδειγμα. Μεσήλικας σε θεραπεία. Συνήθιζε ν' ανοίγει το γκάζι και μετά πάλι να το κλείνει. Πρόκειται εδώ για κίνηση «μαγική» σε δύο χρόνους: η δεύτερη είναι αναστροφή της πρώτης. Αφορά σε έναν **εξαγνισμό, εξιλασμό**, ο οποίος αποσκοπεί στην ακύρωση προηγούμενων πράξεων. Από μόνη της η ιδέα του εξιλασμού είναι η έκφραση μιας **μαγικής** δύναμης ώστε ν' ακυρωθεί ό,τι έχει ήδη λάβει χώρα (απαγορευμένη επιθυμία /πράξη). Σε αυτούς τους ψυχαναγκασμούς συμπεριλαμβάνονται και οι ψυχαναγκασμοί της **συμμετρικής επανάληψης** κάποιων πράξεων (μαγεία της συμμετρίας): π.χ. ό,τι άγγιξε ο ψυχαναγκαστικός από την αριστερή μεριά, θα πρέπει να το αγγίξει και από τη δεξιά. Ο μηχανισμός της **αναδρομικής ακύρωσης** στις πιο παθολογικές του μορφές στοχεύει στην πραγματικότητα της πράξης καθεαυτής (ακύρωση της πράξης) ως εάν ο χρόνος να είναι αναστρέψιμος (παντοδυναμία του ψυχαναγκαστικού). Ωστόσο, η απόπειρα ακύρωσης των ιχνών μιας ιστορίας ή μιας σύγκρουσης σημαίνει απειλή ακύρωσης του ίδιου του ατόμου. Αυτό παραπέμπει στην ανάγκη ακύρωσης των εντάσεων (ενόρμηση του θανάτου κατά Freud).

Το Εγώ των ιδεοψυχαναγκαστικών **διχοτομείται** (σχάση) : από τη μια είναι λογικό , από την άλλη, ταυτόχρονα, μαγικό. Συχνά οι ψυχαναγκαστικοί εξελίσσονται διανοητικά σε υψηλό βαθμό. Εντούτοις αυτή η υψηλή ευφυΐα περιέχει αρχαϊκά χαρακτηριστικά και είναι γεμάτη από μαγεία και δεισιδαιμονία. Είναι η δεισιδαιμονία του ιδεοψυχαναγκαστικού η οποία έκανε τον Freud να δείξει τις ομοιότητες στην ψυχική ζωή των πρωτόγονων και των νευρωτικών στον οποίο βρίσκει έδαφος η **παιδική παντοδυναμία** (εκσεσημασμένος ναρκισσισμός).

Μιλώντας για τον ναρκισσισμό του νευρωτικού εννοούμε κάτι διαφορετικό από την παθολογική ναρκισσιστική οργάνωση των διαταραχών προσωπικότητας.

Η συμπτωματολογία των ιδεοψυχαναγκαστικών είναι γεμάτη από μαγικές δεισιδαιμονίες όπως χρησμοί, θυσίες. Οι ασθενείς αυτοί συμβουλευονται «ιέρειες» (μέντιουμ, μελλοντολόγους κ.λ.π.) βάζουν «στοιχήματα» με τον Θεό, φοβούνται τις κουβέντες και την αρνητική επίδραση εις βάρος τους (κατάρες, γλωσσοφαγιά, «μάτι», μάγια...). Συμπεριφέρονται σα να πιστεύουν σε φαντάσματα και δαίμονες μολονότι είναι ταυτόχρονα έξυπνοι άνθρωποι. Ζητώντας συμβουλές από «μάγους» είναι σαν να αιτούνται την άδεια (από τον Θεό) ή τη συγχώρεση για κάτι μάλλον απαγορευμένο ή σα να ρίχνουν την ευθύνη στον Θεό για πράξεις τους οι ποίες τους γεμίζουν τύψεις. Είναι αξιοσημείωτο ότι, σε ορισμένες παραδοσιακές κοινωνίες όπου παρατηρούνται συλλογικά τελετουργικά απέναντι σε ό,τι δεν εναπόκειται στον ανθρώπινο έλεγχο (π.χ εξευμενισμός του «κακού πνεύματος» των καιρικών συνθηκών) , ελαχιστοποιούνται στο ατομικό επίπεδο οι ιδεοψυχαναγκαστικές οργανώσεις , εφόσον το άτομο δεν χρειάζεται ένα modus αμυντικό κατά του άγχους γιατί αυτό του προσφέρεται μέσα από τη συλλογικότητα της κοινότητας (ήθη, έθιμα, αποτρεπτικές τελετές...).

Όταν το μικρό παιδί, υπό την επήρεια της αρχής της πραγματικότητας, οφείλει να εγκαταλείψει την πίστη στην παντοδυναμία του, τότε πιστεύει ότι οι ενήλικες γύρω του, οι «μεγάλοι», είναι παντοδύναμοι (προβολή της μεγαλομανίας του). Όταν μεγαλώσει, την παντοδυναμία του την οποία είχε προβάλει στους ενήλικες, τη **μεταθέτει** στον Θεό και είναι ακριβώς αυτή η παντοδύναμη φιγούρα η οποία γίνεται το επίκεντρο των αμφιθυμικών συναισθημάτων του ιδεοψυχαναγκαστικού : θέλει να σκοτώσει τον «πατέρα».

Γίνονται έτσι κατανοητές οι έμμονες συγκρούσεις στους θρησκευτικά ευλαβείς ανθρώπους (ψυχαναγκαστικοί) ανάμεσα στην πίστη και σε παρορμήσεις βλασφημίας.

Κλινικό Παράδειγμα: Νεαρή γυναίκα σε θεραπεία με οργανωμένη ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση . Βασανίζεται από τον βλάσφημο ιδεασμό των θείων κάθε φορά που πάει να προσκυνήσει εικόνες στην εκκλησία (έμμονες ιδέες ύβρεων και ασέλγειας επί των θείων ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της απόθησης αυτών των παρορμήσεων).

Β) Μόνωση. Αμυντικός μηχανισμός του Εγώ μέσω του οποίου το βίωμα, η εμπειρία απεκδύεται του συναισθηματικού φορτίου. Λέμε ότι το συναίσθημα και η αναπαράσταση, το νόημα και η σημασία του βιώματος, έχουν μονωθεί: π.χ έχει πεθάνει η μητέρα μου και εγώ γελώ. Πρόκειται για μια κατάσταση στην οποία αλλού είναι η αναπαράσταση και αλλού το συναίσθημα. Η **μόνωση** λειτουργεί και σε όλους τους εξ' αντιδράσεως μηχανισμούς (μετατροπή στο αντίθετο). Το συγκινησιακό φορτίο (affect) απομονώνεται από το βίωμα και μετατίθεται, μετατοπίζεται κάπου αλλού. Ο μηχανισμός της **μόνωσης** έχει να κάνει με την απόρριψη της επιθυμίας. Η συγκίνηση (διέγερση) απομονώνεται από τη σεξουαλική αναπαράσταση (ενόρμηση) και δένεται, ενώνεται με μια άλλη αναπαράσταση συμβατή με το Εγώ. Πρόκειται για μια ασυνείδητη διαδικασία μέσω της οποίας το Εγώ αμύνεται στην ανυπόφορη σεξουαλική επιθυμία.

Κλινικό παράδειγμα. Γυναίκα νεαρή σε θεραπεία. Μετά το θάνατο του πατέρα της παρατηρεί, ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, να ανησυχεί εκσεσημασμένα για τα επαγγελματικά και τις σπουδές της. Προσπαθεί η ίδια να δει μήπως η ένταση για αυτά τα θέματα συνδέεται με τον θάνατο του πατέρα της. Το «φορτίο», η συγκίνηση του βιώματος (θάνατος), δηλαδή η ταραχή, ο πόνος, η θλίψη, η ανησυχία, απομονώθηκαν για λόγους αμυντικούς, για να μη πονέσει από το βίωμα, και μετατέθηκαν σε έναν άλλο τομέα της ζωής της : αυτό είναι χαρακτηριστικό στις ιδεοψυχαναγκαστικές νευρώσεις, στις οποίες πρωτογενώς η απόθεση ασκείται σε εγωδυστονικές αναπαραστάσεις σεξουαλικές, ενώ η συγκινησιακή διέγερση αυτών των αναπαραστάσεων παραμένει στον ψυχισμό για να μετατεθεί σε άλλες εγωσυντονικές αναπαραστάσεις.

Εν κατακλείδι, ο ρόλος της **μόνωσης** είναι να αποτελέσει μία εγγύηση έτσι ώστε να επιτευχθεί η ρήξη της συνέχειας και των συνδέσεων του νου έτσι ώστε κάποιες σκέψεις να μην αγγίζουν συνειρμικά άλλες ιδέες. Με αυτή την έννοια ο ιδεοψυχαναγκαστικός δυσκολεύεται να ακολουθήσει τον **βασικό κανόνα** της ψυχανάλυσης ο οποίος βασίζεται στην αλληλουχία των ελεύθερων συνειρμών. Πράγματι, ο βασικός κανόνας απαιτεί από το Εγώ να παραιτηθεί από την άμυνα της μόνωσης. Και το παράδοξο είναι πως ενώ η ανάλυση έχει μεγαλύτερη δυσκολία να λαμβάνει χώρα σε ψυχαναγκαστικούς ασθενείς, την ίδια στιγμή αυτή αποτελεί και τη θεραπευτική μέθοδο, την πλέον ενδεδειγμένη για αυτούς! Ο λόγος είναι πως ο χαρακτήρας αυτής της ασθένειας είναι ξεκάθαρα διανοητικός (ψυχικός).

Μέσω του μηχανισμού της μόνωσης απομονώνεται μια σκέψη ή μια συμπεριφορά έτσι ώστε να διαρρηγνύονται οι διασυνδέσεις τους με άλλες σκέψεις . Γίνεται ένα ρήγμα στη συνοχή της σκέψης και

μια διακοπή στο ρου της, αλλά και με το υπόλοιπο της ύπαρξης του ατόμου π.χ. άτομα που διαχωρίζουν ριζικά την ανάλυση από τη ζωή τους. Η συγκέντρωση μας σε κάτι είναι μια διαδικασία, θα λέγαμε υγιής, ανάλογη με αυτήν του μηχανισμού μόνωσης στο μέτρο που όταν συγκεντρωνόμαστε, τείνουμε να απομακρύνουμε ό,τι αντιφατικό ή ξένο προς τις επιδιώξεις μας. Ένας αναλύομενος, επαγγελματίας της ψυχικής υγείας, έλεγε: « στον αναλυτή μου δεν μιλώ ποτέ για τις περιπτώσεις (ασθενείς) που έχω σε θεραπεία»: πρόκειται για απομόνωση της επαγγελματικής ζωής από το υπόλοιπο της ζωής του. Εδώ γίνεται κατανοητό και το ταμπού (φόβος) πολλών ψυχαναγκαστικών στο να αγγίζουν κάποια πράγματα ή θέματα: ο ασθενής ανησυχεί ότι το άγγιγμα του αντικειμένου «ταμπού» θα τον υποχρεώσει να αντιμετωπίσει τη διχοτομημένη σε αυτόν (μη δεμένη) ψυχική επένδυση αγάπη – μίσος. Τη λέξη taboo δανείστηκε ο καπετάνιος J. Cook από το Πολυνησιακό λεξιλόγιο των νήσων Χαβάη. Κατά τον J. Cook το taboo εφαρμόζεται σε οτιδήποτε είναι απαγορευμένο να αγγίζεται.

Σκοπός της αναλυτικής διεργασίας είναι το «δέσιμο» της σωστής αναπαράστασης με το σωστό συναίσθημα, δηλαδή να έρθει η αναπαράσταση μαζί με το συναίσθημα, π.χ. να μη γελά, όταν αντιμετωπίζω το θάνατο της μητέρας μου και να μη κλαίω, όταν χάνω το κινητό μου (μετάθεση του συναισθήματος -το οποίο αφορά σε κάτι ενδοψυχικό και φλέγον -σε άλλον τόπο).

7.2. Ιδεοψυχαναγκαστική Νεύρωση και Ιουδαϊσμός – Χριστιανισμός.

Στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση προεξάρχει ένα Υπερεγώ εν είδει αυστηρού και άκαμπτου δικαστή. Εδώ το Εγώ υποχρεούται να αντισταθεί στις καταστροφικές ώσεις του Εκείνου οργανώνοντας, αμυντικά, **εξ αντιδράσεως σχηματισμούς** (σχολαστικότητα, υπερβολική καθαριότητα, τύψεις). Προκύπτει μια αληθινή «κόλαση» για τον ασθενή. Θα λέγαμε ότι η ψυχαναγκαστική νεύρωση είναι το κλασικό μοντέλο πάνω στο οποίο λειτουργεί ο ψυχισμός μας. Η νεύρωση αυτή συμπυκνώνει μία από τις πλέον συγκρουσιακές πρωτογενείς (παιδικές) αντικειμενοτρόπες σχέσεις : εκείνη που μας ενώνει με τον πατέρα (σκληρό και άκαμπτο υπερεγώ).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ η υστερία περιγράφηκε κλινικά και αιτιολογικά περίπου 2000 χρόνια Προ Χριστού από αιγυπτίους γιατρούς, αντίθετα δεν βρίσκουμε κανένα ίχνος περιγραφής της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης στα ιατρικά, φιλολογικά, θρησκευτικά κείμενα πριν την έλευση του ιουδαϊσμού και του χριστιανισμού. Αμφότερες οι θρησκείες είναι πατριαρχικές και μονοθεϊστικές στο μέτρο που βασίζονται στην πίστη σε ένα **θεό / πατέρα** και μία θρησκευτική ζωή σύμφωνη προς τα ιερά τους βιβλία, τον νόμο και τις παραδόσεις. Στον «πατροκεντρικό» κόσμο του ιουδαϊσμού και του

χριστιανισμού η απαγόρευση της αιμομιξίας (ταμπού) νομοθετείται από τον πατέρα. Έτσι προκύπτει η αμφιθυμία της αγάπης και του μίσους στη σχέση με αυτόν. Τω όντι, οι δύο θρησκείες βασίζονται στην αγάπη για τον πατέρα θεό και στην απώθηση των εχθρικών ιδεών και συναισθημάτων για αυτόν, (οργή εναντίον του επειδή εκείνος απαγορεύει την αιμομιξία. Το παραπάνω δίπολο συνιστά την συγκινησιακή κατάσταση της **αμφιθυμίας**. Γίνεται έτσι κατανοητή η απέχθεια του ψυχαναγκαστικού σε κάθε έκφραση εξουσίας, μολονότι φαινομενικά είναι οπαδός της τάξης. Ο Freud χαρακτηρίζει την ιστορία του Οιδίποδα σαν μια περίπτωση ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης: αγάπη και μίσος μαζί, ταυτόχρονα, για τον Πατέρα. Έτσι η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση φέρνει στο προσκήνιο την ουσία της οιδιπόδειας σχέσης. Από τη στιγμή της εμφάνισης των δύο θρησκειών αρχίζουν να πληθαίνουν τα κείμενα προς εξαγνισμό όσων πράξεων και ιδεών δεν συμμορφώνονται με την ανωτέρα βούληση. Έτσι η «κόλαση» του ιδεοψυχαναγκαστικού δεν είναι τίποτε άλλο παρά η παθολογική εκδοχή της θεμελιώδους πατριαρχικής νομοθεσίας του ιουδαιοχριστιανισμού, για τον οποίο ο Freud επισημαίνει τόσο τις αδυναμίες όσο και τις αρετές. Πράγματι, ο Freud συνδέει την πρόοδο της επιστήμης και της διάνοιας με την έλευση της πατριαρχικής δικαιοδοσίας. Στην δυτική κοινωνία του 20ου και 21ου αιώνα έχουν σημειωθεί πάσης φύσεως απόπειρες παρέκκλισης από την πατριαρχική εξουσία. Έτσι ο **φροϋδισμός** ως επιστήμη, προϊόν μιας πατριαρχικής θρησκείας και κοινωνίας, μπορεί να χρησιμεύει ως προμαχώνας ενάντια στις διάφορες απόπειρες κατάργησης και κατάλυσης της οικογένειας.

Σημειώνουμε ότι σε παλαιότερες εποχές υπήρχε σύγχυση στη διαφορική διάγνωση ιδεοψυχαναγκαστικών και μελαγχολικών.

7.3.Ο ιδεοψυχαναγκαστικός χαρακτήρας

Προεξάρχουν η αγάπη για ευταξία, ο ιδεασμός για οικονομία, η ισχυρογνωμοσύνη (πέισμα, «ξεροκεφαλιά»). Η επιρρέπεια στην ευταξία, αφορά πρωτίστως τη σωματική καθαριότητα, αλλά και τη σχολαστικότητα και τη διεκπεραίωση των (μικρο)καθηκόντων: ο ιδεοψυχαναγκαστικός έχει συνεχώς την ανάγκη να νιώθει άξιος εμπιστοσύνης. Ο οικονομικός χαρακτήρας και η ισχυρογνωμοσύνη του αφορούν τις προεξάρχουσες σταθερές του ιδεοψυχαναγκαστικού. Κατά τους Freud και Abraham αυτά τα τρία χαρακτηριστικά αφορούν σε μια ερωτογενή καθήλωση στην **πρωκτική** ζώνη και πιο συγκεκριμένα στην δεύτερη φάση του πρωκτικού σταδίου: εδώ το παιδί (περίπου 3 ετών) έχει κατακτήσει τον έλεγχο των σφιγκτήρων, έτσι μπορεί να χειρίζεται πρωκτικά το περιβάλλον του. Τα νήπια στην ακμή της **δεύτερης πρωκτικής φάσης** μπορεί να αρνούνται να αδειάζουν το έντερο τους και έτσι να εκδικούνται τη μαμά (ή όποιον την υποκαθιστά) η οποία προσπαθεί να οργανώσει τις αφοδευτικές του συνήθειες (σαδιστική ευχαρίστηση). Πρόκειται εδώ

για μία αντίδραση του παιδιού κατά της αρχής (της εξουσίας): « δεν θα τα αφήσω να μου φύγουν, θα τα ελέγξω» (συγκράτηση του αντικειμένου). Εδώ είναι που ερείδεται (καθήλωση) το πείσμα, η τσιγκουνιά, η ισχυρογνωμοσύνη του ψυχαναγκαστικού.

Στην ηλικία της εκμάθησης του ελέγχου των σφιγκτήρων η λιβιδώς του παιδιού προσανατολίζεται προς το πρωκτικό αντικείμενο, το οποίο το παιδί θέλει να κρατήσει ή αντίθετα να δώσει κατά βούληση του. Αυτή η διαλεκτική μπορεί να συνεχίσει και στην ενήλικη ζωή επενδύοντας σε καινούρια αντικείμενα (μετάθεση) όπως το χρήμα (χειρισμός του περιβάλλοντος : «σου δίνω δε σου δίνω», δηλαδή σε «παίζω», διαστροφικά, μέσω του χρήματος).

Ο ιδεοψυχαναγκαστικός θέλει να κρατήσει πάσει θυσία όλα τα αντικείμενα : κρατά και το ένα και το άλλο, και το τρίτο, όλα, ιδού η παντοδυναμία του. Ο ιδεοψυχαναγκαστικός ποτέ δεν αφήνει τελείως το αντικείμενο, δεν χάνει το αντικείμενο.

Στη δεύτερη πρωκτική φάση το παιδί κρατάει τα κόπρανα του υποσχόμενο έτσι να τα κάνει «δώρο» στη μαμά. Για να τα δώσει όμως, χρειάζεται να έχει το αίσθημα ενός τέλειου ελέγχου του αντικειμένου (κόπρανα). Συγκρατώντας τα κόπρανα ηδονίζεται καθώς τόσο ο βλεννογόνος του εντέρου όσο και η περιοχή του πρωκτού ερεθίζονται από το περιεχόμενο τους (εν είδει κοπρώδους φαλλού). Στο πρωκτικό ερωτογενές στάδιο η πρωτοκαθεδρία (ευχαρίστηση) βρίσκεται στην πρωκτική περιοχή. Στη δεύτερη πρωκτική φάση το παιδί κρατάει τα κόπρανα του υποσχόμενο έτσι να τα κάνει «δώρο» στη μαμά. Χρειάζεται όμως για αυτό, για να τα δώσει, να έχει το αίσθημα ενός τέλειου ελέγχου του αντικειμένου (κόπρανα). Έτσι στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του, το παιδί θα αναπτύξει τα χαρακτηριστικά της ντροπής, της αηδίας και της ηθικής τα οποία συνιστούν **εξ αντιδράσεως σχηματισμούς** κατά των διεγέρσεων του πρωκτικού σταδίου (αλλά και του στοματικού). Οι διεγέρσεις των προοιδιπόδειων σταδίων (στοματικό, πρωκτικό) οδηγούν σε μια σεξουαλική ικανοποίηση διαστροφική και ενοχική ως αμιγώς εγωιστική. Η εγκατάσταση της εκσεσημασμένης ηθικής στη ζωή του ψυχαναγκαστικού έχει αμυντικό χαρακτήρα και αποσκοπεί στο να βάλει το συνειδητό Εγώ του υποκειμένου σε απόσταση από την αρχική εχθρότητα, η οποία είναι ένδειξη καθήλωσης της λιβιδούς στην προοιδιπόδεια φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης και δη στην πρωκτική. **Εν κατακλείδι**, στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση έχουμε παλινδρόμηση της σεξουαλικής ζωής στο πρωκτικό στάδιο (πρωκτικός ερωτισμός/προοιδιπόδεια σεξουαλική οργάνωση). Αυτή η πρωκτικότητα είναι επίσης παρούσα στη δομή των θρησκευτικών πρακτικών. Συχνά οι ψυχαναγκαστικοί εξελίσσονται διανοητικά σε υψηλό βαθμό. Εντούτοις αυτή η υψηλή ευφυΐα περιέχει αρχαϊκά χαρακτηριστικά και είναι γεμάτη από μαγεία και δεισιδαιμονία.

Στον **πρωκτικό ερωτισμό** υπάρχει πρωτοκαθεδρία του **σαδισμού**. Προεξάρχει εδώ ένα συναίσθημα μίσους το οποίο συνδέεται άμεσα με την ενόρμηση κατίσχυσης. Το μίσος προηγείται της αγάπης κατά

την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη. Πρώτα μισούμε και αργότερα, κατά την οιδιπόδεια φάση, αγαπάμε. Η ενόρμηση για γνώση αποτελεί μετουσιωμένη, διανοητικοποιημένη εκβλάστηση της ενόρμησης κατίσχυσης (επιστροφή του απωθημένου).

Σημειώνουμε ότι η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση αντιστοιχεί στην ανδρική ενεργητικότητα. Με αυτήν την έννοια στις ψυχαναγκαστικές γυναίκες αναμένεται να εμφανιστεί η αρρενωπότητά τους.

8. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΥΡΩΣΗΣ – ΨΥΧΩΣΗΣ

Το ψυχωτικό σύμπτωμα έχει και αυτό, μαζί με το νευρωτικό, μια κοινή αιτιολογία: πρόκειται για τη μη ικανοποίηση μιας παιδικής επιθυμίας αέναα αδάμαστης. Είναι μια ματαίωση η οποία προέρχεται αρχικά από τον **εξωτερικό κόσμο** δηλαδή από την **αρχή της πραγματικότητας** της οποίας φορέας είναι ο πατρικός νόμος, η πατρική λειτουργία (στέρηση). Η έκβαση αυτής της ματαίωσης εξαρτάται από το αν το Εγώ διατηρεί την εξάρτηση του από την εξωτερική πραγματικότητα και «καταστέλλει» το Εκείνο (νεύρωση) ή αν διαπερνάται, «καπελώνεται» από το Εκείνο και φεύγει από την πραγματικότητα (ψύχωση).

Τω όντι, στην **ψύχωση** το Εγώ μπρος στην πίεση του Εκείνου τίθεται στην υπηρεσία του οπότε αποσύρεται, αποεπενδύει από την πραγματικότητα: στο ψυχωτικό σύμπτωμα το υποκείμενο αποσύρεται από την πραγματικότητα (εξωτερικός κόσμος), επενδύει στο Εγώ του (η αντικειμενοτρόπος λιβιδώς γίνεται ναρκισσιστική) και κάνει μια νέα πραγματικότητα (παραλήρημα)

Η ουσία της **νεύρωσης** είναι ότι, όταν το άτομο βρεθεί αντιμέτωπο με μια λιβιδινική στέρηση, δηλαδή κάτι από την πραγματικότητα το οποίο το ματαιώνει, το στερεί, τότε φεύγει από αυτήν την πραγματικότητα και προσπαθεί να βρει ικανοποίηση στη φαντασίωση. Για παράδειγμα όταν η μαμά φεύγει ως πραγματικό, αντιληπτικό ερέθισμα, την ψάχνω μέσα μου (στροφή επί εαυτού), την φαντάζομαι: πρόκειται για την αναπαράσταση του ελλείποντος αντικειμένου. Στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος θα έρθει αναπλήρωση μέσω της αναπαράστασης: η αναπαράσταση έχει να κάνει με την έλλειψη ενός αντιληπτικού ερεθίσματος, ενός εξωτερικού αντικειμένου: στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος (π.χ απουσία της μαμάς)

θα έρθει αναπλήρωση μέσω της αναπαράστασης (έχω την αναπαράσταση της μαμάς, η οποία έφυγε). **Εν κατακλείδι, η αναπαράσταση έρχεται στη θέση του ελλείποντος αντικειμένου.**

Το Εγώ του νευρωτικού χρησιμοποιεί-εκτός από την απόθεση- τον αμυντικό μηχανισμό της **άρνησης**. Ο νευρωτικός θα πει: «...*ναι* , *αλλά δεν θέλω να ξέρω, μη μου το θυμίζεις...δεν θέλω να ξέρω*».

Κλασικό κλινικό παράδειγμα εμφάνισης του μηχανισμού άρνησης (Freud) : η αναλυόμενη βλέπει στο όνειρο της έναν άνδρα. Ο αναλυτής την ρωτά : « *ποια είναι αυτός ο άνδρας;*», και η αναλυόμενη απαντά: «*πάντως δεν είναι πατέρας μου*». Ο αναλυτής γνωρίζει τότε ότι πρόκειται για τον πατέρα της.

Ο μηχανισμός της απόθεσης μπορεί να είναι ασυνεχής, οπότε να παρατηρούνται (προσωρινά) στιγμιότυπα άρσης της απόθεσης. Εξαιτίας αυτής της άρσης της απόθεσης και ακριβώς τη στιγμή που λαμβάνει χώρα το Εγώ αρχίζω κάτι να «ψυλλιάζεται» από το απωθημένο υλικό. Άλλως ειπείν, η επιθυμία έχει φτάσει στο προσυνειδητό οπότε το συνειδητό αντιστέκεται, δεν θέλει να γνωρίζει. Τότε το Εγώ ενεργοποιεί επικουρικά τον αμυντικό μηχανισμό της **άρνησης** . Στο παράδειγμα , η «μάνα» έχει φτάσει στο προσυνειδητό , οπότε ο νευρωτικός το αρνείται και θα πει «...*δεν είναι αυτό, δεν είναι ο πατέρας μου...*». Της άρνησης έχει προηγηθεί μια κατάφαση.

Η **άρνηση** με την **απόθεση** είναι συγγενείς άμυνες, μάλιστα η άρνηση αποτελεί ένδειξη ότι επισυμβαίνει προσωρινή άρση της απόθεσης. **Εν κατακλείδι**, ο αμυντικός μηχανισμός της άρνησης λαμβάνει χώρα για να «κρατάει» η απόθεση.

Η **φαντασίωση** είναι ένα σύνολο αναπαραστάσεων με νόημα: ένα σύνολο αναπαραστάσεων που δένονται μεταξύ τους, π. χ. *τι κάνει τώρα η μαμά, γιατί έφυγε, πού βρίσκεται; κ.λ.π.* Είναι μια περιοχή έξω από τις απαιτήσεις της πραγματικότητας.

Ο νευρωτικός υποκαθιστά την πραγματικότητα με τη φαντασίωση άλλως ειπείν η πραγματικότητα διατηρείται στο μέσα στο ασυνειδητό του, δεν την χάνει, την διατηρεί μέσα του: στη φαντασίωση του νευρωτικού κρατιέται το αντικείμενο, ο εξωτερικός κόσμος, ο νευρωτικός έχει να κάνει με το αντικείμενο, η φαντασίωσή του

περιλαμβάνει το αντικείμενο, δεν το διαγράφει. Ο νευρωτικός θα κάνει το πένθος σε περίπτωση απώλειας : δεν *διαψεύδει* την πραγματικότητα.

Αντίθετα, ο ψυχωτικός **διαψεύδει** την απώλεια. Στην ψύχωση η **διάψευση** είναι ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός. Πρόκειται για έναν ψυχικό μηχανισμό ο οποίος αποκλείει οτιδήποτε οδυνηρό πάει να έρθει στο συνειδητό : αγνοεί την ύπαρξη του. Στο προηγούμενο παράδειγμα αν του απευθύνουμε την ερώτηση «*ποιός είναι αυτός ο άνδρας στο όνειρο*»; ο ψυχωτικός θα έλεγε «*δεν ξέρω, δεν καταλαβαίνω... κανένα άνδρα*». Αν του συμβεί π.χ να απολέσει τη μάνα του μπορεί να μην αναφέρει καν το συμβάν, τον θάνατο. Θα συνεχίσει τη ζωή του σαν να μην έχει συμβεί η απώλεια ούτε καν στα όνειρα, μπορεί να εξακολουθεί να συμπεριφέρεται ωσάν η μητέρα του να ζει. **Εν κατακλείδι**, στο ψυχωτικό σύμπτωμα έχουμε *διάψευση* της (ματαιωτικής) πραγματικότητας. Πράγματι, μέσω του παραλήρηματος αντικαθιστά τον εξωτερικό κόσμο τον οποίο δε μπορεί να «σηκώσει» και φτιάχνει μια νέα πραγματικότητα τη *νεοπραγματικότητα* του ψυχωτικού. Στο ψυχωτικό σύμπτωμα ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός είναι η διάψευση, ενώ στη νεύρωση είναι η απόθεση.

Στο μηχανισμό της **διάψευσης** το υποκείμενο αποκλείει το οδυνηρό, το ανυπόφορο *πριν* μπει στον ψυχισμό του. **Εν κατακλείδι**, σε αντίθεση με το νευρωτικό ο οποίος διατηρεί μέσα του το εξωτερικό αντικείμενο, την εξωτερική πραγματικότητα, ο ψυχωτικός την **διαψεύδει**, δε διατηρεί μέσα του το εξωτερικό αντικείμενο. Η φαντασίωση του ψυχωτικού είναι το παραλήρημα του το οποίο αφορά την αντικατάσταση του εξωτερικού κόσμου. Αυτή η **αντικατάσταση** είναι διάφορη της υποκατάστασης του νευρωτικού, διάφορη της διατήρησης του εξωτερικού κόσμου στον νευρωτικό. Στην ψύχωση, το παραλήρημα μπαίνει στη θέση της πραγματικότητας. Η φαντασίωση του ψυχωτικού, δηλαδή το παραλήρημά του, διαφέρει από τη φαντασίωση του νευρωτικού, διότι είναι ναρκισσιστικά υπενδεδυμένη. Το παραλήρημα του ψυχωτικού έχει να κάνει με το Εγώ και όχι με το αντικείμενο. Στην ψύχωση αποσύρομαι από την πραγματικότητα, επενδύω στο Εγώ μου (η αντικειμενοτρόπος λιβιδώς γίνεται ναρκισσιστική) και κάνω μια νέα συνειδητή πραγματικότητα (παραλήρημα) βάσει του Εγώ και των επιθυμιών του Εκείνου.

Κατά τον Βιον προκειμένου το Εγώ του ψυχωτικού ν'αποφύγει την επαφή με μια πραγματικότητα την οποία μισεί και δεν την αντέχει, κατακερματίζει (fragmentation) όλα τα μέρη του ψυχισμού τα οποία έρχονται σε επαφή με αυτήν την πραγματικότητα. Γίνεται *αποβολή* των κατακερματισμένων μερών και προβολή τους στα εξωτερικά αντικείμενα. Αυτά τα *αποβληθέντα* και *προβληθέντα* στον έξω κόσμο μέρη του Εγώ τα αισθάνεται γύρω του σαν διωκτικά αντικείμενα, παράξενα και αλλόκοτα αντικείμενα (bizarre objects). **Εν κατακλείδι**, ο ψυχωτικός προσπαθεί να ξεφορτωθεί τα πράγματα, **προβάλλει** περισσότερο, πετάει τα πράγματα έξω. Αντίθετα ο νευρωτικός μέσω της απόθησης κρατά το δυσάρεστο μέσα του δηλαδή ενδοβάλλει, υπάρχει μια ισόρροπη λειτουργία προβολών και ενδοβολών: προβάλλει και ενδοβάλλει περίπου με την ίδια συχνότητα και ένταση. Τα πράγματα «παίζονται» μέσα του, τα επεξεργάζεται στον ψυχισμό του.

Το Εγώ του ψυχωτικού *διχοτομείται* οπότε προκύπτουν δυο τάσεις. Η μια τάση περιλαμβάνει την πραγματικότητα καθώς π.χ. ο ασθενής έρχεται στο γραφείο μας (δηλαδή ξέρει ότι είναι άρρωστος και ότι χρειάζεται βοήθεια). Η άλλη τάση δεν περιλαμβάνει την πραγματικότητα στο μέτρο κατά το οποίο αυτήν την πραγματικότητα, την ίδια στιγμή ο ψυχωτικός την έχει αντικαταστήσει με το παραλήρημα (π.χ. μπαίνει στο ιατρείο μας ως ο Μέγας Ναπολέον).

Στη νεύρωση η σύγκρουση είναι μεταξύ των συστημάτων Εκείνο – Εγώ – Υπερεγώ (διασυστημική). Στην ψύχωση η διαδικασία συμβαίνει μέσα στο ίδιο σύστημα : πρόκειται για τη **διχοτόμηση** (σχάση) του Εγώ: η σύγκρουση γίνεται μέσα στο Εγώ.

Κλινικό παράδειγμα: γυναίκα σε ψυχιατρική νοσηλεία στο τμήμα βραχείας νοσηλείας του Αιγινητείου νοσοκομείου. Έχει ερωτικό παραλήρημα με περιεχόμενο ότι έχει κάνει παιδιά με κάποιον βουλευτή (υπαρκτό πρόσωπο) επαρχιακής πόλης και ότι αυτός μάλιστα την επισκέπτεται στο νοσοκομείο όπου νοσηλεύεται και συνευρίσκονται. Το παραλήρημά της δομείται βάσει της ερωτικής της επιθυμίας (ενόρμηση του Εκείνο) και μιας ναρκισσιστικής αναδίπλωσης (αποεπένδυση του εξωτερικού κόσμου και υπερεπένδυση του Εγώ). η ασθενής του παραδείγματος δε διαθέτει άλλα ψυχικά μέσα διαχείρισης της ενορμητικής πίεσης του Εκείνου .

Εντούτοις κάποιας μορφής διχοτόμησης του Εγώ έχουμε και στη νεύρωση (βλέπε στο οικείο κεφάλαιο).

Ο βαθμός της δυνατότητας που έχει το Εγώ του υποκειμένου για να **περιμένει**, άλλως ειπείν η απαντοχή του ως προς την ικανοποίηση-ματαίωση των αναγκών και των επιθυμιών του που είναι προσανατολισμένες σε ένα αντικείμενο, δημιουργούν την εμπειρία του χρόνου.

Κατά τον Χαρτοκόλλη η βιωματική διάρκεια του χρόνου (μιας δεδομένης χρονικής περιόδου) εξαρτάται από τη σχετική πιεστικότητα και δύναμη των **ενστικτωδών ενορμήσεων**. Αυτές από τη φύση τους δεν επιδέχονται αναβολή ή αναμονή. Ενώ η επείγουσα εκπλήρωση της επιθυμίας χαρακτηρίζει το Εκείνο, το Εγώ, με τη μεσολάβηση της σκέψης, εισάγει την **αναβολή** της δράσης. Κατά την Anna Freud (1965) το πώς θα βιώσει ένα παιδί μια δεδομένη χρονική περίοδο δεν θα εξαρτηθεί από την ώρα την οποία μετράει ο ενήλικος με το ημερολόγιο ή το ρολόι αλλά από τις υποκειμενικές εσωτερικές σχέσεις επικυριαρχίας είτε του Εκείνου, είτε του Εγώ στη λειτουργία του. Και, αργά ή γρήγορα, η ανάπτυξη του Υπερεγώ προσθέτει ακόμα έναν παράγοντα ελέγχου. Αυτοί οι τελευταίοι παράγοντες είναι εκείνοι που θα αποφασίσουν αν τα διαλείμματα που ορίζονται για το τάισμα, την απουσία της μητέρας, τη διάρκεια της βρεφοκομειακής φροντίδας ή τη νοσηλεία κ.λ.π., θα φανούν στο παιδί σύντομα ή μεγάλα, ανεκτά ή ανυπόφορα, και αν θα αποδειχτούν αβλαβή ή επιζήμια ως προς τις συνέπειές τους. Ο Χαρτοκόλλης σημειώνει ότι ο χρόνος φαίνεται να κινείται **αργά**, όταν ενστικτώδεις επιθυμίες παραμένουν ανεκπλήρωτες ή απωθούνται, ενώ ο χρόνος φαίνεται να κινείται γρήγορα όταν οι επιθυμίες μετατρέπονται ή αντικαθίστανται από υπερεγωτικές απαιτήσεις και προσδοκίες. Όταν κάποιος κινητοποιείται από το Εκείνο δηλαδή από την επείγουσα ανάγκη να εκφραστεί και να χαρεί πράγματα στη ζωή μπορεί να βιώνει το χρόνο σαν κάτι αργό, μη ικανοποιητικό, ανιαρό. Αντίθετα, όταν κινητοποιείται από το Υπερεγώ δηλαδή από την ανάγκη να πετύχει, να είναι αποτελεσματικός και παραγωγικός σαν τους γονείς του τότε μπορεί να βιώνει το χρόνο σαν κάτι γρήγορο, φευγαλέο και αγχώδες. Από την πλευρά της θεωρίας των **αντικειμενοτρόπων σχέσεων**, στο βαθμό που οι ενστικτώδεις ενορμήσεις πιέζουν για εκφόρτιση, δημιουργούν μια επικίνδυνη κατάσταση για το Εγώ διακινδυνεύοντας την αυτονομία και τη συνοχή ή την ακεραιότητα της εικόνας του εαυτού μας. Η ταχύτητα της φαινομενικής κίνησης του χρόνου είναι αντιστρόφως ανάλογη με τη δύναμη και το επείγον των ενστικτωδών ενορμήσεων: όσο ισχυρότερη είναι η ενόρμηση, τόσο πιο αργά μοιάζει να περνά ο χρόνος και αντιστρόφως. Η τιθασεύουσα επίδραση του Εγώ και η αντικατάσταση των ενστικτωδών ενορμήσεων από στόχους που εμπνέονται από το Υπερεγώ δημιουργούν την εντύπωση ότι ο χρόνος πηγαίνει πιο γρήγορα, και, σε ακραίες περιπτώσεις τόσο γρήγορα που να κάνει κάποιον να νοιώθει ότι έχει μείνει πολύ πίσω ακόμα και ακίνητος.

Κατά τον Freud η φαντασίωση του νευρωτικού μοιάζει με το παιχνίδι των παιδιών: όλοι οι νευρωτικοί προσποιούνται, υποκρίνονται, όμως δεν το γνωρίζουν και αυτό ακριβώς είναι η αρρώστια τους. Πρόκειται για το μέρος της πραγματικότητας το οποίο ο νευρωτικός αλλοιώνει, μεταμφιέζει: τροποποιεί εκείνο το μέρος της πραγματικότητας στο οποίο αμύνεται. (Στο κλινικό παράδειγμα με τον άνδρα ο οποίος φοβάται μην «κολλήσει» το παιδί του aids, έχουμε μια φοβία (άμυνα) η οποία

συμπυκνώνει, συμβολίζει τρόπον τινά την αιμομικτική του επιθυμία να συνευρεθεί με το παιδί του και την φαντασιακή της ικανοποίηση. Το αλλοιωμένο μέρος της πραγματικότητας του νευρωτικού έρχεται μοιραία σε επαφή με το άθικτο μέρος της πραγματικότητας, εκείνο στο οποίο το Εγώ του δεν αμύνεται. Αυτό πράγματι το βλέπουμε στο παιχνίδι των παιδιών: π.χ. το παιδί υποδύεται το γιατρό (αλλοιωμένο μέρος της πραγματικότητας), αλλά ταυτόχρονα γνωρίζει πως είναι πολύ μικρό, πηγαίνει σχολείο κ. λ. π. Ωστόσο, το μέρος του Εγώ που έχει μεταλλαχθεί και αλλοιωθεί, ερχόμενο σε επαφή με το άθικτο μέρος της πραγματικότητας, θα επιφέρει μοιραία μια μεταλλαγή και αλλοίωση και σε αυτό το άθικτο μέρος. Συνεπώς, στη νεύρωση, όλη η πραγματικότητα είναι ως ένα βαθμό τροποποιημένη, μεταλλαγμένη.

Ο Χαρτοκόλλη (2006) αναφέρει ότι ψυχωσικοί ασθενείς συχνά παραπονούνται πως δεν έχουν καθόλου συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα, εκπίπτει η ικανότητά τους να βιώνουν καταθλιπτικά συναισθήματα (το γεγονός ότι ένα άτομο μπορεί να νοιώσει έστω και σε μικρό βαθμό κάποια συναισθήματα δείχνει ότι διατηρεί ακόμα κάποιους δεσμούς με τον κόσμο των εσωτερικευμένων αντικειμένων). Ο Janet (1928) έκανε λόγο για ένα μοναδικό φαινόμενο το οποίο περιέγραψε λεπτομερώς και το ονόμασε **ψυχασθένεια** ή **νόσο της αμφιβολίας**. Οι ασθενείς που πάσχουν από μια τέτοια κατάσταση δε μπορούν να βιώσουν συναισθήματα. Δεν αγαπούν και δε μισούν. Όλα τους φαίνονται αδιάφορα και εξωπραγματικά. Αυτοί οι ασθενείς έχουν χάσει την αίσθηση της πραγματικότητας.

Στις **ψυχωσικές διαταραχές** παρατηρούνται διαταραχές της αίσθησης του χρόνου (Schidler, 1936 σχετικά με τους σχιζοφρενικούς ασθενείς): περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη παθολογική κατάσταση στη σχιζοφρένεια συναντάται πιο πολύ ότι ο χρόνος «μένει ακίνητος», είναι «σαν ένα κομμάτι πάγου-σιωπηλός, σα να είναι παγωμένος», «δεν κινείται». Ασθενείς που πάσχουν από **ψυχωτική κατάθλιψη** νιώθουν ότι ο χρόνος κινείται εσ αεί ενώ αυτοί οι ίδιοι παραμένουν ακίνητοι.

Μια λειτουργία της ικανότητας διαφοροποίησης του εαυτού μας από τον κόσμο των αντικειμένων (διαφοροποίηση Εγώ-μη Εγώ) είναι η **χρονική οργάνωση**. Σε ψυχιατρικούς ασθενείς υπάρχει **αποδιοργάνωση του χρόνου** που αντικατοπτρίζει μια κατάσταση εσωτερικής-εξωτερικής σύγχυσης: το άτομο είναι ανίκανο να διακρίνει εμπειρίες προερχόμενες από μέσα του από εμπειρίες έξωθεν ερχόμενες. Κατά τον Pollok (στον Χαρτοκόλλη 2006) η χρονική αποδιοργάνωση μπορεί να υποδηλώνει ένα **παλινδρομικό έλλειμμα**. Σε στρεσογόνες συνθήκες η νοσηματοδότηση του χρόνου μπορεί να παλινδρομήσει σε ένα πρώιμο αναπτυξιακό στάδιο προτού εγκαθιδρυθεί η ικανότητα του ατόμου να εκτιμά τη διάρκεια με κάποια ακρίβεια, να ανιχνεύει τη διαδοχή και τον χρονικό συσχετισμό, ή να παρατηρεί τη σειρά με την οποία γίνονται κάποιες ενέργειες. Μπορεί τότε να προκύπτουν διαστρεβλώσεις της αίσθησης του χρόνου και παραλλαγές του συναισθήματος οι οποίες μπορεί ν'αντικατοπτρίζουν «βλάβες» στην ακεραιότητα των εσωτερικευμένων αντικειμενοτρόπων σχέσεων και της οργάνωσης του Εγώ. Βιώνουν ένα αίσθημα κενού και τους απασχολεί ψυχαναγκαστικά η ιδέα του χρόνου, χωρίς να είναι ικανοί να βιώνουν τη **ροή του χρόνου**. Για αυτούς

συχνά ο χρόνος είναι χαοτικός: κινείται με αλλοπρόσαλλο τρόπο, τώρα υπερβολικά γρήγορα, έπειτα επιβραδύνεται, ώσπου σταματάει. Κατά τον agiotti (1955) στη σχιζοφρένεια η νοηματοδότηση του χρόνου ως προοπτική καταστέλλεται για να περιοριστεί το άγχος. Ο loewald (1972) το περιέγραψε αυτό ως «**εμπειρία κατακερματισμού**»: το συνεχές του χρόνου (η αλληλοσυσχέτιση παρελθόντος μέλλοντος και παρόντος) καταρρέει και ο εαυτός του ασθενούς βιώνεται σαν ένα άδειο κέλυφος σε έναν κόσμο που αποτελείται από κομμάτια και θρύψαλα που κανένα τους δεν έχει νόημα. Ο χρόνος ως διάρκεια έχει εξαφανιστεί και αυτό τους δίνει την αίσθηση του εξωπραγματικού: τα πράγματα δεν είναι πραγματικά επειδή δε μπορούν να διαρκέσουν. Η **χρονική αποδιοργάνωση** είναι πιο έντονη στην οξεία, αρχική φάση της ψύχωσης, ειδικά στη σχιζοφρένεια, όταν το άγχος βρίσκεται στο αποκορύφωμά του. Κατά τους Melges και Fonferousse (1966) παρανοικοί ασθενείς νοιώθουν σα να πηγαίνουν πιο γρήγορα απ'ότι ο κόσμος. **Σχιζοφρενικοί ασθενείς** παραπονούνται ότι ο χρόνος μένει ακίνητος, ή ότι είναι σαν ένα κομμάτι πάγου –σιωπηλός, σα να είναι παγωμένος, ότι ο χρόνος δε κινείται. Η εμπειρία του χρόνου «**σα να μένει ακίνητος**» συναντάται στη σχιζοφρένεια συχνότερα απ'ότι σε οποιαδήποτε άλλη κατάσταση. Οι ασθενείς που υποφέρουν από **ψυχωτική κατάθλιψη** νοιώθουν ότι ο χρόνος κινείται εσαεί, ενώ αυτοί οι ίδιοι παραμένουν ακίνητοι. Εντούτοις κάποιοι καταθλιπτικοί παραπονούνται ότι ο χρόνος δεν κινείται πια (εδώ η κατάθλιψη συνδέεται με μια επιβράδυνση της ροής του χρόνου). Σε αυτήν την περίπτωση οι ασθενείς ταυτίζουν το χρόνο με τον ίδιο τους τον εαυτό, αναφερόμενοι στον εαυτόν τους μάλλον παρά στο χρόνο όταν λένε ότι ο χρόνος είναι ακίνητος. Ο εαυτός τους βιώνεται αργοκίνητος σε σχέση με έναν κόσμο δραστηριοτήτων που δεν τους ανήκουν. Έτσι οι ψυχωσικά καταθλιπτικοί ασθενείς-σε αντίθεση με τους σχιζοφρενείς-μπορούν να νοιώσουν έστω και σε μικρό βαθμό συναισθήματα, ένδειξη ότι διατηρούν ακόμα κάποιους δεσμούς με τον κόσμο των εσωτερικευμένων αντικειμένων. Η έννοια του χρόνου αντιπροσωπεύει μια σαφή επίγνωση τέτοιων δεσμών, όμως η αόριστη φύση αυτών των δεσμών είναι αυτή η οποία τείνει να δημιουργήσει την αυταπάτη ότι ο χρόνος πετάει, ότι απομακρύνεται από τον ασθενή ενώ εκείνος παραμένει μόνος και ακίνητος.

Η **ψυχασθένεια** κατά τον Janet φαίνεται να είναι ταυτόσημη με την «ψυχωσική αποπροσωποποίηση», βαθιά **διαταραχή του συναισθήματος** το οποίο συνοδεύεται από έναν αλλόκοτο ιδεασμό, υποχονδριακή ενασχόληση και παραλλήλημα. μια τέτοια κατάσταση μπορεί να εμφανίζεται ή να εξαφανίζεται ξαφνικά αλλά συνληθως διαρκεί πολύ περισσότερο από ανάλογα εποσόδια στις νευρωτικές ή οριακές διαταραχές. υπάρχει εδώ μεγάλη ομοιότητα με το φαινόμενο της «**θρησκευτικής μετατροπής**» με την οποία έχει κοινό την αίσθηση του **υπερφυσικού** ή του **ανοίκειου**.

Η εμπειρία της **αποπροσωποποίησης** στους ψυχωτικούς (όπως και στους νευρωτικούς) είναι κατάφορτη από **άγχος** και είναι γενικά ανεπιθύμητη (μερικοί ασθενείς την ονομάζουν «κρίση πανικού») σε αντιδιαστολή με τους οριακούς ασθενείς στους οποίους παρέχει μια ιδιότητα παντοδυναμίας και ευφορίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις **ψυχωτικής αποπροσωποποίησης** ο ασθενής παραπονείται πικρά γι αυτήν του την εμπειρία μολονότι οι άλλοι γύρω του ενδέχεται να μη μπορούν να παρατηρήσουν καμία διαφορά είτε στη συμπεριφορά του είτε στην εμφάνισή του. Ο ασθενής

παραπονείται ότι δε μπορεί πλέον να αισθανθεί τίποτα, ότι έχει χάσει την ικανότητα να βιώνει συναισθήματα, έχει αίσθηση αποξένωσης (αλλαγή της αίσθησης εαυτού). Συνήθως πιστεύει ότι είναι αμαρτωλός, σωματικά σάπιος ή πεθαμένος. Όταν απελευθερωθεί από τέτοιες παραληρηματικές ενασχολήσεις ενδέχεται να παραπονείται ότι ο χρόνος σταμάτησε. Πολύ συχνά εδώ υφέρει **ψυχωσική κατάθλιψη** (Meyer-Cross 1935, Anderson 1938, Sedman 1970). Οι Meyer –Cross θεωρούν την αποπροσωποίηση ως μια μη ειδική «προσχηματική αντίδραση του εγκεφάλου» που θα μπορούσε να συγκριθεί με επιληπτικές κρίσεις και κατατονικές καταστάσεις οι οποίες πυροδοτούνται από μια ποικιλία εσωτερικών ή εξωτερικών συνθηκών, και εξαφανίζονται όταν η ψυχική διαταραχή του ασθενούς γίνεται πιο έντονη, όταν επιτείνεται η κατάθλιψη ή επικρατούν οι ψευδαισθήσεις και το παραλήρημα.

ΣΧΗΜΑΤΙΚΑ: ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΥΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΩΣΗΣ

ΝΕΥΡΩΣΗ

- Υπάρχει απόσυρση της λιβιδούς από το πραγματικό αντικείμενο εντούτοις, παρά τη χρήση του μηχανισμού της απώθησης, αλλά και χάρη σε αυτήν, το αντικείμενο διατηρείται στο ασυνείδητο. Ένα μέρος της λιβιδούς είναι πάντα διαθέσιμο για τα αντικείμενα. Είναι αυτή η λιβιδώδης αντικειμένου που ενεργοποιείται με τη μεταβίβαση.
- Αφορά σε σύγκρουση ανάμεσα στο Εγώ και το Εκείνο με συνεργό το Υπερεγώ: διασυστημική σύγκρουση ανάμεσα στα ψυχικά συστήματα Εγώ – Εκείνο – Υπερεγώ.
- Μπορεί να συμβεί το γεγονός η φαντασιακή δραστηριότητα να καλύψει την εξωτερική πραγματικότητα σε νευρωτικά *ονειροειδή* επεισόδια. Ωστόσο οι δύο τύποι της ψυχικής και εξωτερικής πραγματικότητας παραμένουν πάντα σαφώς διαχωρισμένοι.
- Ο ασθενής έχει συμπτώματα : έχει συνείδηση του παθολογικού χαρακτήρα των διαταραχών του, διατηρεί την κριτική του σκέψη. Ωστόσο, αυτή η ενάργεια δεν τον βοηθά να ξεφορτωθεί τις ιδέες και τις δυσάρεστες εντυπώσεις οι οποίες τον ενοχλούν.
- Ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός είναι η απώθηση: το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων από το οποίο το Εγώ πρέπει να αμυνθεί κρατιέται μέσω της απώθησης εκτός της συνείδησης.
- Αποφεύγει ένα μέρος της πραγματικότητας την οποία υποκαθιστά με τη φαντασίωση.
- Έχει συμβολική σκέψη.

ΨΥΧΩΣΗ

- Υπάρχει απόσυρση της λιβιδούς από το πραγματικό αντικείμενο (από την πραγματικότητα). Όμως η αποσυρθείσα λιβιδώδης δεν ψάχνει ένα καινούριο αντικείμενο, αλλά αναδιπλώνεται στο Εγώ και η παλινδρόμηση φτάνει μέχρι την επιστροφή στον παιδικό αυτοερωτισμό. Πρόκειται για το φαινόμενο του δευτερογενούς ναρκισσισμού (ψύχωση/μεγαλομανία).
- Η σύγκρουση γίνεται μέσα στο Εγώ (διχοτόμηση του Εγώ).
- Αφορά σε διαταραχή ανάμεσα στο Εγώ και τον εξωτερικό κόσμο η οποία εκφράζεται μέσα από την παραγωγή μιας παραληρηματικής πραγματικότητας (τρέλα): η ψύχωση αφορά στην επαναδόμηση μιας παραληρηματικής πραγματικότητας. Ο ψυχωτικός αναπλάθει συνειδητά ένα μέρος της πραγματικότητας
- Οι δύο τύποι (ψυχική και εξωτερική πραγματικότητα) παραμένουν αδιαφοροποίητοι ο ένας από τον άλλον: σύγχυση του μέσα και του έξω. Αυτή η μη διαφοροποίηση είναι άλλοτε ολοκληρωτική (σχιζοφρένεια, παραληρηματικές ψυχώσεις), άλλοτε μερική.
- Ο ασθενής έχει παραληρηματικές ιδέες και ψευδαισθήσεις στις οποίες προσκολλάται άνευ κριτικής σκέψης.
- Οι βασικές άμυνες είναι η διάψευση, η σχάση, η προβολή.
- Χωλαίνει η συμβολική σκέψη .
- Αντικαθιστά την πραγματικότητα με το παραλήρημα.
- Οι αναπαραστάσεις είναι παρούσες στη συνείδηση, είναι συνειδητές, αλλά προβάλλονται στον έξω κόσμο.

9. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΥΡΩΣΗΣ-ΨΥΧΩΣΗΣ-ΔΙΑΣΤΡΟΦΗΣ

Στη διαστροφή έχουμε συνειδητό πέρασμα στην πράξη: ο διαστροφικός δε μπορεί να κάνει την πράξη φαντασίωση, ενώ στη **νεύρωση** η πράξη διαδραματίζεται φαντασιακά. Οι ασυνείδητες φαντασιώσεις των νευρωτικών αντιστοιχούν, ισοδυναμούν με τις ικανοποιήσεις τις οποίες συνειδητά παίρνουν οι διαστροφικοί οι οποίοι περνούν στην πράξη. Ο διαστροφικός εμφορείται από εκσεσημασμένο άγχος - άγχος ευνουχισμού- επειδή κάποτε είχε δει, όταν ήταν μικρό παιδί την έλλειψη πέους στο μικρό κοριτσάκι και τρομοκρατήθηκε : «*θα το χάσω και εγώ;*». Το άγχος αυτό λόγω της έντασής του καθίσταται **τραυματικό**, δεν μπορεί να πάρει συμβολική μορφή ώστε να γίνει ο εσωτερικός οργανωτής του υποκειμένου. Έτσι ο **φетиχιστής** χρησιμοποιεί αμυντικά στις συννευρέσεις του αντικείμενα σκληρά (π.χ. γοβάκι) για να **διαψεύσει** μέσω αυτών (φетиχιστικό αντικείμενο) την έλλειψη του πέους την οποία είχε κάποτε δει και αυτό ήταν η απαρχή ενός άγχους «ακρωτηριασμού». Διατηρούνται έτσι –όπως και στην ψύχωση- και οι δυο **τάσεις** στο Εγώ του (Διχοτόμηση του Εγώ) : η μια τάση είναι «*δεν υπάρχει πέος*» (όταν είδε το κοριτσάκι) και η άλλη «*υπάρχει πέος*» (διάψευση μέσω του φетиχιστικού αντικειμένου). Κατ' αυτήν την έννοια ο φетиχιστής έχει το φетиχιστικό αντικείμενο, επειδή ξέρει πως δεν υπάρχει πέος (η μία τάση) αλλά ταυτόχρονα λέει πως υπάρχει (η άλλη τάση): απόδειξη αυτού είναι το ίδιο το φетиχιστικό αντικείμενο. **Εν κατακλείδει**, ο διαστροφικός **διχοτομεί** (διχοτόμηση του Εγώ) όπως και ο ψυχωτικός. Στην ψύχωση και στη διαστροφή (φетиχισμός) μέσω της διχοτόμησης του Εγώ παραμένουν χωριστά και οι δύο τάσεις συγχρόνως. Ο διαστροφικός (φетиχιστής) αντικαθιστά την πραγματικότητα (η γυναίκα δεν έχει πέος) με το *φетиχιστικό αντικείμενο* εκεί που ο ψυχωτικός την αντικαθιστά με το *παραλήρημα*. Το φετίχ είναι η αντικατάσταση του ελλείποντος αντικειμένου . Ο ψυχωτικός αντικαθιστά την πραγματικότητα μέσα από το παραλήρημα. Βάζει στη θέση της πραγματικότητας το παραλήρημα . Διαψεύδει την πραγματικότητα μέσω του παραληρήματος. Η διαστροφή είναι πολύ κοντά στην ψύχωση. Ο φетиχιστής (διαστροφικός) αντικαθιστά την πραγματικότητα με το φетиχιστικό αντικείμενο στη θέση αυτού που λείπει (πέος) από την πραγματικότητα. Βάζει στη θέση της πραγματικότητας το αντικείμενο.

Η **πρώτη κίνηση** είναι ίδια τόσο στην ψύχωση όσο και στη διαστροφή: κατ'αρχάς λαμβάνει χώρα η αποεπένδυση της πραγματικότητας (διάψευση). Ψύχωση και διαστροφή (φетиχισμός) διαφέρουν ως προς τη **δεύτερη κίνηση** δηλαδή στο πώς, με ποιον τρόπο αντικαθιστούν αυτήν την πραγματικότητα: διαφέρουν στο τι βάζουν στη θέση της πραγματικότητας.

Οι ασυνείδητες φαντασιώσεις των νευρωτικών αντιστοιχούν, ισοδυναμούν με τις ικανοποιήσεις που συνειδητά παίρνουν οι **διαστροφικοί** οι οποίοι περνούν στην πράξη: εκείνο το οποίο οι νευρωτικοί έχουν σε ασυνείδητο επίπεδο, στη φαντασίωση, οι διαστροφικοί το κάνουν πράξη, δεν μπορούν να το κάνουν φαντασίωση. Κατά τον Freud, η διαστροφή είναι το αρνητικό της νεύρωσης. Ο νευρωτικός κάνει την απώλεια αναπαράσταση ενώ ο διαστροφικός κάνει την απώλεια πράξη: τοποθετεί το φетиχιστικό αντικείμενο στη θέση (έλλειψη) του ελλείποντος φαλλού στη γυναίκα, ώστε να διαψεύσει την απώλεια του πέους σε εκείνη και να αμβλύνει το άγχος ευνουχισμού του.

Η έννοια του **φетиχιστικού αντικειμένου** και του φетиχισμού γίνεται κατανοητή υπό το πρίσμα της **διχοτόμησης** του Εγώ. Περιλαμβάνεται στις **σεξουαλικές διαστροφές**. Ομιλούμε για διαστροφή στο μέτρο κατά το οποίο το φетиχιστικό αντικείμενο αποτελεί μια απόλυτη συνθήκη. Ακόμα και όταν μπορεί να έχει «φυσιολογικές» σεξουαλικές σχέσεις, ο φетиχιστής δεν ευχαριστείται παρά μόνον όταν η ερωμένη του συμφωνεί να εμφανίζεται πχ σε μια συγκεκριμένη περιβολή. Έτσι ο σεξουαλικός σκοπός δεν είναι η ολοκληρωμένη σεξουαλική πράξη αλλά σχετίζεται με μια **υπερεκτιμημένη** πλευρά του σώματος ή μ'ένα αντικείμενο σε στενή σχέση με κάποια πλευρά του σώματος (π.χ. εσώρουχο). Ας σημειωθεί ότι κάποιος βαθμός «φетиχισμού» απαντάται και στη φυσιολογική σεξουαλική ζωή.

Feitico : πορτογαλική λέξη η οποία σημαίνει μαγεία, γοητεία, το άψυχο αντικείμενο στο οποίο αποδίδονται υπερφυσικές ιδιότητες.

Πρόκειται για την παρορμητική προσφυγή σ'ένα αντικείμενο μη σεξουαλικό (π.χ. γυναικεία γόβα) το οποίο γίνεται αναγκαία συνθήκη (απαραίτητο) ώστε κάποιος να φτάνει σε οργασμό μ'έναν ερωτικό σύντροφο. Άνευ του (φетиχιστικού) αντικειμένου ο φетиχιστής άνδρας καθίσταται ανίκανος. Αυτή η διαστροφή αφορά τους άνδρες.

Η γυναίκα φетиχίστρια δε μπορεί να δεχθεί ότι δεν έχει πέος, οπότε διαψεύδει την έλλειψη αυτή με το **φетиχιστικό αντικείμενο**: στη θέση της απώλειας (έλλειψη) βάζει κάτι άλλο για να πει ότι δε λείπει. Ιδού η *διάψευση* του ευνουχισμού της. Το σκεπτικό της είναι «κάποτε είχα κι εγώ, αλλά το έχασα».

Δεν μπορεί να συμβιβαστεί με τη σεξουαλικότητα που προϋποθέτει την απουσία του πέους, οπότε διαψεύδει το τετελεσμένο (διάψευση της πραγματικότητας). Το άγχος της είναι ότι έχει χάσει (άγχος της έλλειψης) και δε μπορεί να το δεχτεί, διαψεύδει ότι έχει γίνει.

Κλινικό παράδειγμα: Νεαρός ασθενής σε ψυχωσική παλινδρόμηση. Κολλώδης σχέση με τη μητέρα. Η μητέρα είναι υπερπροστατευτική (υπερπαρούσα, υπερδιεγείρουσα). Ο ασθενής προσπαθεί να διαδεχθεί τον πατέρα του στην επιχείρηση («να πάρει τα ινία») που αφορά σε εισαγωγές τροφίμων. Η ψυχωσική κάμψη έλαβε χώρα μετά από επαγγελματικό του ταξίδι, με τον πατέρα του, στο εξωτερικό. Κατά την αεροπορική πτήση προς τον προορισμό τους, η μητέρα είχε δώσει ένα *tapet* με κεφτεδάκια. Ασθενής: «*μύριζε σκόρδο όλο το αεροπλάνο*». Ο γιός είναι ο ναρκισσιστικός φαλλός της μητέρας του, η προέκταση της. Αν είχε πάρει τα ινία της επιχείρησης, η μητέρα δεν θα είχε ποιόν να ταΐζει (στοματική σχέση). Θα τον αφήσει ποτέ να συνέλθει δηλαδή ν' αποκτήσει τη δική του σχέση με το φαί που συμβολίζεται από τη σχέση του με τα εισαγόμενα τρόφιμα του πατέρα; Από τις συνεδρίες του ασθενούς (κλινικό υλικό) φαίνεται ότι η μητέρα του δε μπορεί να δεχθεί την έλλειψη του πέους. Πρέπει να έχει στον εξωτερικό χώρο ένα αντικείμενο (γιός) που **δε** θα **συμβολίζει** αλλά θα **ισοδυναμεί** με το πέος που γίνεται τότε *φετίχ, το παιδί γίνεται το πέος*. Τότε δεν αφήνει το γιό να πάρει απόσταση. Αν είχε μπει στη συμβολική τάξη των πραγμάτων (στη νεύρωση), τότε θα υποκαθιστούμε **μέσα** της την έλλειψη του πέους με το παιδί το οποίο τότε θα **συμβόλιζε** το πέος που δεν έχει (το παιδί ως αναπαράσταση του πέους, το παιδί σαν το πέος). Θα υπήρχε τότε απόσταση ανάμεσα στο σύμβολο και το πράγμα (αυτό διαφέρει από το **παιδί ως ισοδύναμο του πέους**) και θα επέτρεπε στο γιό της να αποστασιοποιηθεί αντί να συντηρεί την κολλώδη σχέση μαζί του (πρώτη σχέση μάνας παιδιού) μέσω της ψυχωτικής του παλινδρόμησης.

Στην περίπτωση των γυναικών ο φетиχισμός των ρούχων (τα ρούχα γίνονται φетиχ) είναι φυσιολογικές στο μέτρο κατά το οποίο «φетиχοποιείται» το σύνολο του σώματος, ολόκληρο το σώμα και όχι ένα (μερικό) αντικείμενο. Θα λέγαμε ότι, στην περίπτωση των γυναικών, η λατρεία των ρούχων αφορά σε μια «ναρκισσοποίηση» του σώματος. Κατά την Robert Stoller (εξειδικευμένη στις διαταραχές της σεξουαλικής ταυτότητας) οι γυναικείος φетиχισμός αφορά σε μια «φетиχοποίηση» της σχέσης αυτής καθ' αυτής ενώ ο ανδρικός φетиχισμός (ομοφυλόφιλος ή ετεροφυλόφιλος) αφορά σε φетиχοποίηση του **(μερικού) αντικειμένου (του οργάνου)**. Έτσι μια νεκρόφιλη γυναίκα ερωτεύεται το πτώμα που επιθυμεί και γίνεται ο ερωτικός της σύντροφος ενώ ένας νεκρόφιλος άντρας ιδιοποιείται το πτώμα ως ένα **(μερικό) κομμάτι** του σώματος. Γενικά ο γυναικείος φетиχισμός και γυναικεία διαστροφή αμφισβητείται από πολλούς ψυχαναλυτές τουλάχιστον με την έννοια της κατασκευής ενός φетиχιστικού αντικειμένου όπως στους άνδρες. Έχει υποστηριχτεί ότι η γυναίκα μέσα από την ερωτομανιακή σχέση με το παιδί της δομείται αυτή η ίδια ως ένα παντοδύναμο είδωλο δηλαδή ως ένα φετί : *γίνεται αυτή η ίδια το δικό της φετίχ*.

Στις ασυνείδητες φαντασίες του φетиχιστή το φетиχιστικό αντικείμενο αποτελεί μέρος του γυναικείου σώματος συμπληρώνοντας το πέος που λείπει στη γυναίκα : συμπληρώνει τη γυναίκα (στη φαντασία του άνδρα) καθιστώντας την φαλλική. Στα μάτια του φетиχιστή μέσω του φετίχ τα σεξουαλικά όργανα της γυναίκας χάνουν τη σεξουαλικότητα τους η οποία τότε συγκεντρώνεται όλη στο φетиχιστικό

αντικείμενο. Μόνο αυτό αποτελεί για εκείνον πηγή (σεξουαλικής) διέγερσης. Ο φετιχιστής εξιδανικεύει το φετιχιστικό αντικείμενο όπως εξιδανικευμένο είναι και το πέος του.

Κατά τον Freud η ψυχοπαθολογική λειτουργία του φετιχιστή αποτελεί παροξυσμική έκφραση μιας οικουμενικής αγωνίας. Πηγάζει (στον άνδρα) από ένα παροξυσμικό άγχος ευνουχισμού. Πρόκειται για τη δυσκολία που δοκιμάζουν όλοι οι άνδρες στο να δεχθούν την διαφορά των φύλων (άνδρας-γυναίκα) στο μέτρο κατά το οποίο η θέα των γυναικείων γεννητικών οργάνων τους προξενεί άγχος ευνουχισμού (κινδυνεύω και εγώ να χάσω το πέος μου αφού εκείνη δεν έχει, δηλαδή το 'χασε). Αν η γυναίκα δεν έχει πέος αυτό σημαίνει ότι ο ευνουχισμός είναι κάτι δυνατό να συμβεί και σε αυτόν (άγχος ευνουχισμού) οπότε είναι επιτακτικό να **επανορθώσει** αυτήν την αναφομοίωτη πραγματικότητα αποδίδοντας (μέσω του φετιχιστικού αντικειμένου) ένα πέος στη γυναίκα. Το αγόρι όταν βλέπει ότι το κοριτσάκι δεν έχει πέος (αντιληπτική εντύπωση) διαψεύδει αυτά που βλέπει και στη θέση του (αντικατάσταση της πραγματικότητας) βάζει ένα φανταστικό πέος (φετιχιστικό αντικείμενο π.χ. γοβάκι) που είναι το υποκατάστατο του πέους. Το σκεπτικό του είναι «αφού το κοριτσάκι δεν έχει, θα μπορούσα και εγώ κάποτε να το χάσω».

Εν κατακλείδι, στον φετιχισμό έχουμε καθήλωση της (μερικής) σεξουαλικής ενόρμησης σ'ένα μερικό αντικείμενο (το φετιχιστικό αντικείμενο) π.χ., ένα σύμβολο του πέους (το γοβάκι είναι ένα μερικό αντικείμενο ένα συμβολικό ισοδύναμο του πέους). Ο φετιχισμός είναι μια (ασυνείδητη) αμυντική λειτουργία ώστε το υποκείμενο να διαψεύσει τον ευνουχισμό (της γυναίκας) και έτσι να τον εξαλείψει ως ένα εν δυνάμει απειλητικό συμβάν στη ζωή του. Έτσι ο ευαίσθητος ψυχισμός του προστατεύεται από την κατακλυσμική επιστροφή των διαταρακτικών σεξουαλικών ιδεών (περί έλλειψης πέους στη γυναίκα). Γι αυτό διαλέγει μονίμως κάποιο διαθέσιμο αντικείμενο (π.χ παπούτσι με ψηλό τακούνι). Ιδού η μαρτυρία ενός φετιχιστή : *«Κάθε φορά που βρίσκομαι με μια γυναίκα γυμνή, φαντάζομαι ένα ψηλό τακούνι. Δεν ξέρω, δεν έχω ιδέα πως είναι φτιαγμένο ένα αιδοίο»*. Το fetich καθιστά τη γυναίκα αποδεκτή (ανεκτή) ως αντικείμενο επιθυμίας.

Φετιχιστικά αντικείμενα μπορεί να είναι και μέρη του σώματος του ερωτικού συντρόφου (πόδι, στόμα, στήθος, μαλλιά). Γενικά επίσης αντικείμενα τα οποία σχετίζονται με το σώμα του ερωτικού συντρόφου (παπούτσια, σκουφάκι κλπ) . Προκύπτει έτσι ο φετιχισμός του πέλματος του ποδιού, του ρούχου, της μυρωδιάς, της θέασης κλπ. Έτσι το φετιχιστικό αντικείμενο αφορά σε **μετάθεση** μιας **ερωτογενούς** ζώνης στο φετιχιστικό (μερικό) αντικείμενο. Μέσω του φετιχιστικού αντικειμένου και τα δυο φύλα-άνδρας και γυναίκα- διαθέτουν πέος γεγονός που αποκλείει την έννοια του ευνουχισμού και την πιθανότητα αυτός να συμβεί.

Συμπερασματικά: Ο φετιχιστής αντικαθιστά την πραγματικότητα με το φετιχιστικό αντικείμενο και αυτό είναι κοντά στην ψύχωση. Ο άνδρας φετιχιστής: **διαψεύδει** για να μην χάσει. Διαψεύδει για να μην γίνει. Πρόκειται για την **διάψευση της πραγματικότητας** (ότι το κοριτσάκι δεν έχει πέος). Είναι καταρχάς μια άμυνα στο άγχος ευνουχισμού. Διαψεύδει την έλλειψη του πέους στο κορίτσι. Όταν ο φετιχιστής κάνει έρωτα, θέλει να έχει , π.χ. το γοβάκι γιατί έτσι απαλλάσσεται από το άγχος ευνουχισμού οπότε μπορεί να λειτουργήσει σεξουαλικά.

Κατά τον Freud ο φετιχισμός ως παθολογική δομή επιτρέπει την προσέγγιση και κατανόηση των δυο σημαντικών αμυντικών μηχανισμών του Εγώ που περιγράψαμε πρωτύτερα: της σχάσης (διχοτόμηση) και της διάψευσης και του Εγώ (διάψευση του ευνουχισμού, της απώλειας του πέους, της διαφοράς των φύλων). Στο μέτρο κατά το οποίο η σχάση του Εγώ και η διάψευση είναι προεξάρχοντες αμυντικοί μηχανισμοί στην **ψύχωση**, ο φετιχισμός μπορεί να ειπωθεί και σαν προστασία του Εγώ κατά της ψύχωσης. Γενικά ο φετιχισμός αποτελεί το κατ'εξοχήν παράδειγμα της διαστροφής

Ο φετιχισμός (διαστροφή) είναι πολύ κοντά στην ψύχωση. Ο φετιχιστής αμύνεται κατά της ψύχωσης βάζοντας στο «παιχνίδι» το φετιχιστικό αντικείμενο αντί για το παραλήρημα. Πρόκειται για ένα **ήμι-παραλήρημα** το οποίο σώζει το Εγώ από το παραλήρημα (ψύχωση). Υποστηρίχθηκε επίσης ότι ο φετιχισμός είναι μια άμυνα κατά της ομοφυλοφιλίας στο μέτρο κατά το οποίο δίχως το φετιχιστικό αντικείμενο που καθιστά φαντασιακά τη γυναίκα «φαλλοφόρο» ο φετιχιστής δε μπορεί να λειτουργεί σεξουαλικά. Άλλως ειπείν ο φετιχιστής επιθυμεί γυναίκα με πέος. Αυτό δε σημαίνει ότι είναι ομοφυλόφιλος. Από πλευράς σεξουαλικής ταυτότητας αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως άντρα σε σχέση με μια γυναίκα αν εξαιρέσουμε το ότι αυτή η γυναίκα «οφείλει» να έχει πέος (το φετιχιστικό αντικείμενο). Σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις η σεξουαλική ζωή του φετιχιστή μπορεί να εναλλάσσεται με φάσεις ομοφυλοφιλίας

Μολονότι διάφορες εξαιρέσεις δείχνουν το αντίθετο οι travesties είναι πιο κοντά στην ομοφυλοφιλία από τους φετιχιστές.

Ο φετιχισμός ανήκει στην **παθολογία του ναρκισσισμού**. Εδώ οι αμυντικές διαδικασίες είναι αρχαϊκές. «Προικίζοντας» ο φετιχιστής τη γυναίκα (τη μητέρα στο ασυνείδητο του) με πέος είναι το δικό του πέος το οποίο περιφρουρεί ταυτιζόμενος με τη μητέρα (πρωτογενής ταύτιση- ναρκισσιστική ταύτιση). Κατέχει έτσι τη φαλλοφόρο-και άρα εξιδανικευμένη- γυναίκα.

Μπορούμε να δούμε τη λειτουργία και τη δομή του φετιχισμού ως μια μαζική παλινδρόμηση από τη φάση του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Το Εγώ ζει τραυματικά την οιδιπόδεια πραγματικότητα οπότε παλινδρομεί σε όλα τα προοιδιπόδεια επίπεδα πρωτίστως στο πρωκτικό και στοματικό.

Στην διάρκεια της ψυχανάλυσης η παλινδρόμηση στο στοματικό στάδιο εκφράζεται σε άγχος αποσύνθεσης και αποδιοργάνωσης. Ο φετιχισμός του ποδιού έχει συχνά να κάνει και με μια οσφρητική διάσταση (πόδι δύσοσμο) και αυτό σχετίζεται με την ικανοποίηση μιας μερικής (πρωκτικής) σεξουαλικής ενόρμησης.

Υπό το πρίσμα της παλινδρομήσεως ο φετιχισμός προστατεύει το Εγώ από το τραύμα και την προσήκουσα κατάθλιψη. Επίσης μέσω του φετιχισμού το άτομο μπορεί να αποφεύγει την έκφραση μιας ανοιχτής περιφρόνησης προς τη γυναίκα (επειδή εκείνη δεν έχει πέος). Αποφεύγει επίσης τυχόν

ψυχοσωματικά συμπτώματα: αν δεν έβαζε στο «παιχνίδι» το φετιχιστικό αντικείμενο μπορεί να έβαζε το σώμα (ψυχοσωματική οργάνωση). Εδώ θα ήταν το σώμα στη θέση του αντικειμένου(ασθένεια) .

Εν κατακλείδι, το φετιχιστικό (μερικό) αντικείμενο έρχεται να καλύψει ένα τρόμο μπρος την έλλειψη (τον ευνουχισμό). Εγκαθίσταται μετά από 6 χρόνια (μετά το μεταβατικό αντικείμενο) και αφορά στην υπερεκτίμηση του μη πραγματικού. Είναι υπερεκτιμημένο ως «μαγικό». Είναι σαν το φετίχ των πρωτόγονων στο οποίο αυτοί βλέπουν ενσαρκωμένο το θεό τους. Γίνεται η απόλυτη (αναγκαία) συνθήκη της επιθυμίας, ο τόπος του οργασμού.

Η κατασκευή του φετιχιστικού αντικειμένου ερείδεται στην **παιδική σεξουαλική θεωρία** (παιδική σεξουαλικότητα) σύμφωνα με την οποία όλοι οι άνθρωποι (άνδρες και γυναίκες) είναι προικισμένοι μ'έναν φαλλό(αυτό πιστεύουν τα μικρά παιδιά). Και πως γίνεται **επιλογή** ενός συγκεκριμένου αντικειμένου ως «φετιχιστικού» ; Ο Freud υποστηρίζει ότι το φετιχιστικό αντικείμενο μπορεί να εμπεριέχει αντιληπτικά στοιχεία από το τελευταίο **πραγματικό** αντικείμενο που είχε το υποκείμενο στην αντίληψη του, πριν δει την έλλειψη, το κενό, π.χ. αν το τελευταίο **πραγματικό** αντικείμενο που είδε ήταν ένα ρούχο αυτό μπορεί να γίνεται αντιληπτικό ως φετίχ. Πρόκειται για την τελευταία οπτική αντίληψη που είχε (π.χ. ένα ζευγάρι μποτάκια, η άκρη μιας φούστας) κατά την πρώιμη παιδική ηλικία πριν την τραυματική «θέαση» η οποία αφορά στη μαμά χωρίς πέος. Καθώς η μαμά του πχ γδυνόταν, πριν δει ότι της έλειπε το πέος ποιο ήταν το τελευταίο αντικείμενο που αντίκρισε; Ποίο ήταν το τελευταίο αντικείμενο που αντίκρισε σε μια στιγμή (την τελευταία) κατά την οποία ακόμα πίστευε ότι η γυναίκα είναι φαλλική; Η γούνα ως φετίχ, επί παραδείγματι, θα μπορούσε ν'αποτελεί, να παραπέμπει στο γυναικείο τρίχωμα («πέτασμα») πίσω από το οποίο θα μπορούσε ακόμα να σκέπτεται ότι η γυναίκα είναι φαλλική (ότι έχει πέος).

Η παιδική σεξουαλικότητα έχει να κάνει με το **αντικείμενο της ενόρμησης**. Το μικρό παιδί ψάχνει να σβήσει τις ανάγκες του. Το αντικείμενο της ενόρμησης προσφέρει ικανοποίηση (ανακούφιση) της ενόρμησης (της έντασης) με την έννοια της εκφόρτισης (εκτόνωσης). Μπορεί να είναι ένα πρόσωπο αλλά εδώ η ικανοποίηση δίδεται πρωτίστως από ένα μέρος του σώματος.

Αυτό δε σημαίνει ότι οποιοδήποτε αντικείμενο μπορεί να ικανοποιεί την ενόρμηση. Το πιο την ικανοποιεί εξαρτάται από την παιδική ιστορία του καθενός (καθηλώσεις). Επί παραδείγματι όταν κάποιος είναι καθηλωμένος στην ηδονοβλεπτική μερική ενόρμηση το ικανοποιούν αντικείμενο είναι η θέαση ερωτικών συνευρέσεων

Η ενόρμηση μετακινείται από το ένα αντικείμενο στο άλλο. Αυτό είναι το «πεπρωμένο» της. **Η ενόρμηση έχει ως πεπρωμένο την περιπλάνηση της από αντικείμενο σε αντικείμενο**. Μπορεί επίσης να **καθηλώνεται** πρωτίστως σε ένα αντικείμενο. Ακόμα μπορεί τελικά να **επιστρέφει** στο ίδιο το πρόσωπο : περίπτωση της επιδειξιμανίας. Αρχικά η ενόρμηση (βλέμμα) στρέφεται σ'ένα έτερο αντικείμενο (ηδονοβλεπτική ενόρμηση). Στη συνέχεια το έτερο αντικείμενο εγκαταλείπεται και η ενόρμηση επιστρέφει σε ένα μέρος του ίδιου του σώματος (η ευχαρίστηση «να βλέπω» μετατρέπεται σε ευχαρίστηση να με «βλέπουν»).

10. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ (FREUD)

Από την εποχή του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ο Freud είδε ότι οι αιματηρές τραγωδίες της ιστορίας – καθώς και όσες συνδέονται με τα βασανιστήρια, τις καθείρξεις, τους εγκλεισμούς- μπορεί να προκαλέσουν στο άτομο αλλοιώσεις της ψυχής ή της συμπεριφοράς. Έτσι απομακρύνθηκε από τον σεξουαλικό ντετερμινισμό του τραύματος (το τραύμα ως αποτέλεσμα σεξουαλικής αποπλάνησης), αλλά συνέδεσε το τραύμα και με απειλητικά και οδυνηρά γεγονότα, όπως αυτά που λαμβάνουν χώρα σε μία σύρραξη. Αυτά προκαλούν διαταράξεις, αλλοιώσεις και δυσλειτουργίες των κέντρων του **νευρικού συστήματος** με εκσεσημασμένη σημειολογία (κατάθλιψη, υποχονδρία, αγωνία, παραλήρημα...). Πρόκειται για τραυματικές εμπειρίες (τραυματικές εγγραφές) στο μέτρο που ο ψυχισμός χάνει τα «μέσα» του. Εδώ η ψυχική διαδικασία πάσχει με αποτέλεσμα το Εγώ να **καθηλώνεται** στο τραυματικό. Οι τραυματικές εγγραφές παραμένουν ως «ξένα σώματα» οπότε δεν αφομοιώνονται μέσω ψυχικής επεξεργασίας. Σημειολογικά μπορεί να οργανώνονται τα παρακάτω: να εμφανίζεται ο ασθενής ως θύμα του παρελθόντος, να εμφανίζεται σε κατάσταση επικείμενης κατάρρευσης νιώθοντας ότι κανείς δεν μπορεί να τον καταλάβει, να έχει τραυματική παράλυση (ψυχική παραλυσία).

10.1 Οι Σύγχρονες ή Ενεστώσες Νευρώσεις

Όταν οι **τραυματικές** εγγραφές μένουν σαν «ξένα σώματα» και δεν αφομοιώνονται η λειτουργία της απώθησης δεν μπορεί να λάβει χώρα, διότι απωθείται μόνο ό,τι αναπαρίσταται, ό,τι «αλέθεται» (αφομοιώνεται) ψυχικά. Έχουμε κατά αυτόν τον τρόπο την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη θεωρία του τραύματος του Freud. Κατά την πρώτη θεωρία το τραυματικό συμβάν αναπαρίσταται και απωθείται στη διάρκεια του δεύτερου χρόνου (δεύτερης φάσης) του τραύματος.

Αντιθέτως στη δεύτερη θεωρία οι τραυματικές εγγραφές θα μείνουν ως αλλότρια σώματα και ως εκ τούτου δεν είναι ψυχικά επεξεργάσιμες, άλλως ειπείν δεν απωθούνται. Προκύπτει έτσι το βίωμα κενού, έντασης, εκφόρτισης, διάχυτου άγχους, καταστάσεις τις οποίες ο Freud το 1916 ονόμασε **Σύγχρονες** ή **Ενεστώσες Νευρώσεις** οι οποίες εκφράζονται σωματικά όπως ταχυκαρδίες, εφιδρώσεις λιποθυμίες, ζάλη, τρέμουλα, δύσπνοιες..

Το διάχυτο άγχος εκδηλώνεται με **σωματικά συμπτώματα** (αντί με πανικό ή παρορμητικές πράξεις): η εκδήλωση στο σώμα είναι αποτέλεσμα της συσσωρευμένης λιβιδινικής ενέργειας που δεν έχει εκφραστεί (sexual noxa). Στην περίπτωση των **σύγχρονων νευρώσεων** η **ποσότητα** των διεγέρσεων δε μπορεί να μετατρέπεται ολοσχερώς σε **ποιότητα**: η διεγερσιμότης υπερβαίνει τις δυνατότητες του ψυχισμού να την επεξεργαστεί. Αυτές οι νευρώσεις αντιδιαστολή με όλες τις άλλες (ψυχονευρώσεις) δεν ερείδονται σε μια παιδική σύγκρουση (παιδική επιθυμία και απαγόρευσή της). Στις σύγχρονες νευρώσεις ο όρος «νεύρωση» είναι κατ' ουσίαν καταχρηστικός. Παρ' όλα αυτά χρησιμοποιείται στο μέτρο που και αυτές οι παθολογίες έχουν σεξουαλική αιτιολογία. Πρόκειται για καταστάσεις στις οποίες ενυπάρχει συσσωρευμένη ενέργεια η οποία μη δυνάμενη να υποστεί ψυχική επεξεργασία, εκφορτίζεται: είναι συσσώρευση γεννητικών ουσιών (λιβιδινική ενέργεια), συγκέντρωση σεξουαλικών ουσιών οι οποίες επιδρούν ως τοξικές, εξαιτίας της μη έκφρασης της σεξουαλικότητας (τοξίνωση του οργανισμού από τα προϊόντα του μεταβολισμού των σεξουαλικών ουσιών ή από την αφόρητη για το νευρικό σύστημα συσσώρευση διεγέρσεων). Η σεξουαλική διέγερση μη δυνάμενη να υποστεί ψυχική επεξεργασία και αποκλίνοντας από την ψυχική σφαίρα μετατρέπεται άμεσα σε άγχος και σωματικές ενοχλήσεις. Η σημειολογία αυτών των νευρώσεων αφορά συχνά νέους ενήλικες οι οποίοι υπέστησαν απότομη διακοπή της σεξουαλικής τους ζωής. Στις σύγχρονες νευρώσεις ο Freud περιλαμβάνει την **αγχώδη νεύρωση**, την **νευρασθένεια** και την **υποχονδρία**.

Η αγχώδης νεύρωση: Γενική κατάσταση διέγερσης, περίφοβη προσδοκία, παροξυσμοί άγχους, σωματικές εκδηλώσεις (τρέμουλο, εφίδρωση κλπ.) διαταραχές του αυτόνομου νευρικού συστήματος, φοβίες. Συνδέεται με την έλλειψη ικανοποίησης και τις σεξουαλικές δυσλειτουργίες.

Η Νευρασθένεια: Οργανική κόπωση, κεφαλαλγίες, δυσπεψία, δυσκοιλιότητα, φτώχεια σεξουαλικής δραστηριότητας. Συνδέεται με έναν ελλιπή, ασύμφορο τρόπο σεξουαλικής ικανοποίησης, τον αυνανισμό.

Η Υποχονδρία: Σωματόμορφη διαταραχή. Υπερβολική ανησυχία για τις σωματικές λειτουργίες και τις διάφορες ασθένειες, ενώ δεν υπάρχει οργανική παθολογία. Είδος ναρκισσιστικής απόσυρσης (το σώμα γίνεται το αντικείμενο των λιβιδινικών επενδύσεων κατά τον Freud).

Με την έννοια των **Σύγχρονων Νευρώσεων** ο Freud απομακρύνεται από την ψυχογενή προέλευση των νευρώσεων: σε αυτές δεν υπάρχει δέσιμο με το παρελθόν. Οι Σύγχρονες Νευρώσεις δεν έχουν προϊστορία. Ο Freud ήλπιζε ότι μια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πιο χαλαρή, χωρίς υπερβολικές απαγορεύσεις και ταμπού θα μείωνε

τις ψυχονευρώσεις (τις κλασικές αμυντικές νευρώσεις). Προσώρας η σεξουαλική ικανοποίηση είναι υποτιμημένη στο μέτρο που «βρίσκεται» εύκολα. Είναι αλήθεια ότι οι ψυχονευρώσεις μειώθηκαν, δηλαδή πιο δύσκολα συναντά κανείς ανθρώπους με την τυπική νευρωτική οργάνωση και δομή (υστερία – ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση), όμως-μολονότι θα περιμέναμε το αντίθετο- οι «Σύγχρονες νευρώσεις» είναι πιο ενεστώσες και επίκαιρες από ποτέ!!

Υποστρίχθηκε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος υποφέρει όλο και συχνότερα από σωματικά συμπτώματα με την ιατρική έννοια του όρου. Μοιάζει να πάσχει λιγότερο από νευρωτικά συμπτώματα που εκφράζουν την μη ικανοποίηση μιας απωθημένης επιθυμίας και περισσότερο από μια σφαιρικότερη ανικανότητα να τοποθετείται στη γραμμή της **επιθυμίας** και της **πράξης**.

10.2 Οι νευρώσεις του πολέμου.

Τέσσερα χρόνια πριν γράψει γι αυτές ο Freud σκεπτόταν και αναφερόταν στην εχθρότητα και τις ευχές θανάτου τις οποίες φιλοξενεί το ασυνείδητό μας τόσο ενάντια στους εχθρούς μας όσο και ενάντια σ'αυτούς που αγαπάμε. Ιστορικά μιλώντας το θέμα των νευρώσεων του πολέμου είναι τόσο παλιό, όσο παλιός είναι και ο ίδιος ο πόλεμος. Εξίσου παλιά και ο οικουμενικά αποδεκτή είναι η γνώση ότι οι αιματηρές τραγωδίες της ιστορίας μπορούν να προκαλέσουν σε «υγιείς» ανθρώπους αλλοιώσεις της ψυχής και του σώματος. Πρόκειται για οργανικές παθήσεις μετά από έναν πραγματικό τραυματισμό ο οποίος μπορεί να προκαλέσει μια οργανική αλλοίωση των νευρικών κέντρων η οποία συνοδεύεται από ψυχολογικά συμπτώματα όπως εκσεσημασμένο άγχος, υποχονδρία, παραλήρημα. Ο Freud αναφέρθηκε στον **Α' Παγκόσμιο Πόλεμο**: άρρωστοι που υπέφεραν από επαναλαμβανόμενους εφιάλτες, τρόμους, παραλυσίες, διαταραχές ύπνου, απώλεια της σεξουαλικής διάθεσης κλπ.

Οι νευρώσεις του πολέμου αφορούν σε μια επιδρομή υπερβολικά μεγάλης ποσότητας διεγέρσεων (shock) η οποία διαρρηγνύει το αλεξιερθεστικό σύστημα (το περίβλημα της ψυχής). Πρόκειται για μια **έξωθεν διάρρηξη** του ψυχικού οργάνου η οποία θα οδηγήσει σε επαναλαμβανόμενα συμπτώματα ως μία μορφή άμυνας κατά του κατακλυστικού άγχους, εν είδει επαναλαμβανόμενων αποπειρών αποφόρτισης του τραυματικού φορτίου (τραυματική νεύρωση). Όλες οι έρευνες του 20ου αιώνα στα τραύματα του πολέμου, στα βασανιστήρια και τους εγκλεισμούς επιβεβαιώνουν τις φροϋδικές απόψεις: πρόκειται για διαταραχές οφειλόμενες μεν σε μια συγκεκριμένη πραγματική κατάσταση, αλλά αποκαλύπτουσες από την άλλη πλευρά για το κάθε άτομο μια προσωπική ιστορία (νεύρωση). Οι

διαταραγμένες περιόδοι της ανθρωπότητας ευνοούν λιγότερο την «επώαση» της τρέλας ή της νεύρωσης, αφού τα συμπτώματα αυτών των ψυχοπαθολογιών μεταστρέφονται σε **τραύμα** (συμπτώματα τραυματικής νεύρωσης). Επίσης σε περιόδους κρίσης όπως ο πόλεμος μειώνονται οι απόπειρες αυτοκτονίας στο μέτρο που η εμπόλεμη κατάσταση «εξουσιοδοτεί» ένα ηρωισμό θανάτου και αυτοθυσίας. Οι νευρώσεις είναι τόσο πολυπληθέστερες και πιο έκδηλες, όσο σταθερότερες είναι οι κοινωνίες στις οποίες εκφράζονται.

10.3 ΟΙ ΝΕΥΡΩΣΕΙΣ ΠΕΠΡΩΜΕΝΟΥ

Εδώ το υποκείμενο περιοδικά ζει την ίδια δυσάρεστη εμπειρία. Ο Freud είχε ήδη μιλήσει για αυτές τις νευρώσεις από το 1920. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ύπαρξη του ατόμου χαρακτηρίζεται από μια *περιοδική επανεμφάνιση δυσάρεστων γεγονότων*. Το υποκείμενο φαίνεται να υποτάσσεται στην «φασικότητα» αφού την εκλαμβάνει ως ένα έξωθεν πεπρωμένο, αντί να ψάχνει (κατά την ψυχαναλυτική «φιλοσοφία») τα ελατήρια αυτής της επανάληψης. Πρόκειται για ανθρώπους οι οποίοι δίνουν την εντύπωση ότι τους καταδιώκει ένα **πεπρωμένο**, ότι η ύπαρξη τους διέπεται από έναν διαβολικό προσανατολισμό. Είναι μία παθολογική οργάνωση της ύπαρξης την οποία η ψυχανάλυση ερμηνεύει ως νευρωτική παρά την απουσία συμπτωμάτων (Δεν μπορεί εδώ να γίνει διάκριση συγκεκριμένων συμπτωμάτων, ώστε να απομονωθούν όπως στην υστερία ή την ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση). Αφορά στην επέκταση της ψυχανάλυσης προς τις λεγόμενες **ασυμπτωματικές νευρώσεις** (ασυμπτωματικές είναι και η νεύρωση χαρακτήρα ή η νεύρωση αποτυχίας).

Στις νευρώσεις του πεπρωμένου διαφαίνεται ξεκάθαρα η δύναμη του **ψυχαναγκασμού της επανάληψης**. Το δυσάρεστο επαναλαμβάνεται παρά το δυσφορικό, βασανιστικό του χαρακτήρα, ως εάν να προέρχονται από τον εξωτερικό κόσμο ως μία δαιμονική ειμαρμένη. Τίποτα δεν αλλάζει στην περιοδικότητα της επανεμφάνισης αυτών των βιωμάτων, έτσι ώστε ο ασθενής να σκέπτεται ότι δεν ευθύνεται καθόλου στο μέτρο κατά το οποίο- κατά τη γνώμη του- πρόκειται για την υλοποίηση ενός μοιραίου προδιαγεγραμμένου σεναρίου. Υπάρχουν άνθρωποι στους οποίους η κάθε ανθρώπινη σχέση έχει την ίδια κατάληξη : ευεργέτες, φιλόανθρωποι που μετά από κάποιο διάστημα εγκαταλείπονται με μνησικακία από αυτούς τους οποίους υποστήριξαν, άνθρωποι στους οποίους η κάθε φίλια καταλήγει σε προδοσία, ερωτευμένοι στους οποίους κάθε τρυφερή σχέση περνά τις ίδιες φάσεις και οδηγεί στο ίδιο άδοξο τέλος κλπ... Εντούτοις το «μαύρο» πεπρωμένο προδιαγράφεται εν πολλοίς από αυτούς τους ίδιους και καθορίζεται από πρώιμες (παιδικές) εμπειρίες . Πρόκειται για άτομα στην ιστορία των

οποίων λαμβάνουν χώρα, με έναν επαναληπτικό τρόπο, συμβάντα και γεγονότα τα οποία συμπυκνώνουν συγκρούσεις. Τα πραγματικά κίνητρα του άτυχου πεπρωμένου βρίσκονται σε μια σταθερά άλυτη εσωτερική σύγκρουση : έλλειψη έλεγχου μιας παιδικής εναγώνιας κατάστασης κατά το οιδιπόδειο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης (π.χ. οιδιπόδειες τύψεις κάνουν ώστε να «πρέπει» να επανορθώνω [να το πληρώσω] μέσα από ατυχείς επιλογές στη ζωή μου). Στις νευρώσεις πεπρωμένου ικανοποιείται η ασυνείδητη επιθυμία, αλλά, καθώς «παρασύρεται» στην τάξη της επανάληψης, οδηγεί στην αυτοκαταστροφή (**ενόρμηση θανάτου**, κατά Freud).

Σε πιο βαριές παθολογίες τα μέσα επιρροής του Εγώ βρίσκονται εντελώς εκτοπισμένα από τον ψυχικό χώρο και τοποθετούνται σε έναν κόσμο ανιμιστικό κατεχόμενο από αρχαϊκές (παιδικές) φαντασιώσεις. Έτσι η εξωτερική πραγματικότητα αποκτά σθένος έντονα **διωκτικό**: *«Ο περιβάλλον κόσμος γίνεται αισθητός σαν πελώριο μητρικό σώμα, ή σαν σώμα αμφίφυλο, σαγηνευτικό, που περισφίγγει και κατέχει το άτομο απογυμνωμένο απ'όλα του τα μέσα άμυνας και επιρροής»* (Ποταμιάνου 1999, σελ.105).

Ο Bollas όπως αναφέρεται στην Mc Dougall (2001) αντιπαραθέτει τις λέξεις **μοίρα (ειμαρμένη)** και **πεπρωμένο**. Ορίζει την **μοίρα** ως κάτι αναπόδραστο, ένα στοιχείο, επί του οποίου το άτομο δεν ασκεί καμμία επιρροή. Εισήγαγε την έννοια της **ενόρμησης πεπρωμένου** ως αυτό που ωθεί το παιδί να χρησιμοποιήσει τα αντικείμενά του ως μέσα, να αρθρώσει τον εαυτόν του και να είναι ο αληθινός του εαυτός. Θεωρεί την **ενόρμηση πεπρωμένου** ως ένα στοιχείο που συνεισφέρει στη δόμηση του χαρακτήρα και, ως τέτοια, θα χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση γεγονότων τα οποία διέπονται από την ειμαρμένη (μοίρα). Η λέξη *μοίρα* ερμηνεύεται στα λεξικά ως κάτι αδυσώπητο, αμετάκλητο το οποίο συχνά «αποκαλύπτεται» από τους χρησμούς και τις δηλώσεις των προφητών, επομένως εξαρτάται εν πολλοίς από τις λεκτικές αποφάνσεις. Αντίθετα, το **πεπρωμένο** έχει να κάνει με το δυναμισμό του ίδιου του υποκειμένου, ενέχει περισσότερο μια ενέργεια εκ μέρους του ίδιου του υποκειμένου, και είναι λιγότερο κάτι που επιβάλλεται απ'έξω (με λίγη τύχη μπορούμε να εκπληρώσουμε το πεπρωμένο μας...). Σχετίζεται με την πορεία γεγονότων στα οποία το παιδί μπορεί εν δυνάμει ν'ασκήσει κάποιον έλεγχο. Ο Μαυρίας έγραφε *«Υφαίνουμε το πεπρωμένο μας, το ανασύρουμε από μέσα μας όπως η αράχνη τον ιστό της»* (Mc Dougall 2001, σελ. 155). Με αυτήν την έννοια το πεπρωμένο μας μπορεί να τροποποιείται σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής μας. Η **μοίρα** αντιθέτως περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία στα οποία δεν ασκούμε καμία επιρροή, π.χ. τη γήρανση. Η **μοίρα** διατηρεί έναν ιδιαίτερο δεσμό με τις λεκτικές εκφράσεις (ισχυρισμούς) των γονέων, αλλά και τις γεμάτες νόημα σιωπές τους στις οποίες εκτίθεται το παιδί σε όλη του την παιδική ηλικία. Έτσι ο λόγος των γονέων συνιστά **μοιραία κληρονομιά** η οποία μπορεί ν'αποδειχθεί εξίσου ισχυρή με τα *άτυπα τραυματικά γεγονότα*. Η Mc Dougall (2011) κάνει λόγο για το *«μυστικό χρονολόγιο που υπάρχει στα τρίσβαθα της ζωής του καθενός»* (σελ. 158), όσον αφορά την ημερομηνία, την ηλικία, το διάστημα ή την εποχή στη διάρκεια των οποίων κάνουν την εμφάνισή τους ή υποτροπιάζουν ορισμένες σωματικές ασθένειες. Αυτό, κατά τη συγγραφέα, εμπλέκει τη **μνήμη του σώματος** και το **μυστικό του χρονολόγιο** διότι συνεχίζει, *«είναι οφθαλμοφανές ότι το σώμα και η λειτουργία του υπόκεινται ως ένα βαθμό στον καταναγκασμό της επανάληψης με, επιπλέον τη συχνή βεβαιότητα που συναντάμε σε*

ορισμένους ασθενείς οι οποίοι είναι ευεπίφοροι σε μια ειδική ασθένεια ή ακόμη και στο θάνατο σε μια ορισμένη στιγμή της ζωής τους» (σελ. 158).

11. Η ΝΕΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ

Ο όρος εισήχθη από τον R. Laforgue ²⁷. Παραπέμπει σε μια ευρεία γκάμα ψυχολογικών δομών: από αυτούς οι οποίοι φαίνεται να είναι οι ηθικοί και φυσικοί αυτουργοί της δυστυχίας τους μέχρι αυτούς οι οποίοι δεν αντέχουν να έχουν αυτό ακριβώς που περισσότερο επιθυμούν.

Πριν από τον Laforgue στο άρθρο του Freud «Αυτοί που αποτυγχάνουν στην επιτυχία» έχουμε αναλύσεις από τον ίδιο της “Lady Macbeth” (Shakespeare) και της Rebecca West (“Rosmersholm” του Ίψεν). Στο άρθρο αυτό ο Freud έδειξε με ποιον τρόπο η ενοχικότητα η οποία σχετίζεται με την πραγμάτωση ασυνείδητων επιθυμιών μπορεί να επιφέρει μια αποτυχία.

Ο Laforgue αναφέρθηκε το 1931 στις αποτυχίες των Baudelaire, Rousseau, Robespierre, Napoleon. Οι εργασίες του έδειξαν τη λειτουργία του Υπερεγώ και των μηχανισμών της αυτοτιμωρίας στην ψυχοπαθολογία της αποτυχίας: αναστολές, κατάθλιψη, ατυχήματα, αρρώστιες λιγότερο ή περισσότερο σοβαρές κλπ. εμφανίζονται ως «συνέπειες» μιας σημαντικής επιτυχίας ή εξαιτίας της ανικανότητας του ασθενούς να φέρει εις πέρας ένα καθήκον απαιτούμενο από το Ιδεώδες του Εγώ του (π.χ να είναι ο «καλύτερος» σε κάποια δραστηριότητα). Ο Laforgue μιλά για αυτούς που καταστράφηκαν από την επιτυχία τους κοινωνικά ή συναισθηματικά. Μια οικογένεια, μια κοινότητα ολόκληρη μπορεί να «χτυπηθεί» από το κακό και να απειληθεί η ύπαρξη της (οικογενειακή νεύρωση). Άλλες μορφές αυτής της νεύρωσης έχουν να κάνουν με τις ενοχές, τις τύψεις που φέρει ο επιβιώσας μετά το θάνατο ενός αντικειμένου λιβιδινικά επενδεδυμένου ή μετά από ένα καταστροφικό βίωμα (π.χ ολοκαύτωμα). Υπογραμμίζεται εδώ το καταθλιπτικό υπόστρωμα. Όλες αυτές τις περιπτώσεις των ανθρώπων επιφυλάσσεται κάποιος να τις κατηγοριοποιήσει ως «μαζοχιστικές» διότι δεν αναγνωρίζεται πάντα σε αυτούς μια λιβιδινοποίηση (σεξουαλικοποίηση, ερωτικοποίηση) του πόνου και της δυστυχίας. Έτσι ο Freud συνδέει τουλάχιστον μερικούς τύπους νευρωτικής επαναλαμβανόμενης αποτυχίας με τον ψυχαναγκασμό της **επανάληψης** (ψυχαναγκασμός του πεπρωμένου).

²⁷ Γάλλος ψυχίατρος και ψυχαναλυτής (1894 – 1962), ιδρυτικό μέλος της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας των Παρισίων.

12. Η ΝΕΥΡΩΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Πρόκειται για νευρωτική παθολογία η οποία όμως δεν χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση συμπτωμάτων συγκεκριμένων τα οποία μπορούν ν' απομονώνονται και να γίνονται αντιληπτά από το υποκείμενο. Επί παραδείγματι, ο ασθενής τσακώνεται συνέχεια με τους συγγενείς, αποτυγχάνει στην κοινωνική ζωή, η θυμώδης συμπεριφορά του **επαναλαμβάνεται**. Όμως τα χαρακτηριστικά αυτά είναι αποδεκτά από το Εγώ του υποκειμένου (εγωσυντονικά) και στο μέτρο που είναι δυσλειτουργικά μιλάμε για νεύρωση χαρακτήρα. Με αυτήν την έννοια τα στοιχεία του χαρακτήρα έχουν αντικαταθλιπτική λειτουργία όπως τα νευρωτικά συμπτώματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο εγωσυντονισμός (egosyntonie) μπορεί να φτάσει σε τέτοιο βαθμό ώστε το υποκείμενο να μην ασκεί καμία αυτοκριτική. Τω όντι, εδώ το άτομο στις συγκρούσεις με τον περίγυρο είναι πάντα απόλυτα πεπεισμένο πως έχει δίκιο.

Η χαρακτηρισιολογική δομή διαφέρει από το σύμπτωμα πρωτίστως λόγω αυτής της απαρτίωσης της στο Εγώ η οποία οδηγεί σε μια παραγνώριση της παθολογίας των χαρακτηριστικών του υποκειμένου σε μια εκλογίκευση και μια γενίκευση. Προκύπτει μια αλλοίωση της αντίληψης του πραγματικού σε τέτοιο βαθμό ώστε να έχουν συγκρίνει αυτή τη δομή με την **ψύχωση**. ο H. Sauguet υποστηρίζει ότι η νεύρωση χαρακτήρα καθορίζει μια **προψυχωτική δομή**. Επίσης άλλοι όπως οι Alexander, Ferenczi , Clover τοποθετούν τις χαρακτηρισιολογίες ως παθολογία ανάμεσα στα νευρωτικά συμπτώματα και τις ψυχωτικές διαταραχές. Αυτές οι δομές προσδιάζουν στις **διαταραχές συμπεριφοράς** οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ανικανότητα του Εγώ να διαχειριστεί την επιθυμία, να αντέξει τις ματαιώσεις έτσι ώστε να προκύπτουν άμεσες πράξεις (αντιδράσεις) χωρίς να έχει οργανωθεί μια επαρκής ψυχική επεξεργασία. Η νεύρωση χαρακτήρα είναι η παθολογική οργάνωση ενός συνόλου χαρακτηριστικών της προσωπικότητας.

Κατά τον Freud ο **χαρακτήρας** είναι ένα σύνολο χαρακτηριστικών συγκεντρωμένων στο ίδιο πρόσωπο: ό,τι έχουμε στη συμπεριφορά και δεν αφορά το σύμπτωμα ανήκει στο χώρο του χαρακτήρα. Ονομάζουμε **χαρακτηριολογικό** αυτό που είναι του χαρακτήρα , δηλαδή που είναι από την αρχή (π.χ. ευταξία, οικονομία, ισχυρογνωμοσύνη). Το σύμπτωμα εγκαθίσταται μετά. Οι **εξ' αντιδράσεως μηχανισμοί** (αντιεπενδύσεις) μπορεί να οργανώνουν **στοιχεία** του **χαρακτήρα**, δηλαδή συνήθειες επαναλαμβανόμενους τρόπους αντίδρασης (διαδικασίες σκέψης, πράξεις, συνήθειες).

Στοιχείο του χαρακτήρα μπορεί να γίνει και η **καταστολή**. Πιο συγκεκριμένα ο αμυντικός μηχανισμός της καταστολής αφορά σε μια προσπάθεια εν πολλοίς συνειδητή να εγκυστώσω το συναίσθημα μου, δηλαδή να μη νιώσω. Προκύπτει έτσι μια σκέψη φτώχη που δεν εμπεριέχει αναπαραστάσεις , ώστε να μη φτάνει, να μην αναδύεται η ενόρμηση οπότε τα πράγματα γίνονται άκαμπτα. Έτσι η καταστολή

γίνεται **χαρακτηριολογικό στοιχείο**. Πρόκειται εδώ για μία νεύρωση του χαρακτήρα. Από τους πλέον περιγραφέντες χαρακτήρες είναι ο **στοματικός** (K. Abraham). Αφορά στην τάση ορισμένων να περιμένουν τα πάντα από ένα πρόσωπο προστατευτικό και φιλάνθρωπο, δηλαδή την μητέρα ή ένα υποκατάστατο της μητέρας. Ένας άλλος χαρακτήρας αρκετά «τυπικός» βασίζεται στον **πρωκτικό ερωτισμό** (Freud): αφορά σε προδιαθέσεις του υποκειμένου οι οποίες ξεκινώντας από το αρχικό αντικείμενο (κόπρανα) στρέφονται μεθύτερα, στην ενήλικη ζωή, στα χρήματα.

13. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΝΕΥΡΩΣΗΣ

Ποια είναι η κλινική μορφή, το είδος της νεύρωσης που υποδύεται κάθε νευρωτικός; Αρχικά ο Freud υποστήριξε ότι οι σεξουαλικές εμπειρίες τις οποίες το παιδί υπέστη παθητικά και *πάρα τη θέληση του* προδιαθέτουν στην υστερία, ενώ αν ο ρόλος του ήταν **ενεργητικός** σε αυτές, τότε οδηγείται στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση.

Αργότερα εγκατέλειψε αυτή τη θεωρία και πρότεινε αντί αυτής τη **χρονολογική** θεωρία. Σύμφωνα με αυτήν η επιλογή του είδους εξαρτάται από το στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης κατά το οποίο συνέβησαν τα γεγονότα της παιδικής ηλικίας. Σε ποιο βαθμό κατά τη διάρκεια ενός ορισμένου σταδίου όπου κάτι συνέβη λειτούργησε ή όχι η απόθηση;

Σε μια τρίτη προσέγγιση του θέματος ο Freud κρατά τον χρονολογικό ντετερμινισμό στην επιλογή του είδους της νεύρωσης επικεντρώνοντας όμως την προσοχή του στη σχέση που το υποκείμενο έχει κατά τη στιγμή του συμβάντος της παιδικής ηλικίας με το περιβάλλον. Άλλως ειπείν δίδεται εδώ σημασία στη διάκριση αυτοερωτισμός/ ετεροερωτισμός. Η παράνοια ερείδεται στον **αυτοερωτισμό** (προοιδιπόδεια παθολογία πριν την εμφάνιση του ενδιαφέροντος για τον έξω κόσμο) . Αντίθετα, η υστερία και η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση είναι αμφοτέρως καθηλώσεις στο οιδιπόδειο στάδιο (εμφάνιση ενδιαφέροντος για τον έξω κόσμο). Τέλος Ο Freud δεν ξεχνά να υπογραμμίζει την προδιάθεση του υποκειμένου για τη μία ή την άλλη νεύρωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Γιαννάκουλας Ανδρέας «Ο καθρέπτης και το είδωλο» , «Ορώμενα: τιμή στον Αριστοτέλη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Δημόπουλος Β. «Το σώμα και οι αναπαραστάσεις του», εκδ.Γαβριηλίδης, Αθήνα 2013.

Μαδιανός Μ.,: «Κλινική ψυχιατρική», εκδόσεις Καστανιώτης, 2003.

Μάνος Ν., :« Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.

Μπακιρτζόγλου Σ.: Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής (Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη», Αθήνα 2003 έως σήμερα.

Νικολαΐδης Ν., Σαββόπουλος Σ. «Θεοφαγία», εκδ. Εστίας, Αθήνα 1994.

«Οιδίπους», περιοδικό ψυχανάλυσης, τ.1, εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2009.

Πάχτας Χρήστος, Φόρος τιμής στον Αριστοτέλη, «Ορώμενα», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Ποταμιάνου Α. «Ψυχανάλυση και Ελληνική κουλτούρα» εκδ. Ράππα (Κέδρος), Αθήνα 1983.

Ποταμιάνου Α. « Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ», εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.

Σταμάτης Α. «Μητέρα Στάχτη», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004.

Γ. Φιλίππου «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1991 .

Χαρτοκόλλης «Χρόνος και αχρονικότητα»,εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα 2006.

Α.Χουντουμιάδη-Α.Πατεράκη, «Σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων» εκδ.Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1989.

Μεταφρασμένη

Freud S. « Η τεχνική της ψυχανάλυσης», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1985.

Freud S. « Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994.

Freud S. «Τοτέμ και ταμπού», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα,1978.

Freud S. « Ντόρα: η ανάλυση μιας υστερίας», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1991.

Ξενόγλωσση

- Akhtar S. « Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis », Karnac, London 2009.
- Chemana R, Vandermersch B: «Dictionnaire de la Psychanalyse», Larousse, Paris 1995 .
- Chemana R, Vandermersch B: «Dictionnaire de la Psychanalyse» ,Larousse, Paris 1995 .
- Freud S. “Dostoevsky and Parricide”, S.E. vol. 21, The Hogarth Press, London, 1961.
- Freud S. “From the history of an infantile neurosis” S.E. vol. 21, The Hogarth Press, London, 1955.
- De Mijola A: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Calmann –Levy , 2002.
- H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: «Manuel de Psychiatrie», Masson, Paris 1989 .
- Jones E. « The life and work of Sigmund Freud », Penguin in association with Hogarth Press, London 1953.
- Fenichel O.: «The psychoanalytic Theory of Neurosis», Rutledge and Kegan Paul, London 1982 .
- Greenson R: «The technique and practice of psychoanalysis», The Hogarth Press, London 1994 .
- Kaufmann P.: « L’apport Freudien » , Larousse, Paris 1998.
- Kernberg Otto ”love relations” normality and pathology , Yale university press, 1995 New Haven and London.
- Kernberg Otto “Severe Personality disorders” 1984, Yale University Press.
- Laplanche J., -Pontalis B. : « Vocabulaire de la Psychanalyse », PUF, Paris 1967.
- Michel A. : « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Encyclopedia Universalis, Paris 2001.
- Michaud S. “Lou Andreas Salomé”, L’alliée de ma vie, Paris Seuil 1985.
- Pieron Henri : « Vocabulaire de la Psychologie », PUF., Paris 1981 .
- Porot A. : « Manuel Alphabetique de Psychiatrie » , PUF, 1986 .
- Reich W., «Character analysis». Ed.Noonday, New York 1991 .
- Roudinesco E., Plon M.: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Fayard , 1997.
- Rycroft Ch.: «Acritical dictionary of psychoanalysis» ,Penguin,1972 .